

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TARİHİ BİR KAYNAK OLARAK CAFER PAŞA HİKÂYESİ
(İNCELEME-TRANSKRİPSİYON)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET UĞUR

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

TARİHİ BİR KAYNAK OLARAK CAFER PAŞA HİKÂYESİ
(İNCELEME-TRANSKRİPSİYON)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET UĞUR

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ERHAN AFYONCU

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Ahmet UĞUR'un "Tarihi Bir Kaynak Olarak Cafer Paşa Hikâyesi (İnceleme-Transkripsiyon)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Bilgin AYDIN
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Uğur DEMİR
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....
.....
.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 13 / 05 / 2019 tarih ve 1019/11-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erhan YESİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR.....	VI
I. BÖLÜM	1
A. HİKÂYE VE HİKÂyecİLİK	1
1. İslamiyet Öncesi Türklerde Hikâye ve Hikâyecilik	2
2. Osmanlı Türkleri’nde Hikâye ve Hikâyecilik	3
3. Hikâyelerin Tarih Kaynağı Olarak Önemi	7
II. BÖLÜM	9
A. İNCELEME	9
a. Eserin Müellifi	9
b. Eserin Adı.....	9
c. Eserin Telif Tarihi ve Sebebi.....	10
d. Eserin Fiziki Özellikleri	11
e. Eserin Muhtevası.....	12
f. Eserin Kıymeti.....	13
g. Eserin Okuma ve Meclis Kültürümüzdeki Yeri	26
h. Eserin Dili ve Üslûbu	35
TRANSKRİPSİYONDA İZLENEN USÛL	37
B. METİN	38
BİBLİYOGRAFYA	67
EK: ESERDEN ÖRNEK GÖRÜNTÜLER	72

ÖNSÖZ

Hikâye türünde kaleme alınmış eserler, tarih araştırmalarında önemli birer kaynak olmasına rağmen genellikle ihmal edilmektedirler. Bu tez çalışmasında, XVII. yüzyıl mahalli, sosyal ve kültürel tarih araştırmalarında ihmal edilmemesi gereken *Mısır Vâlisi Koca Ca'fer Paşa'nın A'câib Hikâyesi* adlı eser incelenmiştir. Bu eser, İstanbul'dan Mısır'a giden iki mirasyedi gencin başından geçen olayları ihtiva eden bir hikâye kitabıdır.

XVII. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatına dair birçok ögeyi ihtiva eden eser, oldukça yalın ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kısımında 6264 numara ile kayıtlıdır. İstinsah olan bu nüsha dışında, çeşitli kütüphanelerde yapılan araştırmalara rağmen, herhangi bir başka nüshaya rastlanmamıştır.

Bu tez çalışmasında *Mısır Vâlisi Koca Ca'fer Paşa'nın A'câib Hikâyesi* adlı eserin tarihi bir kaynak olarak değerlendirilmesi ve edebiyatımızda Osmanlı devri hikâyelerinin tarih araştırmalarındaki kaynak değerinin müşahedesi; eserin muhtevası ve eserin kıymetinin tetkiki ile beraber eserdeki şahıs isimlerinden yer ve mekan adlarına, lakap ve unvanlardan meslek isimlerine kadar tüm isimlerin listesi ve yine eserden yola çıkıp kahvehane ve meyhâneler çerçevesinde dönemin eğlence kültürü ile giyim kuşam ve yiyecek kültüründen, gelenek görenek ve inanışlarına kadar incelenmesi ve bu eserin Osmanlı devrinde okuma kültüründeki yerine değindikten sonra metnin transkripsiyonunun yapılması esas alınmıştır.

Bu tez çalışmam boyunca ve eğitim öğretim hayatımda destek ve himayesini esirgemeyen, çalışma azmimin menşei saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Erhan AFYONCU'ya teşekkür etmek en büyük vazifemdir. Çalışmalarım esnasında birçok noktada yardımını gördüğüm, engin bilgi ve birikimi ile yol göstericim olmakla beni şereflendiren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Uğur DEMİR'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamın başından sonuna kadar metnin transkripsiyonu, kontrolü ve bibliyografik çalışmalar gibi meşakkatli bir süreçte benden desteğini ve yardımını esirgemeyerek her türlü zorlukta yanımda duran, tez çalışmamın son haline gelmesinde bana kayda değer bir mesai harcayan kıymetli dostum Aykut CAN'a da teşekkür ederim. Yine bu çalışmamın son haline gelmesinde emeklerini ve desteklerini esirgemeyen ve bana yardımcı olan Deniz ENGİN'e ve Melike ADIBELLİ'ye teşekkür ederim.

Ahmet UĞUR

İstanbul 2019

ÖZET

Bu çalışmaya esas teşkil eden “*Mısır Vâlîsi Koca Ca’fer Paşa’nın A’câib Hikâyesi*” adlı anonim eser, 5 Ramazan 1144 (2 Mart 1732) tarihinde istinsah edilmiş bir hikâye kitabıdır. Bu çalışmadaki amaç, *Mısır Vâlîsi Koca Ca’fer Paşa’nın A’câib Hikâyesi* adlı eserden hareketle bu hikâyenin tarih kaynağı olarak önemini ortaya koymak, bu manada eseri transkribe ederek ve inceleyerek araştırmacıların istifadesine sunmaktır.

Eser iki mirasyedi gencin İstanbul’dan başlayarak Mısır’a kadar uzanan hikâyelerini, Ca’fer Paşa ile karşılaşmalarını ve bu iki gencin akıbetlerini anlatmaktadır. Eserde İstanbul ile Mısır şehirleri ele alınmakta ve bu şehirlerde yaşayan insanların yaşam biçimleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Siyasi olaylara çok az yer verilmiş olan bu eserde Cafer Paşa’nın Mısır valiliği ve görevindeki başarısına yapılan vurgudan hareketle, ideal yönetici vasıfları ortaya koyularak tarih araştırmalarının vazgeçilmez kaynaklarından olan siyasetname hüviyeti de taşımaktadır.

Bu bilgiler ışığında *Mısır Vâlîsi Koca Ca’fer Paşa’nın A’câib Hikâyesi* XVII. yüzyıl edebiyat, dil, tarih ve diğer sosyal bilim araştırmalarında ihmal edilmemesi gereken bir kaynak mahiyetindedir.

Anahtar Kelimeler:

Cafer Paşa, Osmanlı İmparatorluğu, Mısır, İstanbul, Hikâye, Hikâyecilik

ABSTRACT

Anonymous manuscript called “*Mısır Vâlîsi Koca Ca’fer Paşa’nın A’câib Hikâyesi*” that form the basis of this study is a storybook which was copied 5 Ramadan 1144 (2 March 1732). This study aims to reveal the importance of this story as a source of history and to present the work to the benefit of the researchers by transcribing and examining.

The manuscript tells the stories of the two young spendthrifts starting from Istanbul to Egypt, their encounters with Cafer Pasha and the fate of these two young men. In the book, the cities of Istanbul and Egypt are dealt, and important information about the lifestyles of people living in these cities are given. This manuscript, in which the ideal executive characteristics are revealed based on the emphasis on the success of Cafer Pasha as Egyptian governor, carries the identity of the political treatise which is one of the indispensable sources of historical research.

In light of this information, *Mısır Vâlîsi Koca Ca’fer Paşa’nın A’câib Hikâyesi* is a source that should not be neglected in the 17th-century literature, language, history, and other social science researches.

Keyword:

Cafer Pasha, Ottoman Empire, Egypt, Istanbul, Story, Storyteller

KISALTMALAR

a.g.e	:	adı geçen eser
a.g.m	:	adı geçen metin
a.g.t	:	adı geçen tez
s.	:	sayfa
bkz.	:	bakınız
bsk.	:	baskı
çev.	:	Çeviren
DTCF	:	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ed.	:	Editör
TDVİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	:	hazırlayan
nu.	:	numara
SYEK	:	Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	ve sair

I. BÖLÜM

İncelediğimiz eser bir hikaye olduğundan öncelikle hikaye türünün Türk edebiyatındaki yerini ve tarihî serencamını ele aldık. Ardından tarih araştırmalarında hikayelerin bir kaynak olarak önemini inceleyerek giriş mahiyetindeki bu bölümü oluşturduk.

A. HİKÂYE VE HİKÂyecİLİK

Çalışmanın başında, hikâye türünde kaleme alınmış eserleri bir tarih kaynağı olarak incelemeyen önce hikâye türünün Türk sözlü ve yazılı mirasındaki önemine ve hikâye türünün tarihi seyrine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Sözlükte hikâye, “nakletme, bir vak’a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, hakiki veya uydurma ve ekseriya hisse kapmaya mahsus sergüzeşt ve vukuat, kıssa, masal”¹ ve “roman, olmuş bir hadise”² şeklinde ifade edilir. Arapça’dan dilimize geçen “hikâye”nin Arap edebiyatında genel olarak bir olayın anlatımından ziyade “taklid” manasında kullanıldığı, daha sonraları “nakil ve tekrar” anlamı kazandığı bilinmektedir³. Ayrıca edebiyatımızın son dönemlerinde ortaya çıkmış olan “öykü” kelimesi de Arapça’daki “taklit etmek” anlamının karşılığı olan öykünmekten türemiştir.⁴

Hikâyeler toplumsal sevinç, üzüntü, facia, zafer, inanç ve geleneğin aktarılması gibi muhtelif amaçlarla söylenir. Halka maceralı olayları anlatıp, eğlenceli anlar yaşatmak bu amaçların önde gelenlerindedir. Bunun yanında dini ve tarihi bilgilerle desteklenen hikâyeler tarihi ve dini boyutta öğretici bir forma sokularak insanları iyi insan olmaya teşvik amacıyla da anlatılmıştır.⁵ Eserimizin yazılış amacı olarak da niteleyebileceğimiz önemli amaç ise insanların “kıssadan hisse” çıkarmalarını sağlamaktır.⁶

Hikâyeler kaynaklarına göre; çeviri hikâyeler, uyarlama hikâyeler ve adaptasyon hikâyeler olarak sınıflandırılabilir. Hikâyeler konularına göre ise; aşk, kahramanlık, ahlaki, serüven, dini-tasavvufi, olağanüstü öğeleri barındıran hikâyeler olarak farklılık göstermektedir.⁷

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2008, s. 554.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2010, s. 423.

³ Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 1.

⁴ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *TDVİA*, XVII, s. 479.

⁵ Kavruk, İskender Pala, “Hikâye”, *TDVİA*, XVII, s. 491.

⁶ Metin vrk. 49a.

⁷ Hasibe Mazioglu, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, TTK, Ankara 1985, s. 20.

Hikâyeler kahraman, olay örgüsü, yer ve zaman olarak da kendi aralarında çeşitlilik gösterir. Bunların içerisinde birçok olağanüstü öge de olabilir. Halkın anlayacağı ve ilham alacağı sadelikte okuyucuya aktarılırlar.

1. İslamiyet Öncesi Türklerde Hikâye ve Hikâyecilik

Sözlü edebiyatımızın ilk nüvelerinden olan hikâyecilik Türk toplumunda toplum hafızasının nakli için günlük hayatın bir parçası olmuştur. İslamiyet'in kabulünden önce gerek Şamanizm dönemlerinde gerekse de yazılı kültürün bulunmadığı yahut yeterli noktalara erişmediği dönemlerde hikâye anlatan halk hikâyecilerinin bulunduğu bilinmektedir. Türklerin değişmeye başlayan yaşam tarzıyla beraber yazı yazmaya ihtiyaç duymaları neticesinde yazılı kültür de gelişecek⁸ ve hikâyeler ileride yazıyla da nakledilecektir.

Göktürk, Uygur ve Karahanlılar hikâyeye “sav” demektedir. Sav'ın hikâye anlamı dışında mesaj, mektup, atasözü ve tarihi olaylar için de kullanıldığı bilinmektedir. Göçebe Türk obalarında hikâye anlatanlara “Baksı” (bahşı), daha sonra da “Ozan” denilmiştir. Ozanların hikâyeleri genellikle hece ölçüsüyle söylenmiş manzûmeler olup, bunlar kopuz adı verilen saz eşliğinde söylenirdi. İslamiyet'in kabulünden sonra “Aşık” (saz şairi) adını alan bu ozanlar eski kahramanların destanlarını söylerdi. Bazı Oğuz boylarının kahramanlık hikâyelerinde adı geçen ve milli hikâyelerimizin en meşhur örneği Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Dede Korkut; şaman, kam veya baksı denilen din adamlarının özelliklerini taşımaktadır.⁹

Türk tarihinde hikâye türüne ait ilk yazılı eserler Uygurlar'a aittir. Bu dönemde farklı dillerden birçok hikâye tercüme edilmiştir. *Prens Kaylanamkara ve Papamkara Hikâyesi*, *Çaştani Bey Hikâyesi*, *Şehzade ile Aç Pars Hikâyesi*, *Dantipali Hikâyesi* bu dönemden günümüze kalan belli başlı hikâye örnekleridir.¹⁰

⁸ Şinasi Tekin, *Eski Türklerde, Yazı, Kağıt, Kitap ve Kitap Damgaları*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 21.

⁹ Özdemir Nutku, “Meddah”, *TDVİA*, XXVIII, s. 293.

¹⁰ Kavruk, *a.g.e.*, s.4, 5.

2. Osmanlı Türkleri'nde Hikâye ve Hikâyecilik

Osmanlı hikâyeciliğinin temelini; İslam öncesi Türk kültürüne ait günlük mevzular ve efsaneler, İslamiyet'le birlikte ise Türkler arasında yaygınlaşan dini konular ve ayrıca İran kültüründen Osmanlı coğrafyasına geçen, dini mahiyette olmayan, zahiren İslamileştirilmiş ve Hind anlatılarını da içeren konular oluşturmaktadır.¹¹

Türk hikâyelerinin birçoğu direkt olarak tarihi ve milli konuları ihtiva ettiği gibi, Türkler'in İslamiyet'e girmesi sonrasında kaleme alınan bazı hikâyeler de dolaylı olarak milli konular ile bağlantılıdır. Buna XIII. yüzyılda kaleme alınan Âlî'nin *Yûsuf ve Züleyha* mesnevisini örnek gösterebiliriz.¹² XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu'da geniş kitlelerin bildiği ve okuduğu *Battalnâme*, *Danişmendnâme*, *Hamzanâme* gibi kahramanlık ve tarihi anlatı geleneğinin örnekleri durumundaki eserler Selçuklu dönemi sonlarında Anadolu'da geniş halk yığınları arasında bilinip okunmaktaydı.¹³ Selçuklu dönemi sonlarında sıkça bilinen ve okunan bu hikâyeler muhtemelen Osmanlı döneminde de sıklıkla okunup bilinmekteydi.

Türk kültürünün en kıymetli örneklerini ihtiva eden *Dede Korkut* hikâyeleri ve *Köroğlu* hikâyesi Osmanlı coğrafyasında bilinmekte ve Türkmenler arasında da anlatılmaktaydı.¹⁴ Bu hikâyelerin Osmanlı toplumuna kadar unutulmadan gelmesini sağlayan, sözlü kültürün önemli bir ögesi durumundaki aşıklık geleneği olmuştur. Eski Oğuz kabileleri arasında İslamiyet öncesinde ve sonrasında görülen, "Ozan" adlı saz şairleri, zaman içerisinde Anadolu'daki şehir ve kasabalarda "Aşık" adıyla ortaya çıkmışlardır. Çeşitli şiirler ve hikâyelerin anlatılarak yaygınlaşması yine aşıklar vasıtasıyla olmuştur.¹⁵ Ayrıca Taşlıcalı Yahya'nın, konusunu milli tarihimizden alan *Usulnâme*'si, Atai'nin *Heft Han*, Cinâni'nin *Ravzatü'l-Cinân* adlı mesnevilerindeki hikâyelerle Sabit'e ait *Dere-nâme*, *Berbernâme* gibi manzûm olarak yazılan hikâyeler ve *Hikâyet-i Meker-i Zenan*, *Binbirdirek Batakhanesi* gibi mensûr olarak kaleme alınan hikâyeler Osmanlı dönemi hikâyelerine örnek teşkil eder.¹⁶

Esasını İslam kültüründen alan dini hikâyeciliğimiz, halk edebiyatı ve klasik edebiyatta büyük bir yere sahiptir. Bu hikâyeler halk arasında yaygınlığının yanında, sarayda da siyerciler marifetiyle nakledilmekteydi. Bunları *Menakıb-ı Seyyid Battal Gazi*, *Fütuhü'ş-Şam* ve *Fütuh-ı Afrikıyye* tercümeleri, Kerbela Hadisesi, Hz. Ali Menkıbeleri, Hz. Hamza ve

¹¹ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK, Ankara 1966, s. 366.

¹² İsmet Çetin, *Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Ugru ile Kadı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988, s.X, XI

¹³ Ağah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, XV, s. 71.

¹⁴ Köprülü, a.g.e., s. 367.

¹⁵ Köprülü, *Saz Şâirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 27, 28, 40.

¹⁶ Levend, a.g.m, s. 72.

Hallac-ı Mansûr gibi tanınmış sufilere ait kıssalar olarak sayabiliriz.¹⁷ Bunlardan başka *Üveysü'l-Karenî*, *Camasbnâme*, *Mensurnâme*, *Yusuf u Züleyha*, *Kıssa-i Musa ve Hızır*'da dini konuların işlendiği önemli eserlerdendir.¹⁸

Hikâyeciliğimizde diğer bir kol ise İran kültüründen Osmanlı coğrafyasına girmiş hikâyelerdir. Bu hikâyelerde Hind kültüründen izlere rastlanmaktadır. İçerisinde kahramanlık, aşk, macera vb. birçok konuyu barındıran bu hikâyeler arasına XIV. yüzyılın ilk yarısında Mesud b. Ahmed tarafından tercüme edilen *Kelile ve Dimne* ile *Şehnâme* ve bundan doğan hikâyeleri sokabiliriz.¹⁹ *Leyla ve Mecnun*, *Hüsrev ü Şirin*, *Sergüzeştname*²⁰ de bu vasma sahip diğer hikâyelerdendir.

Halk arasında hikâye anlatıcılığı yapan kişiler Araplar arasında kussas ve Acemler arasında kıssahân olarak bilinmekteydi.²¹ İran kültürü bu alanda Osmanlı bünyesinde o kadar etkili olmuştur ki, XV. yüzyılda *kıssahân* tabiri yanında *şehnamehân* tabiri yaygınlaşmıştır. Sonraki asırlarda da *şehnâme* okumakla meşhur meddâhların sarayda ve orta halli halk kahvehanelerinde bulunduğu görülmektedir.²²

Türklerin Müslüman olmasından sonra halk arasında hikâye anlatan kişilerin ismi de değişerek kıssahân, şehnamehân ve meddâh haline gelmiştir. IV. yüzyılda kıssahânlık görevini yapanlar hem sarayda hem de halk içerisinde bulunmuştur. *Salsalnâme*, *Hamzanâme*, *Anternâme*, *İskendernâme*, *Süleymannâme*, *Rüstemnâme* gibi ekseriyeti kahramanlık unsurları içeren hikâyeler kıssahânlar tarafından anlatılıp bu ve buna benzer kahramanların övgüsü yapıldığı için kıssahânlara medhetmekten yola çıkılarak meddâh lakabı verilmeye başlandı. Meddâhlık için lugatte “halkı eğlendirmek için tuhaf hikâyeler nakleden ve mukallidlik yapan adam”²³ denilmektedir. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise meddâh tabiri yaygınlaşmış²⁴ ve daha sonra halk hikâyeciliğini temsil edenler asırlardan beri meddahlar olmuştur.²⁵

XV ve XVI. yüzyıl hikâyecilik geleneğine baktığımızda duyguları daha güzel ifade edecek aracın şiir olduğu düşünülmüş ve özellikle mensûr hikâyeler çok fazla kıymet görmemiştir. Buna rağmen XVII. yüzyılda bu gelenek yok olmamış ve nesir türünde yazılan hikâyeler varlıklarını ve gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Fakat yine de nesir türünde hikâye

¹⁷ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s.369

¹⁸ Levend, a.g.m, s. 72.

¹⁹ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s.370, 371.

²⁰ Levend, a.g.m., s.72, 73.

²¹ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s. 362.

²² Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s.370, 371.

²³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1311.

²⁴ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s. 362.

²⁵ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*., s.361.

yazımı “şiiir yazmayı beceremeyen kimselerin işi” olarak görölmekten kurtulamamış, önemli yazarların yazdıkları nesir hikâyeler dışında çok itibar görmemiş ve bu hikâyelerin yazarları küçümsenmiştir. Bu “hafif görölme” kaygısı yazarlarda tenkit edilme endişesini de beraberinde getirmiş ve birçok mensûr hikâye yazarı eserlerinde kendi isimlerini vermekten çekinmiştir. Bu da aslında yazarı belli olmasına rağmen isimlerinin bize ulaşmaması nedeniyle birçok hikâye kitabının anonimliğine sebep olmuştur.²⁶

Osmanlı dönemi hikâyeciliğinde XV. yüzyıldan itibaren çeviri ve nakil dışında telif hikâyelerin konusu genel olarak yerel unsurlardır. Bu üretkenlik ve özellikle de mahallîlik, XVII. yüzyılda doruk noktasına ulaşmış ve hikâyelerdeki yerel hava dikkat çeken en önemli unsur haline gelmiştir.²⁷ Kanuni Sultan Süleyman, III. Murad ve IV. Murad dönemine ait birçok yerel hikâye vardır.²⁸

Eserimizin de içinde bulunduğu mahalli hikâyelere örnek olarak, şu hikâyeleri gösterebiliriz:

*Evhad Çelebi Hikâyesi, Hikâyet-i Yahyâ Çelebi Bâ-Şeyh Ebu'l Hayyâr der Üsküdar, Halil Hikâyesi, Hikâye-i Meker-i Zenân, Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi, Letâtif-nâme, Tayyar-zâde Yahut Binbirdirek Vak'ası, Hikâye-i Cevrî Çelebi, Tıflî ile Birâder Hikâyesi, Sansar Mustafa Hikâyesi, Safiye ile Yusufşah Hikâyesi, Tıflî ile Kanlı Bektaş Hikâyesi, Hiâyet-i Sipâhî Şâdân, Hikâyet-i Anabacı, Hikâye-i Sipahi-i Kastamoni.*²⁹

Avusturya elçilik heyetiyle birlikte Osmanlı topraklarına gelen, XVI. yüzyılın önemli seyyahlarından Stephan Gerlach, III. Murad'dan önce padişahlık yapan II. Selim'in sarayında çok sayıda sanatçı olduğunu belirtir. “Bunlar, Arp, keman, flüt vb. çalan oğlanlar; akrobasi hareketleri ve pehlivanlık yapan kimseler, el çabukluğu yaparak padişahı güldüren, eğlendiren mukallitler ve meddahlardı”³⁰ der. II. Selim gibi sanata oldukça düşkün bir padişah olan III. Murad döneminde sarayda meddah, mukallit ve kıssahânların sayılarının oldukça fazla olduğu bilinir.³¹ Bu dönemin en önemli meddahı ‘Lâ'lin Kaba’ takma adıyla bilinen Bursalı Seyyid Mustafa Baba'dır. Sultan Murad'ın ölümüne kadar sarayda meddahlık yapmış ve Bursa'da ölmüştür.³² III. Murad'ın sarayında şehnânehânlık eden Şirvanlı Nutkî ile Meddâh Eğlence

²⁶ Kavruk, *a.g.e.*, s.5-7.

²⁷ Kavruk, *a.g.e.*, s.70.

²⁸ Levend, *a.g.m.*, s. 116.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kavruk, *a.g.e.*, s.70-103.

³⁰ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, II, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 620.

³¹ Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, İş Bankası Kültür Yayınlar: 179, s. 25.

³² Nutku, *a.g.e.*, s. 26, 27.

de önemli yer tutan diğer hikâyecilerdir. Bursalı Belig, bu meddah ile Bursalı Cenânî arasında geçen garip bir hikâye anlatmaktadır: III. Murad Meddah Eğlence'nin hikâyelerini dinleye dinleye bıkmış, yeni hikâye mecmuası tertip ettirilmesini nedimlerine emretmiş, onlar da Cenânî'yi bu işe memur etmişlerdir. Bu hikâye kitabı doğrudan hükümdara takdim edileceği için tezhibine önem gösterilmiştir. Bu olaydan haberdar olan Eğlence, tezhipci ile anlaşarak hikâye kitabını ele geçirip Cenânî'den önce onun hikâyelerini padişaha anlatır. Cenânî olan bitenden habersiz şekilde hikâyelerini padişaha anlattığında umduğunu bulamamış ve padişahın büyük bir ihsanını görememiştir.³³

XVII. yüzyıldaki meddahlar ve mukallitler üzerine Evliya Çelebi oldukça teferruatlı bilgiler vermektedir. IV. Murad dönemi mukallitlerinden Mukallit Akbaba, Dergâh-ı Âlî yeniçerilerinin zağarcılar odasından bir söz ustasıdır. Bağdat'a giden Sultan Murad'ın huzurunda nedimlik görevi yapmıştır. IV. Murad'ın sarayına sık sık çağırılan Çakman Çelebi, on yedi dilde hikâye anlatabilen bir kıssahândı ve Evliya Çelebi'ye göre taklitte dünyaca ünlüydü.³⁴ Evliya Çelebi, bunların haricinde Mukallit Çıkıkcızâde Süleyman Çelebi, Mukallit Surna Ahmed Çelebi, Mukallit Mehmed gibi birçok ismi de sayıp bu işin yaygın bir meslek olduğunu belirtmektedir.³⁵ Yine bu dönemde Ahmed Süheylî tarafından Nevâdir-i Süheylî adlı 204 mensûr hikâyeden oluşan bir külliyyat kaleme alınmıştır.³⁶

XVII. yüzyıl hikâyelerine bakılacak olursa, hikâye kahramanları genel olarak padişah, şehzadeler, padişah kızları, yöneticiler ve nüfuzlu kişilerdir. Bazı hikâyelerde kahramanlar birden fazla olur ve olay örgüsüyle birbirlerine bağlanırlar bu şekilde ana hikâye içerisinde birden fazla hikâye anlatılır.³⁷ Hikâyelerin genelinde yer ve zamanda kesinlik bildirilmemekle birlikte tesadüfî olaylar oldukça fazladır.³⁸ Hikâyelerde savaş, deniz, mevsim ve insan tasvirleri oldukça büyük yer edinmektedir.

Hikâyeleri kapsamalarına göre büyük ve küçük olarak iki grupta tasnif etmek yanlış olmayacaktır. XIV. yüzyılda Ahmedî tarafından yazılan *İskendernâme*³⁹ benzeri büyük hikâyeler olduğu gibi küçük yerel hikâyeler de oldukça fazladır.

³³ Köprülü, a.g.e., s.384-85

³⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, I. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Şubat 2006, s. 352.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Şerife Yalçinkaya, "Süheylî, Ahmed" *TDVİA*, XXXVIII, s. 33.

³⁷ Şerife Yağcı, *Süheylî'nin Acâibü'l-Mesâir ve Ga râibü'n-Nevâdir'i-Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001, s. 69-73.

³⁸ Levend, a.g.m., s. 86.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmedî, *İskender-Nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, haz. İsmail Ünver, TDK, Ankara 1983

3. Hikâyelerin Tarih Kaynağı Olarak Önemi

Tarih araştırmacılarının çalışmaları esnasında en sık karşılaştıkları sorun problemli yahut ihtilaflı bilgilerdir. Araştırmacılar bu noktada elde ettikleri bulguları çeşitli kaynaklardan teyit, tenkid ve mukayese ederek en orijinal bilgiye ulaşmaya çalışırlar. Hatta kimi zaman samanlıkta iğne aramak tabirinin yanlış olmayacağı bir metodla çalışmak zorunda kalırlar. Bu noktada müracaat edebilecekleri kaynaklardan biri de hikâyelerdir. Hikâyelerde çoğunlukla tarihi gerçeklikle örtüşür biçimde bulunan karakterler üstü kapalı yahut açık şekilde kahraman olarak kullanılmıştır. Bu sayede hikâye kitapları da gerek içerisinde barındırdıkları gerçek unsurlar, gerekse orijinal kaynakları tamamlayıcı bilgilerle araştırmacılara fayda sağlayabilecek eserlerdir. Bu hususu aşağıdaki örneklerle ifade edebiliriz:

Mesela, XVII. yüzyıl Osmanlı idarecilerinin görevde yükselmelerine dair usul ve esaslarla ilgili çalışma yapacak bir araştırmacı bu konuda tarihi kaynaklardan elde edeceği bilgileri desteklemek istediği takdirde, müracaat edebileceği kaynaklardan biri Hasan Kavruk'un çalışmasında⁴⁰ adını zikrettiği *Hikâyet-i Sipâhî-i Kastamonî ve Tûtî* adlı hikâyedir. Bu eserde kahramanın veziriazamlığa kadar yükseldiği bilgisine ulaşılmaktadır. Zira yazma üzerinde yaptığımız incelemede, hikâyenin kahramanı paşalık ve veziriazamlığa kadar yükselen Çavuşzâde'dir. Eserin sonunda mezbubahis Çavuşzâdenin'nin Veziriazam Güzelce Ali Paşa olduğuna dair söylentiler olduğu yazılıdır.⁴¹ Bu bilgiyle hikâye tarihi gerçeklik iddiasında bulunmaktadır. Eser bir hikâye kitabı olmasına rağmen Revan seferiyle ve kahramanı olduğu düşünülen Güzelce Ali Paşa'nın vezaretiyle ilgili verdiği bilgiler, her ne kadar Güzelce Ali Paşa'nın biyografisiyle uyuşmasa da,⁴² Osmanlı idarecilerinin ne gibi görevlerden ne gibi rütbelere erişebildiği konusunda tarihi gerçeklikle uyuşmaktadır. Bu sayede eser, ilgili araştırmacının diğer kaynaklardan elde ettiği bilgileri bu eserle mukayese ederek çalışmasını destekleyebilir.

Tarihi gerçeklik iddiasında bulunulan hikâye türündeki bir diğer eser de Tıflî hikâyeleridir. Bu hikâyelerin IV. Murad dönemi İstanbul'unda geçtiğinden bahsedilmektedir ve hikâye bünyesindeki IV. Murad, Tıflî ve Kara Mustafa gibi tarihi tarihi figürlerle bu iddia desteklenmektedir. *Hançerli Hikâye-i Garîbesi* adlı hikâye sonunda hikâye kahramanlarından Süleyman'ın gerçekte yaşadığı ve bu hikâyenin onun biyografisinden alındığı söylenmiştir.

⁴⁰ Kavruk, a.g.e., s.97.

⁴¹ Hasan Gevrek, *Hikayet-i Sipahi-i Kastamoni ve Tuti-i Şekeristan (vr.28-54) (İnceleme-Transkripsiyon-Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 16-17.

⁴² Güzelce Ali Paşa önce çeşitli valilikler yaptıktan sonra kaptanıderya, sonra da veziriazam olmuştur. Bkz. İdris Bostan, "Güzelce Ali Paşa", *TDVİA*, II, s. 425.

Meşhûr Tıflî Efendi ile Kanlı Bektâş'ın Hikâyesi'de açık bir tarihi gerçeklik iddiası ile karşımıza çıkmaktadır. Hikâyeye göre ünlü divan şairi Nefî bu hikâyedeki olaylara şahit olmuştur ve hikâyeyi yazalardan biri de odur.⁴³

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, tez çalışmamıza konu olan Cafer Paşa Hikâyesi'nde de gerçek kişi ve olaylara yer verilmiştir. Böyle bir hikâye kitabının tarih araştırmalarında kullanılabilecek alanlarından birine örnek olarak şu hadiseyi gösterebiliriz: Hikâyemizin kahramanı Cafer Paşa'nın eserdeki lakabı Koca'dır. Bu Cafer Paşa'nın II. Osman döneminde Mısır valiliği yapmış Cafer Paşa olduğunu düşünmekteyiz. Görüldüğü üzere tarihi kaynaklar incelendiğinde Mısır valiliği yapmış Cafer Paşa'ya ulaşabilmekteyiz.

Hikâyelerin tarihi gerçeklik iddiasında bulunmaları onları muhakkak önemli birer tarihi kaynak mahiyetine sokmaktadır bunun yanında hikâyeler, Osmanlı toplumunun hayat tarzını ve insan profilini anlamak amacıyla tarihi kaynaklar yanında kullanılan birer öge durumundadır. Örneğin Fransız Milli Kütüphanesinde bulunan XVIII. yüzyıla ait yazma bir eserde Osmanlı tarihi hakkında bilgiler verilmiş ve eser içerisinde Osmanlı toplumunu da yansıtan birkaç hikâye anlatılmıştır.⁴⁴ Bu durum hikâyelerin tarihi kaynaklarla ne kadar iç içe olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Hikâyeler, diğer kaynaklarından bağımsız değerlendirilebilecek bir unsur olmayıp, birbirleriyle ilişkilidir. Kaynaklarda karşılaşılabilecek ihtilaflı, eksik yahut teyide muhtaç bilgiler, hikâye kitaplarından da istifade edilerek tarihi bir kaynak hüviyetine sokulabilir.

⁴³ David Selim Sayers, *Tıflî Hikâyeleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 90-91.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Lokmacı, . "Fransız Milli Kütüphanesi'nde Bulunan Onsekizinci Yüzyıla Ait Bir El Yazması: Resimli Osmanlı Tarihi", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/1, 2019, s. 23-44.

II. BÖLÜM

Eserimizin müellifi, adı, telif tarihi ve sebebi, fiziki özellikleri, muhtevası, kıymeti, üslûbu ile okuma ve meclis kültüründeki yerine değinerek incelemelerimizi yaptık. Transkripsiyonda izlenen usûlü vererek bu bölümümüzü oluşturduk.

A. İNCELEME

a. Eserin Müellifi

Eserin hiçbir yerinde müellifine ait bir bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız tüm kaynak çalışmalarında da bu belirsizliği ortadan kaldıracak veriye rastlamadık. O nedenle, mevcut durumda eserin anonim olduğunu söylemekle iktifa etmek zorundayız.

b. Eserin Adı

Eserin adı Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Kataloğu'nda *Ca'fer Paşa Hikâyesi* olarak kayıtlıdır. Eserle ilgili çalışma yapan Hasan Kavruk eserin adını “Cafer Paşa Hikâyesi”olarak zikretmiştir.⁴⁵ Diğer bir çalışmanın sahibi Tülün Değirmenci ise eserin adından “Mısır Valisi Koca Cafer Paşa'nın Hikâyesi” olarak bahseder.⁴⁶

Eser, adını içerisinde barındırdığı hikâyenin başkahramanı Cafer Paşa'dan almaktadır ve eserin serlevhasında kırmızı mürekkep ile “*Mısır Vâlisi Koca Ca'fer Paşa'nın A'câib Hikâyesi*”⁴⁷ başlık olarak belirtilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu başlığın eserin orijinal başlığı mı yoksa müstensihin koyduğu bir başlık mı olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştır. Bu hususta yeni bir bilgiye ulaşılan kadar bu başlık esas alınmıştır.

⁴⁵ Kavruk, *a.g.e.*, s. 100.

⁴⁶ Tülün Değirmenci, . “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Güz 2011, sayı: 13, s. 20.

⁴⁷ Metin vrk. 1b.

c. Telif Tarihi ve Sebebi

Eserin sonunda bulunan istinsah kaydında⁴⁸ 5 Ramazan 1144 (2 Mart 1732) tarihi yazılıdır. Eserin istinsah edildiği tarihini bize veren bu kaydın içeriği okunamadığı için muhteviyatıyla ilgili bilgi sahibi olamamaktayız. İstinsah kaydının olduğu sayfada, sadece istinsah kaydı olan kısmın silik durumda bulunması bu silme işleminin bilinçli bir şekilde yapıldığı ihtimalini doğurmaktadır. Zira yazmalar üzerindeki mürekkebi suyla silme işleminin İslam dünyasında bilindiği ve buna uygun mürekkep kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁹

Eserde 42 adet derkenar vardır ve bunların 24 tanesi kırâat/semâ kaydıdır. Sözlük anlamı olarak “okuma” anlamına gelen kırâat ve “dinleme” anlamına gelen semâ hadis ilminin okunmasına ve dinlenerek aktarılmasına dayalı bir öğretim metodu olarak ortaya çıkmış ve birçok ilim dalında kullanılmaya başlanmıştır. Genel olarak kitapların sonlarına, ilk sayfalarına veya kitabın isiminin yazdığı sayfasına düşülen bu kayıtlarda kırâat/semâ yapılan tarih ve yapıldığı yer yazılmaktadır.⁵⁰ 1165-1230 (1752-1815) yılları arasında muhtelif kırâat tarihlerinin bulunması eserin genellikle XVIII. yüzyılda okunduğunu göstermektedir. Eserin sonunda bulunan istinsah kaydının tarihi 1144 (1732) de 1165-1230 (1752-1815) tarihli kırâat kayıtlarına yakındır.

XVII. yüzyıla ait izler taşıyan eserimizin mukaddime kısmında Sultan Murad döneminde hikâyenin geçtiğinden bahsedilmiştir.⁵¹ Fakat Sultan Murad’ın kimliği üzerine kesin bilgiler vermemiştir. Hasan Kavruk, hikâyeyi IV. Murad dönemi realist İstanbul hikâyeleri içerisinde değerlendirmektedir.⁵² IV. Murad dönemi mahalli hikâye yazımının oldukça fazla olduğunu düşünecek olursak, eserimizin IV. Murad döneminde kaleme alındığını söylememiz mümkün gözükmektedir.

Eserin telif sebebine dair söylenebilecek en önemli husus yine eserin kendisinde geçen “...Kıssadan hisse imiş ehl-i dile maksûd, maksûd ne imiş anla gel ey ârif ve dâna ve’l-hâsıl kıssadan hissedir âkil olanlar fehm iderler”⁵³ sözüdür. Eserimizin telif sebebine dair herhangi bir girizgah kısmı bulunmamaktadır. Biz telif sebebi olarak, eserimizin de sonunda da geçen; insanların okuyup kıssadan hisse çıkarması ve ders alması amacını görmekteyiz.

⁴⁸ Metin vrk. 49a.

⁴⁹ İsmail E. Erünsal, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s.271-273.

⁵⁰ Tefik Rüştü Topuzoğlu, “Kırâat ve Semâ Kaydı”, *TDVİA*, XXV, s. 436.

⁵¹ Metin vrk. 1b.

⁵² Kavruk, *a.g.e.*, s. 100.

⁵³ Metin vrk. 49a.

d. Eserin Fiziki Özellikleri

Tez çalışmamıza konu olan *Mısır Vâlîsi Koca Ca'fer Paşa'nın A'câib Hikâyesi* tek nüshadır.⁵⁴ Varaklar eserde numaralandırılmış olup, toplamda 49 varak, 98 sayfadır. Eser 205x160;155x100 mm boyutundadır.

Sayfalardaki satır sayıları farklılık göstermektedir. Ekseriyeti 17 satır olup bir sayfa 11 satır⁵⁵, bir sayfa 14 satır⁵⁶, iki sayfa 15 satır⁵⁷ ve iki sayfa da 16 satırdır.⁵⁸ Kırmızı mürekkep ile yazılan eser başlığı dışında, eser, siyah mürekkeple kaleme alınmıştır. Bazı sayfalarda mürekkep lekesi ve okunaksız kısımlar bulunduğundan okunamayan kelimeler mevcuttur.⁵⁹ Ayrıca bazı sayfalarda da yazım yanlışları mevcuttur ve kimi satırlarda kelimeler arasında boşluklar bırakılmıştır. Kelimeler arasında bırakılan bu boşluklar, daha sonradan metne ekleme yapılacağı fikrini bizde uyandırmıştır.⁶⁰ Yazıların büyüklükleri farklılık göstermektedir. Yazı tipi nesihdir. Her bir varak sonunda reddâde bulunmaktadır.

Eserin zahriyesine beyitler yazılmış olup, ayrıca aynı yerde bulunan derkenarların yanında karalama ve müsvedde için kullanılmış alanlar mevcuttur.⁶¹ Bu alanlarda eseri okuyan kişiler olduğunu düşündüğümüz muhtelif şahısların isimleri karalanmıştır⁶². Bazı sayfalarda sayfa kenarlarına kılıç, balık, saray vb. figürleri içeren resimler çizilmiştir.⁶³ Hikâye sonunda bulunan sayfalarda da yine resimler mevcut olup ayrıca yine eserin bu alanı bazı toplama çıkarma vb. hesaplama işlemleri için müsvedde amacıyla kullanılmıştır.

⁵⁴ SYEK, Hacı Mahmud Efendi, nu. 06264.

⁵⁵ Metin vrk. 49a.

⁵⁶ Metin vrk. 1b.

⁵⁷ Metin vrk. 15a, 15b.

⁵⁸ Metin vrk. 14b, 16b.

⁵⁹ Okunamayan kısımlar için bkz.; 14a, 16b, 17a, 21a, 30a, 31b, 44b, 49a.

⁶⁰ Kelimeler arası boşluk olan sayfalar için bkz.; 24a, 25b.

⁶¹ Metin vrk. Zahriye

⁶² Metin vrk. 35a, 46a.

⁶³ Resim çizilen sayfalar için bkz.; 30a, 32b, 35a, 36b, 41a, 46a, 46b, 47a, 49b, 50a.

e. Eserin Muhtevası

Tez çalışmamıza konu olan bu eserde, hikâye, iki ana karakter üzerinden iki farklı hikâye olarak kurgulanmıştır. İlerleyen kısımlarında bu iki farklı hikâye Sultan Murad Han döneminde Mısır valiliği yapmış olduğu söylenen Koca Cafer Paşa'nın çevresinde toplanmıştır.

Hikâye, Koca Cafer Paşa'nın tebdil gezdiği bir an ile başlar. Cafer Paşa bu şekilde Mısır'ı gezerken bir kalabalık görür ve ne olduğunu merak ederek burayı kontrol etmek için bir çocuk gönderir. Mekanın köçek oynatılıp, çeşitli eğlenceler tertip edilen bir kahvehane olduğunu öğrendikten sonra, merak edip kahvehaneye girer. Paşa, içeride kahvesini içerken gözlerinin biri kör, bir elleri ve bir ayakları da tutmaz vaziyette olan iki gence gözü takılır. Dış görünüşleri itibarıyla bunların Mısır'lı olmalarına ihtimal vermeyerek İstanbullu olduklarını düşünür. Bu iki şahsı yanına çağırıp, muhabbet edip, İstanbullu olduklarını da öğrenince, bu iki gencin başından geçenleri dinlemek ister. Bu sebeple ikisini de sarayına getirtir.

Hikâye, isimleri Halil ve Süleyman olan bu iki gencin Cafer Paşa'nın sarayına gitmesiyle devam eder. İlk olarak Halil Ağa, İstanbul'da babasını kaybettikten sonra babasının mirasını tüketip, para kazanmak için geldiği Mısır'da başından geçenleri anlatır.

Eser, akabinde, Cafer Paşa'nın, hikâyenin ikinci kısmını oluşturan diğer karakter Süleyman Çelebi'nin yine Halil Ağa gibi, İstanbul'da babası vefat ettikten sonra, babasının mirasını tüketip, Mısır'daki zengin amcasının yanına gidişi ve amcasının vefatından sonra kendisine kalan bu mirası da tüketme hikâyesini dinlemesiyle devam eder. Hikâyede ilgi çeken kısım şudur ki; tekrar para kazanmaya başlayan bu iki mirasyedinin Mısır'da geçirdiği günlerde elde avuçta kalan tüm maddi varlıklarını tüketen tek bir kişinin olağanüstü özellikleri olan bir kadın olmasıdır. Eser, bu yaşananların detaylarıyla devam etmektedir.

Eserde anlatılan hikâyemiz, Cafer Paşa'nın Halil Ağa ve Süleyman Çelebi'yi himaye edip, ikisini de memleketleri olan İstanbul'a göndermesiyle son bulmaktadır.

f. Eserin Kıymeti

XVII. yüzyıl'a ait izler taşıyan *Mısır Vâlisi Koca Ca'fer Paşa'nın A'câib Hikâyesi* hikâye türünde kaleme alınmış ve tabiatı gereği kurgu unsurları içeren bir eserdir. Bir tarih kitabı olarak kaleme alınmadığı için doğrudan doğruya gerçeklik kaygısı güdülmemekte, fakat dönemin kaynaklarıyla mukayese edildiğinde verilen bilgilerin kahir ekseriyetle doğru yahut toplumda karşılığının bulunduğu teyit edilebilmektedir. Her ne kadar kurgusal bir yapıda olsa da, içerisinde dönemin sosyal, kültürel ve inanç alanına ait verdiği bilgiler gerçeklikle uyumaktadır. Öyle görünüyor ki, bu hikâye, sahibinin, gerçek mekanlar ve şahıslar üzerinden yaptığı bir kurgunun olağanüstü öğelerle bezenmiş nihai halidir.

Eser, XVII. yüzyılın sosyal ve kültürel hayatını tasvir eden öğelerle dolu olmasına rağmen dönemin siyasi ve askeri olayları hakkında ise kurgusal dahi olsa pek bilgi barındırmamaktadır. Hâlbuki XVII. yüzyıl, askeri ve siyasi açıdan ziyadesiyle hareketli bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti birçok savaşa girmiş, ülke içinde birçok askeri isyan meydana gelmiş ve dini gruplar arasında siyasi çekişmeler yaşanmış olmasına rağmen eserde bu konulardan herhangi bir şekilde bahsedilmemiştir.

Eser içerisinde barındırdığı şahıs isimleri, gelenek ve görenekler, eğlence kültürü, yemek kültürü, şehir ve bölge isimleri ve bunların bazı özellikleri ile sosyal halk tabakaları hakkında verdiği ve aşağıda detaylandırdığımız bilgilerle dil, din, mûsikî, mali, mahallî ve sosyal tarih araştırmalarında ihmal edilmemesi gereken bir eserdir. Ayrıca edebi türü sebebiyle ve yerel ağza ait söz sanatları, deyim ve tabirlerle edebiyat tarihimiz üzerine yapılacak çalışmalarda da kaydadeğerdir.

Eserin, tarih araştırmaları için bir kaynak olmasını sağlayan bazı kıymetli bilgileri şöyle sıralayabiliriz:

Eser, bizi Koca Cafer Paşa adlı bir yöneticinin varlığından haberdar etmektedir. Eserde bu Cafer Paşa'nın Sultan Murad döneminde Mısır valiliği görevinden bahsedilmiştir. Eser hakkında çalışma yapan Hasan Kavruk, esere konu olan Cafer Paşa'nın IV. Murad döneminde Mısır valiliği yaptığını söylemektedir⁶⁴. Eserle ilgili diğer bir çalışma sahibi Tülün Değirmenci ise Koca Cafer Paş'nın IV. Murad değil II. Osman döneminde Mısır valiliği görevinde bulunduğunu söz konusu tarihsel sapmaların sözlü ve yazılı geleneğin bir parçası

⁶⁴ Kavruk, *a.g.e.*, s. 100.

olan bu tür metinlerde şaşırtıcı bir özellik olmadığını söylemektedir.⁶⁵ XVII. yüzyıl Mısır valilerine bakıldığında, Mısır valiliği yapmış Cafer Paşa'nın haremde çaşnigirlikten çıkıp 1607 yılında Yemen beylerbeyi olan, dokuz sene beylerbeyilik görevinde bulunduktan sonra, 1618 yılında Sultan II. Osman'ın tahta çıkmasıyla Lefkeli Mustafa'nın yerine Mısır valiliğine getirilen ve 9 ay görevde kalıp azledilen kişi olduğunu görmekteyiz.⁶⁶ Yine ifade etmek gerekir ki eserimizde tarihsel sapmalar ve kurgusal unsurlar mecuttur dolayısıyla Cafer Paşa'nın Mısır valiliği hakkındaki kronolojik sapma olasıdır.

Nihayetinde, eserimizde adı geçen Cafer Paşa'nın valiliği döneminde Mısır'ın müreffeh bir durumda olduğundan ve dönemin ideal yönetici tarifini Cafer Paşa üzerinden yapmasıyla, eser bize dönemin devlet-toplum ilişkileri ve bu ikisinin birbirlerine karşı olan sorumluluklarından bahsetmesiyle ayrıca bir kıymete haizdir. Eserde Cafer Paşa'nın halkın şikâyetlerini dinleyip çözüm bulma yönünde adımlar atmasından söz edilir.⁶⁷ Bilindiği üzere, özellikle XVII. yüzyıl, ideal yönetici ve idare şeklinin arayışı konusunda önemli bir yere sahiptir. Dönemin padişahları bu görevlerini daha iyi yerine getirmek adına ihtiyatlı davranmış, güvendikleri aydın ve devlet adamlarından nasihatler almışlardır. Buradan hareketle padişahlara layihalar sunulmuş, risaleler halinde tavsiye metinleri hazırlanmıştır. Koçi Bey'in Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunduğu risalesi bu konuda en öne çıkan örnektir.⁶⁸

Eser, dönem halkının ekonomik refah seviyesinden de fazlaca bahseder. Öyle ki maddi durumun elverişsizliğini “züğürtlük”⁶⁹ ifadesiyle belirterek dil araştırmacıları için argo terimlerin kullanımı hakkında dahi bilgi verebilmektedir. Gelir dağılımının farklılığı konusunda toplumun her kademesindeki insanların durumunu teferruatlı şekilde açıklamış, ayrıca ilgili dönem ve bölgede insanların iştigal ettiği aşağıda da bahsettiğimiz, kahvehanecilik⁷⁰, bezirganlık⁷¹, köçeklik⁷² gibi mesleklerinden hususen söz etmektedir.

Eser mûsikî tarihi çalışmalarında da bir kaynak niteliğindedir. Zira ney, tanbûr, kânûn, santûr gibi birçok çalgı aletinin isimlerini zikretmektedir. Burada öne çıkan husus ise

⁶⁵ Değirmenci, a.g.m., s. 20

⁶⁶ XVII. yüzyıl Mısır valileri hakkında geniş bilgi için bkz. Özen Tok, *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.; Abdülkerim b. Abdurrahman, *Tarih-i Mısır*, SYEK, Hekimoğlu Ali Paşa kısmı, nu. 705, s. 38a-39b.

⁶⁷ Metin vrk. 1b.

⁶⁸ Mustafa Koçi Bey, *Koçi Bey Risaleleri*, haz. Seda Çakmakçıoğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

⁶⁹ Metin vrk. 34a.

⁷⁰ Metin vrk. 20b.

⁷¹ Metin vrk. 28b.

⁷² Metin vrk. 2a.

tanbûrun Mısır bölgesinde pek bilinmediğini vurgulamasıdır. Kahramanların tanburu İstanbul'dan Mısır'a götürdüğünde, halkın birçoğunun bu çalgı aletiyle ilk defa karşılaşmalarının şaşkınlığını eğlenceli bir diyalogla okuyucuya aksettirir.⁷³

Eserde, sosyal hayatın değişmez bir parçası olan cenaze ritüeline de değinilmiştir. Hikâye içerisinde ölmüş kişinin defnedilmesinden önce mevtanın yıkanmasının akabinde öd ağacı ile tütsülendiğinden bahsedilmektedir.⁷⁴ Dini törenlerde genel olarak kullanılan bu tütsüleme işleminde kullanılan buhur, eserde güzel koku çıkarmak için ateşe atılan madde olarak nitelendirilmektedir.

Hikâyemiz temel olarak Osmanlı toplumunda yeme içme ve özellikle kahve ve kahvehane kültürü hakkında birçok öge barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kahve ve kahvehane kültürü özellikle XVII. yüzyılda oldukça önemli birer sosyalleşme mekanı olarak görülmekte ve birçok sosyal faaliyeti bünyesinde barındırmaktaydı.⁷⁵ Eserde geçen hikâyenin de büyük oranda kahvehanede geçmesi hasebiyle bu konuyu detaylandırmakta fayda vardır:

İlk olarak Habeşistan'da ortaya çıktığı bilinen kahve, içecek olarak değil yiyecek olarak kullanılmış, zaman içerisinde Arap coğrafyasında ve Mısır'da tanınmıştır. Kahvenin kullanılması kahvehane denilen toplumsal mekanların ortaya çıkmasını sağlamış ve ilk olarak Mekke'de bir cami etrafında kahvehane kurulmuştur.⁷⁶

1554 tarihine kadar İstanbul'da kahvenin bilinmediği ve kahvehanenin olmadığı söylenmektedir, aynı yılın başlarında Halep'ten Emin adında bir esnaf ve Şam'dan Şems adında bir kişi gelerek Tahtakale'de büyük dükkanlarda kahve satmaya başlamışlar ve İstanbul'daki ilk kahvehaneyi kurmuşlardır. Genel itibariyle keyfine düşkün okur yazar kesim buralarda bir araya gelmeye ve yirmişer otuzar kişilik guruplar halinde toplanmaya başlamışlardır. Kimi zaman yazılan güzel kitaplar ve gazeller okunmuş, kimi zaman satranç veya tavla oynanmış ve artık ahabap toplantıları bu kahve içilen mekanlarda yapılmaya başlanmıştır.⁷⁷ Eserdeki derkenarlar, bu kahve toplantılarının yapıldığının ve toplantılarda

⁷³ Metin vrk. 20a.

⁷⁴ Metin vrk. 7a.

⁷⁵ Şafak Tunç, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 47, 48.

⁷⁶ İdris Bostan, "Kahve", *TDVİA*, XXIV, s. 202,203.

⁷⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, I, Ankara 1981, s. 258, 259.

sesli şekilde kitap okunduğunun önemli ipuçlarını vermektedir.⁷⁸ Öyle ki bu derkenarlara göre eserimiz de bu gibi toplantılarda okunmuştur.⁷⁹

Sufi çevrelerce yoğun şekilde tüketilen kahve kimi çevrelerce de zararlı görülmüştür. Mesela Kanuni Sultan Süleyman döneminin şeyhülislamı Ebüsuûd Efendi daha çok kahvehanelerin durumunu dikkate alarak, kahvenin fasıkların içeceği olduğu için haram sayıldığını ileri sürmüştür. XVI. yüzyıl sonuna doğru ise Bostanzade Mehmed Efendi kahvenin sarhoşluk verici bir özelliğinin olmadığını hatta sağlığa yararlı olduğunu söyleyerek kahve içiminin lehine bir fetva vermiştir.⁸⁰

Dönemin kaynakları kahve tiryakiliğinin ne boyutta olduğunu bize gösterir ve kahve mutadı olan insanların varlığından bizi haberdar eder.⁸¹ Özellikle misafirliklerde ikram edilmesi bir yaygın bir gelenek haline gelmiştir. Bir kahve adabının da oluştuğunu bilmekteyiz. Mesela, XVII. yüzyılda yaşamış bir gayrimüslime göre, kahve adabı gereği, kahve limonlu şerbetten sonra ikram edilmekte, belirli bir sıralama dahilinde ufak hamlelerle içilmekte ve bu şekilde mideyi rahatlatmaktadır.⁸² Hikâyede kahve ritüeli; “...*andan ta‘âm tamâm oldukta, sofrâ kalkup leğen, ibrik gelüp ellerin pâk eyleyüp, andan kahveler gelüp, duhânlar gelüp içülüp vaktâ ki keyifler germ â germ olup*” şeklinde tasvir edilmektedir.⁸³

XVII. yüzyılda toplumda sabah kalktığında kahve ile güne başlayıp, bir gittiği yerde üç fincan bile kahve içebilecek kadar yoğun kahve kültürüne gark olmuş kimseler bulunmaktaydı ki kahve, muhakkak sohbetin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülüyordu⁸⁴ Kahvehaneler sohbet ve muhabbetin geçtiği yerlerin yanında kitap okunan yerler sınıfına girmesi bakımından da önemliydi.

Kahveyle beraber Osmanlı sosyal hayatına dahil olan kahvehaneler zamanla bir mesele halini aldı. Zira kahvehaneler gitgide farklı sosyal statülerden birçok kişinin uğrak mekanları haline geldi. Bunlar arasında işsiz kalıp, tekrar göreve getirilmeyi bekleyen sabık memurlardan, imamlara, müderrislere ve işsiz güçsüz takımına kadar farklı çevrelerden insanlar vardı. Ancak bunların yanında, kahvehaneler, dönemin önemli haberleşme ağı kabul

⁷⁸ Metin vrk. 27a.

⁷⁹ Metin vrk. 14a.

⁸⁰ Bostan, *a.g.m.*, s. 203.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Can, *Seyyîd Hasan Sohbetname I Cilt (1071-72/1660-61) İnceleme-Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 9.

⁸² Mustafa Daş, *Du Loir Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 132.

⁸³ Metin vrk. 5a.

⁸⁴ XVII. yüzyılda günlük hayatta kahvenin önemi için bkz. Can, *Sohbetname*.

edilebilecek “fısıltı gazetesi” hüviyetindeki siyasi dedikoduculuğun merkezi haline gelmişti.⁸⁵ Bu nedenle IV. Murad döneminde artık şer odağı olarak görülen kahvehaneler dönemin güçlü dini gruplarından Kadızâdeliler’in de padişaha yaptığı telkinlerle kapatılmış ve kahve yasaklanmıştır.⁸⁶

Osmanlı coğrafyasının büyük bir bölümünde kahvehaneler mevcuttur. XVII. yüzyılda sadece Mısır içinde bile 643 kahvehanenin olduğunu bilmekteyiz. Bunlardan bazılarında fiskiye ve havuz bulunmakta, her birinde çeşitli hanende ve sazendeler görev almaktadır.⁸⁷ Mısır’ın en ünlü kahvehanelerinden biri de Harabe kahvesi’dir.⁸⁸ Eserde de geçen Harabe kahvesinin tasviri dönemdeki kahvehane kültürünü analiz edebilmemiz için oldukça önemlidir. Zira eserde Harabe kahvesinin içerisinde çok dolu olduğu söylenmektedir ve halkın kahvehane içinde bölüm bölüm oturmuş, bir tarafta satranç, dama ve mangala oynandığı, diğer bir tarafta da meddahların sandalye üzerine çıkarak hikâyeler anlattıkları söylenir. Meddahtan sonra iki köçeğin meydana çıkıp dans ettiğinden, hokkabazların gösteri yaptığından ve şairlerin saz çalıp birbirlerine şiir okuduğundan ve bir kişinin de meydana çıkıp kol hareketleri yaparak halkı güldürdüğünden söz edilmektedir. Hikâyenin kahramanı bir köşeye oturup kahvehanede olanları izlemiş ve sonrasında tanbûrunu çıkararak orada tanbûr çaldığını söylemiştir.⁸⁹

Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde bu kahvehanelerden bahsederken herhangi birinin rahatlıkla bu kahvehanelere gelip bir köşede konuk olup tüm marifet erbabı ile görüşebileceğini söyler.⁹⁰ Hikâye içerisinde Mısır’da zikredilen diğer kahveler ise Seyyid Nasuh ve Seyyid Muhammed’in kahveleridir. Bu kahvehaneler hikâye bünyesinde sadece sahiplerinin ismi ile anılmış ve kahvehanenin ismi söylenmemiştir.⁹¹ Eserin okunduğu Halep’deki Arslan Dede kahvesi diğer önemli kahvehane örneğidir ki, bu kahvehanenin 2.000 dolaylarında insanı alabilecek bir kapasitesi olduğu, ariflerin ve çoğu dervişin toplantı mekanı olduğu söylenir. Kahvehane içinde hanende, sazende, oyuncu ve hikâyecilerin olduğu bilinmektedir.⁹²

Hikâyedeki diğer önemli unsurlar ise meyhânelerdir. Hikâyedeki kahramanların kötü arkadaşlar edinmelerini eserin bu kısmında görmekteyiz. İstanbul meyhâneleri yüzyıllar

⁸⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *a.g.e.*, s. 258, 259.

⁸⁶ Kadızâdeliler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Semiramis Çavuşoğlu, “Kadızâdeliler”, *TDVİA*, XXIV, s.100-102.

⁸⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, X. kitap, 1. bsk., İstanbul Ekim 2007, s. 193.

⁸⁸ Aynı yer.

⁸⁹ Metin vrk. 19a, 19b, 20a.

⁹⁰ Evliya Çelebi, gös. yer.

⁹¹ Metin vrk. 21b.

⁹² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, IX. kitap, İstanbul Mart 2005, s. 190.

boyunca gedikli ve koltuk olarak iki şekilde açılmıştır. Bunlardan gedikli olanlar devletin izin verdiği meyhâneler, koltuklu diye tabir edilenler ise izinsiz işletilen meyhânelerdir.⁹³

Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda sadece İstanbul'da 1.060 meyhâne olduğu bilinmektedir. İstanbul'un birçok yerinde meyhâneler vardır en fazla bulundukları yerler: Kumkapı, Yeni Balıkpazarı, Balatkapısı, Hasköy, Ortaköy, Kuruçeşme, Yeniköy dolaylarıdır. Galata, meyhânelerin en fazla olduğu yerdir ki, bu yönüyle Malta ve Alakorna şehirlerinden ayırt edilmez durumdadır. Bu meyhânelerde birçok hanende, sazende ve oyuncu zevkü sefa etmekteydi. Dönemde 300'den fazla çeşit içki bulunmakta ve "sevimli dilber çocuklar" buralarda sakilik yapıp Rum türkülerini söyleyerek halkı eğlendirmekteydiler.⁹⁴

Hikâyede kahramanların gittiği meyhâneler Galata'dadır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde, Galata'da bulunan meyhâneleri sayar ve yüzlerce insanın meyhâneye bağımlı olup, yola serilmiş, sarhoş vaziyette yattıklarından ve bu halleri sorulunca da bazı beyitler okuduklarından bahseder.⁹⁵ Evliya Çelebi'nin söylediği beyitlerden bir tanesini eserimizde de birebir görmekteyiz:

Ayağım adım atmaz bir yere meyhânedan gayri,

Elim bir nesne tutmaz sâkîya peymânedan gayri,

Koy gavgayı ey vâ'iz kulağım nesne gûş itmez,

*Sürâhî gulguliyle, na'râ-i mestânedan gayri.*⁹⁶

Bu durum XVII. yüzyıl meyhâne çevresinde kullanılan jargon hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Gayr-i müslimlerin işlettikleri bu meyhâneler içinde, Yahudi ve Hristiyan meyhâneciler olabildiğince birbirlerinden ayrı bulunmaktaydı. Hatta Yahudiler Rum meyhânecilerden giyim tarzı olarak bile ayrılmaktaydı. Fakat zaman içinde bunlar Yahudi kıyafetlerini değiştirerek, ne kadar güzel çocuk varsa çeşitli güzel elbiselerle giydirmişlerdir.⁹⁷

Meyhânelerin vazgeçilmez unsuru ise köçeklerdir. Bu dönemde İstanbul'un en ünlü köçekleri Çingene, Rum, Ermeni ya da Yahudiler içerisinden çıkmaktadır. Bunların fiziki

⁹³ Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhâneler ve Meyhâne Köçekleri*, Doğan kitapçılık, İstanbul 2002, s. 15.

⁹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 355, 356.

⁹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 213.

⁹⁶ Metin vrk. 25a, 25b

⁹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 357.

güzelliklerine, ayaklarının ince ve uzun olmasına bakılır ve çeşit çeşit elbiseler giyen bu köçeklerin istisnasız uzun saçlı olması tercih edilirdi.⁹⁸

Dönemin kahve, kahvehane ve meyhâne kültürüne değindikten sonra, eserde rastlanılan kıyafet kültürüne dair tasvirler de tarih araştırmacıları için; kıyafet albümleri, minyatürler, narh defterleri yanında faydalanılacak nitelikli bir kaynak halindedir. Eserde geçen “...başında bir fes, üstine bir kalınca dülbend sarık ve sırtında bir eski çuka, bir mâvî cellâlî ve bir köhne çuka mintan ve ayağında kırmızı dizlik imâm musa bezinden...”⁹⁹ ifadeleri bunları giyen kişi için pejmürdelik tarifidir. Burada dikkat edilmesi gerek husus elbiselerin bez cinsine ve buradan yola çıkarak kalitesine ve fiyatına varana kadar tasvir edilmesidir. Giydiği kıyafetleri “...fistukî hâre kaftan, nar çiçeği çuka, biniş sincâbî kürk kaplı istakozî çakşır, meneviş kavuk, selâhurî sarık, cevâhir hançer ve bıçak, pezdul sâ‘at...”¹⁰⁰ şeklinde tarif edilen kişinin üzerindeki elbiselerin 1000 kuruş değerinde olduğu söylenmiş ve bu elbiselerin değerlerinin fazlalığı göz önüne serilmiştir. Hikâyede tasvir edilen bu giyim kuşam malzemeleri, Osmanlı devrinde halkın dış giyimi hakkında bize tutarlı bilgiler vermektedir.¹⁰¹ Hikâyede geçen sincap kürkü ile kaplı elbise dikkat çekicidir. Zira hikâyenin bir bölümünde kahramanımızın giydiği samur kürk, onun zenginliğine yapılmış bir vurgudur.¹⁰² Evliya Çelebi, sansar, sincap, samur vb. hayvanların kürklerinin elbise yapımında fazlasıyla kullanıldığını, bu ticareti yapan kişilerin de iyi kazandığını ve bunların zengin kişiler olduğunu söyler.¹⁰³

Kürk, değerli mücevherler, saatler ve değerli kumaşların kullanılması insanların maddi statülerine göre farklılık göstermekteydi ve bu durum eserde de ifade edilen bir husustur. İnsanlar maddi imkanları ölçüsünde giyinmekteydi, varlıklı veya daha yoksul insanlar giyinişlerine göre açıkça belli olmaktaydı. Toplumsal statü göstergesi olan bu farklılığı hikâyeden çıkarıyor olmamız da hikâyemizin kaleme alındığı dönemin öğelerinden büyük ölçüde yararlandığını ve bize de yararlanma fırsatı verdiğini göstermektedir.¹⁰⁴

Eserde, Yahudi meyhâne sahiplerinin sakilik yapan çocukların giyim kuşamlarına fazlasıyla dikkat ettiklerini görmekteteyiz. Zira bir meyhâneci bir oğlan için Cafer Paşa “...Gördü kim bir dilîr-ra‘nâ dır kim felekde misilli sebkat etmemiş ve bir şûh müstesnâdır

⁹⁸ Koçu, a.g.e., s.61, 62.

⁹⁹ Metin vrk. 15a.

¹⁰⁰ Metin vrk. 16a.

¹⁰¹ Osmalı dönemi kıyafetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK, Ankara 2018, s.166-178.

¹⁰² Metin vrk. 40b.

¹⁰³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 321.

¹⁰⁴ Metin vrk. 15a, 16a.

*kim rahm-i mâder cihâne bedelin getürmemiş envâ‘ kumaşlar giyüp tâvus-ı cinâne dönmüş, belinde murassa‘ hançer bıçak, meyânında ibrişim peştamâl gelüp, fincân alurken nezâketler eyleyüp müşterinin nakd ü cânın almak ister.*¹⁰⁵” demiş ve hatta meyhâneci oğlanın kıyafetlerini o denli gösterişli bulmuştur ki, oğlanı cennet kuşuna benzetmiştir.

Yahudilerin başkalarıyla pek alışveriş yapmadığı ve kendi aralarında ticaret yapmaya gayret gösterdikleri, hatta şarabı bile başkasından almamaları dolayısıyla meyhâneçiliğin bunlar arasında yaygınlaştığı bilinmektedir. Yahudi meyhâneçilerin özellikle Hristiyan meyhâneçilerden korktuğu bilinmektedir ki, bunların mahallesinde gece gündüz bekçiler görev yapmaktadır.¹⁰⁶ Yahudi meyhâneçiler neden kendilerine has olan kıyafetlerini bırakıp herkes gibi giyinmeye başlamışlardır sorusunun cevabı da burada saklıdır. Bundaki amaç, diğer meyhâneçiler veya husumetlileri arasında göze batmamak, hatta kamufle olmak ve ayrıca Ermeni ve Rum Hristiyanlar arasında dalga konusu olmamaktır.¹⁰⁷

Meyhânelerde çalınan müzik aletleri de bir hayli farklılık ihtiva etmektedir ki, hikâyede “...meyhâneçinin sâzı çok getürüp meydâna dökdi. Yârân dahî birbir alup biri ney, biri tanbûr, biri çeng, biri kopuz, biri santûr, biri kânûn, biri nefîr, biri miskâl ve iki dâ‘ire ve‘l-hâsıl envâ‘ sâzlar ile ağaz idüp...”¹⁰⁸” kısmında sayılan sazların haricinde dönem bünyesinde 60’a yakın çalgı aletinin kullanıldığı bilinmektedir kemençeden tuluma, dankiyo düdüğünden yemen dümbeğine¹⁰⁹ kadar birçok çalgı aleti ile insanlar meyhânelerde memnun edilmeye çalışılmıştır.

Eserde geçen hikâyede meyhâneler önemli bir yer tuttuğundan, eser dönemin içki kültürüne de ışık tutmakta ve buradan hareketle mutfak tarihine dair kıymetli bilgiler vermektedir. Eserin hemen hemen her sayfasında yeme içmeye ait olan ta‘âm yedik, simât döşendi gibi tabirler görmemiz mümkündür. Yemek yedirmek, misafire izzeti ikramda bulunmak için büyük bir araç olarak görülmekte ve gelen misafire ilk etapta yemek yedirilmekte, sonrasında şekerli şerbetler içilmekte ve çeşitli tatlılar ikram edilmektedir.¹¹⁰ Mercan, kefal, lüfer, koyun aşı, tavuk, kaymak baklavası gibi yiyecekler yenilmekte, kahve ve tütün de bunların akabinde gelmektedir. Hikâyede yemeklerin yenilmesinin akabinde leğen,

¹⁰⁵ Metin vrk. 2b, 3a.

¹⁰⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 212.

¹⁰⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 358.

¹⁰⁸ Metin vrk. 13a.

¹⁰⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 337, 338.

¹¹⁰ Metin vrk. 9a, 25a.

ibrik ve misk kokulu sabunlarla ellerin yıkandığından ve ağızlarına farklı ağaçlardan yapılma kürdanların verildiğinden de söz edilmektedir.¹¹¹

XVII. yüzyılda kaleme alınmış bir günlük olan Seyyid Hasan'ın *Sohbetnâmesi* bu noktada eserimizde tespit ettiğimiz yemek kültürüne verilen önemi ve tespit ettiğimiz bazı yemek isimlerini aynen içermesi bakımından önemli bir eserdir.¹¹²

Osmanlı mutfağında hem kırmızı et ve buğday ürünleri, hem deniz ürünleri bol miktarda kullanılmaktaydı. Bunlar içerisinde Osmanlı mutfağında en fazla kullanılan et koyun etidir. Sığır eti genel olarak pastırma yapımında kullanılmakta, tavuk da zengin kişiler tarafında tercih edilen diğer bir et ürünü durumunda bulunmaktaydı. Her çeşit balığın bulunduğu İstanbul'da balıkhanelerden alınabilecek balıkların nadirliği ve bolluğu halk tarafından çok fazla rağbet edilen bir yiyecek olmasından kaynaklanmaktaydı.¹¹³ Eserimizde de mercan, kefal ve lüfer gibi balıklar yemek için kullanılan önemli deniz ürünlerindendir.¹¹⁴ Mübahat Kütükoğlu, 1640 tarihli narh defteri üzerinde yaptığı inceleme sonucunda İstanbul'da satılan balık cinslerinin listesini vermektedir.¹¹⁵ Bu liste eserimizdeki balık cinslerinin halk nezdinde bilinip, yaygın şekilde kullanıldığını anlamamızı sağlamıştır. Balıklarla dönemde envai çeşit yemek yapılır ki balık dolması ve balık çorbası ¹¹⁶ bunlardan birkaçıdır.

Dönemde yemek kültürü elbette her bölgeye ve kişilerin ekonomik durumuna göre farklılık göstermektedir. İstanbul'da ikamet eden bir derviş olan *Sohbetnâme* yazarı Seyyid Hasan'ın dergah arkadaşlarıyla yaptığı mutad yemekli toplantılarda yedikleri yemeklerle ilgili verdiği listeler, araştırmamızı kolaylaştırmıştır. Mesela, toplantılardan birinde yenilen yemekler şöyledir: Kuzu, Yahni, Soğan Dolması, Ispanak, Salata, Balık Çorbası, Pilav, Ekşi Aş, Palûde, Baklava, Kızıl Üzüm Hoşafı.¹¹⁷

Eserin sosyal tarihçiliğimiz açısından önemli unsuru ise hikâyede bolca geçen “oğlancılığa” dair ifadelerdir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu ahlaksız gençleri, “Hizân-ı dilberân” olarak isimlendirmekte ve İstanbul'da sayılarını 500 kişi olarak söylemektedir¹¹⁸.

¹¹¹ Metin vrk. 5a, 25a.

¹¹² Can, *Sohbetnâme*.

¹¹³ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, I, TTK, Ankara 1990, s. 180-186.

¹¹⁴ Metin vrk. 12a

¹¹⁵ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 209.

¹¹⁶ Can, *Sohbetnâme*, s.33, 42.

¹¹⁷ Can, *Sohbetnâme*, s. 55.

¹¹⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 256, 257.

Buradan devamla oğlancılığın merkez noktalarının kahvehane, meyhâne ve bozahane gibi yerler olduğuna dair bilgiler vermektedir.¹¹⁹

Oğlanlar yanında cariyeler de hikâyedeki önemli bir diğer unsurdur. İlkçağdan beri devam eden köle geleneği birçok sebebe dayanmaktadır. Bu sebepler arasında kadınların ev hanımına hizmetçi, dokumacılık ve kadınların yapabileceği işler için işgücü yapılması, erkeklerin ise efendilerinin mesleğinde yardımcı olmak, ticaret yapmak, askerlik, çobanlık vs. işlerde kullanılmak adına köleleştirildikleri sayılabilir.¹²⁰ Köleleştirilen insanlar Osmanlı toplumunda da bulunmaktaydı. Bu kölelerin kadın olanlarına cariyeye adı verilmektedir.¹²¹ Osmanlı Devletinde cariyeye tabiri saraya mahsus bir kavram olmamakla birlikte, dönemin toplumsal yapısında hali vakti yerinde herkesin sahip olacağı esir kadınları ifade eder. Evde istihdam edilmek üzere alınan bu cariyelerle kimi zaman nikah kıyılarak evlenilmiş, bu cariyeler kimi zaman da hizmetkar olarak kullanılmaya devam edilmiştir.¹²² Eserin sosyal tarihimize alakalı bize verdiği orijinal bilgiler arasında cariyeliğin Mısır'daki durumu vardır. Mısır'da cariyeye pazarlarının kurulduğu yerleri ve cariyeye fiyatlarını ortalama olarak bize verir. Ayrıca bölge halkının cariyelerle yaptıkları evliliğin oranı ve sosyal hayattaki tesirlerinden bahseder.

Çeşitli bölgelerden İstanbul'a getirilen esirler esir pazarlarında satılmakta ve bu esir pazarlarının Bedesten yani büyük çarşıların yakınlarında olduğu bilinmektedir.¹²³ Hikâyede bulunan, “*Buna Hân-ı Halîl dirler, Mısır'ın bedestânıdır ve esîr pazarı budur.*”¹²⁴ denilerek cariyelerin buradan alındığını hikâyemizde söylenmekte, isimlerinin, Gülnuş, Lalegül ve Zeyneb olduğunu anladığımız cariyelerden bahsedilmektedir. Evliya Çelebi Han-ı Halil hakkında bilgi verirken dört katlı olup, ortasında havuz olduğunu ve bu han içersinde ahşap bir cami bulunduğunu söyleyerek bütün cemaatin Anadolu ve Rumeli bezirganları olduğunu söylemektedir.¹²⁵ Han-ı Halil'de o dönemde 1.500 dükkan olduğu bilinmektedir ki, tellallar, çukacılar, halıcılar, tülbentçiler vs birçok meslek erbabı da burada ticaret yapmaktaydı. Bunun yanında esir pazarının da burada olduğu bilinmektedir.¹²⁶

Eser, dönemin din alimleri ve ileri gelenleri konusunda da aydınlatıcı mahiyettedir. Zira hikâyede Mısır'da Hz. Ebubekir soyundan geldiği söylenen Şeyh İbrahim isminde bir din

¹¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, s. 204, 205.

¹²⁰ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adelet*, Klasik Yayınları, İstanbul 2017, s. 181, 182.

¹²¹ Aydın, a.g.e., s. 163.

¹²² T. Cengiz Göncü, *Harem ve Cariyelik*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2011, s. 52-55.

¹²³ Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi (XVII. asırda İstanbul)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 298, 299.

¹²⁴ Metin vrk. 19a.

¹²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, s.143.

¹²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, s. 202.

aliminden bahsedilmekte, onun duası alınmaktadır.¹²⁷ Evliya Çelebi, XVII. yüzyıl Mısır'ının önde gelen din alimleri olarak Şeyh Ahmed el-Acemî, Şeyhülislam Boluvî Mustafa Efendi, Şeyh Haraşî, Şeyh Ayyaşî, Şeyh Muhammed Bekî ve Şeyh Seyyid İbrahim Çelebî gibi isimleri zikreder.¹²⁸ Hikâyede adı geçen Şeyh İbrahim'in, Evliya Çelebi'nin adını zikrettiği İbrahim Çelebi olma ihtimali gözardı edilmemelidir. Bu husus da, tez çalışmasının önsözünde bahsettiğimiz üzere, müellifin kişi ve yer adlarını gerçek kişi ve mekanlar üzerinden kurguladığını ispatlar niteliktedir.

Eser mahallî tarih çalışmaları için de kaydadeğerdir. Örneğin Beşiktaş ve Eyüp semti önemle vurgulanan iki semttir. Hikâyede kahramanlar Mısır'a gidecekleri zaman Beşiktaş önüne geldiklerini ve buradan bir gemiye binerek Mısır'a vardıklarını söylemişlerdir. Bu da bize Beşiktaş'ın iskelesinin ulaşım noktasında önemini göstermektedir. Bu iskele XVII. yüzyılda oldukça aktif kullanılan bir iskeledir. Karşı yakaya, özellikle Üsküdar'a gitmek isteyenler çoğunlukla buradan gemilere binmekte ve binlerce gemi bu iş için kullanılmaktadır.¹²⁹ Ayrıca hikâyede Beşiktaş iskelesinden demir alıp Mısır'a giden geminin önce İskenderiye'ye uğradığından bahsedilmiş ve bu yolculuğun aralıksız 12 gün sürdüğü söylenmiştir.¹³⁰ XVII. yüzyılda İstanbul-İskenderiye arasındaki mesafe gemiyle doğrudan gidildiğinde 8 ila 10 gün sürmekte, farklı iskelelere uğrandığı takdirde bu yol uzamaktadır.¹³¹ Bu durum bize dönem içerisinde İstanbul-Mısır arası deniz ulaşımının ayrıntılarını vermesi bakımından önemlidir. Bunun yanında hikâye kahramanlarının evleri Bahçekapı'da bulunmakta, Galata dolaylarına geçecekleri zaman Unkapı'ya gelmekte ve kayıklar vasıtası ile karşıya geçmektedirler.¹³² Bu durum Haliç'te herhangi bir köprü olmadığı için kayıklarla yapılan geçişlere dair bilgiler vermektedir. Haliç'in iki yakasında durmaksızın çalışan ve sayıları 15-16 bini bulan kayıkçıların olduğunu, bunların kullandığı teknelerin küçük ölçekli tekneler olduğunu göstermektedir.¹³³

Eserde Eyüp semtinin de bir sosyalleşme alanı olarak cazibe merkezi konumunda olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Eyüp, dini ve kültürel olarak o dönemde de büyük bir öneme sahiptir. Zira camileri, türbeleri ve bunların yanında geniş mesire alanlarına sahip oluşuyla bu hususta rağbet gören bir bölgedir. Hikâyede geçen "*Efendim bugün Cum'a*

¹²⁷ Metin vrk. 46a.

¹²⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, s. 279, 280.

¹²⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 222.

¹³⁰ Metin vrk. 18b.

¹³¹ Robert Mantran, *a.g.e*, II, s. 92.

¹³² Metin vrk. 12a.

¹³³ Robert Mantran, *a.g.e*, I, s. 95.

günidir. Hazret-i Eyüp'e gidelim. Bugün erbâb-ı zurafâ cümle andadır"¹³⁴ geçen bu cümle bu hususu destekler. Cuma günleri kayıklarla insanların buraya geldiği ve birbirleri ile hasret giderdikleri, can sohbetleri yaptıkları bilinmektedir.¹³⁵

Eserde birçok şehir ve mekan ismi şu şekilde zikredilmektedir: Frengistan, Çîn-i Mâçîn, Mısır, İskenderiye, İstanbul, Gebze, Kütahya, Bursa, Halep, Kumkapı, Beşiktaş, Balad, Aksaray, Unkapanı, Azapkapı¹³⁶, Balıkpazarı, Bahçekapı, Uzunçarşı, Çiftesaray, Atpazarı, Eyüp, İncirliköy, Yedikule, Deliorman, Yemen, Gümrükönü, Hayreddin Paşa Mahallesi, Molla Aşıkî Mahallesi, Galata Sarayı, Kavak Sarayı, Seferli Odası, Enderûn-ı Hümâyûn, Lazkara Meyhânesi, Han-ı Halil, Deveciler Hanı, Harabe Kahvesi, Arslandedeoğlu Kahvesi, Ali Efendi Yalısı, Gönüllüyân Kapısı, Sedd-i İskender.

Hikâyede büyük saraylar ve evlerden bahsedilmektedir. Bu sarayların birinin duvarının sağlamlığına değinilerek "...şöyle *ma'mûr* ki *güyâ kirec-i horasan ile henüz yapılmış...*"¹³⁷ denilmiştir. Osmanlı Mısır'nda yapı teknikleri konusunda da bilgi edinmemize yarayan bu bilgiyi Evliya Çelebi Mısır'da ölümlerin defninden sonra soygunculuğu engellemek adına mezarların kapılarının horasan kireci denilen bu harç ile sıvayarak sağlamlık kazandırıldığını söyleyerek teyit eder.¹³⁸

Eserdeki hikâye içersinde büyü, sihir, cadı gibi olağanüstü öğeler bulunmaktadır. Bu öğeler ilk bakışta toplumu eğlendirmek ve macera unsurunu arttırmak için kurgulanmış öğeler olarak görülse bile toplumun inanç, korku ve manevi düşüncelerinin bilinmesi noktasında bize önemli ipuçları vermektedir. XVII. yüzyıl içerisinde buna benzer birçok macera anlatılmıştır. Örneğin Evliya Çelebi Kafkasya'da Çerkez ve Abaza kavminin büyücülerinin ve cadılarının gökyüzünde birbiri ile kavga ettiğinden bahsetmiş, yılda bir kez kara koncoloz gecelerinde büyücü ve cadıların kavgalarının meydana geldiğini, ellerinde kelleler ve çeşitli hayvanlarla gökyüzünde uçarak kavga eden bu büyücü ve cadıların kavgaları bittikten sonra da yeryüzüne ölmüş insan kelleleri, hayvan cesetleri ve onlara ait birtakım eşyanın savrulduğunu söylemektedir. Bu cadılardan birini Çerkezler yakalamış ve sihrini ortadan kaldırmak için onu ateşte yakmışlardır. Çerkezlerin, bu obur adı verilen cadılardan korunmak için kendi aralarında evlilik yaptığını da eklemektedir.¹³⁹ Hikâyemiz içerisindeki bir cadı Cafer Paşa

¹³⁴ Metin vrk. 33a.

¹³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 196.

¹³⁶ Metinde sehven Arapkapı yazmaktadır, bkz. Metin vrk. 12a.

¹³⁷ Metin vrk. 46a.

¹³⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, s. 277.

¹³⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, VII. kitap, 1. bsk., İstanbul Nisan 2003, s. 279, 280.

tarafından ateşe atılmakta¹⁴⁰ ve yandıktan sonra yaptığı sihir bozulmaktadır. Hikâye içerisindeki bir sihir örneği de cadının birçok insanı büyü ile eşek, köpek vb. birçok hayvan suretine dönüştürdüğüdür. Mevzubahis cadı yakıldıktan sonra sihir bozulmuş ve hayvan suretine dönüştürülen insanlar tekrar aslî suretlerine dönmüşlerdir.¹⁴¹ Bu gibi bir inanışa Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde de rastlamaktayız. Zira Evliya Çelebi, hizmetçisinin kendisine aktardığı bir sihir olayından bahseder. Hizmetçinin anlattığına göre Çalikkavak köyünde yaşlı bir cadı, hizmetçi taifesinden kimselerle yaşadığı tatsız hadiselerden sonra eline bir avuç kül alıp sihir yaparak orada bulunan yedi oğlan ve kızın üzerine serper ve bunlar civciv haline gelip ötmeye başlarlar ve akabinde cadı kendisini de tavuğa dönüştürüp ötmeye başlar. Bu durumu gören birisi bunların üzerine idrar dökerek cadının sihrini bozar ve tekrar insan suretine dönmelerini sağlar. Daha sonra cadıyı yakalayan ahali kiliseye götürür ve cadı papaz tarafından aforozu mandolos¹⁴² edilir.¹⁴³

Eser, dönemde kullanılan bazı şahıs isimlerini görmemize de imkan tanımaktadır. Bu yönüyle de onomastik çalışma yapan araştırmacılar için bir kaynak niteliğindedir. Abdurrahman, Ahmed, Ali, Cafer, Cemaleddin, Ebu Bekir, Hasan, Halil, İbiş, İdris, İvaz, Kenan, Mehemed, Mehemed Ali, Mehemed Said, Muhammed, Murad, Mustafa, Nasuh, Nuri, Ömer, Receb, Reşid, Sadık, Sinan, Selim, Süleyman, Sadullah, Tosun, Hüseyin, İbrahim, Yusuf, Veli, Gülnuş, Lalegül, Zeyneb, Züleyha, bu isimlerdir.

Eserde zikredilen unvan, lakap ve meslek adları da şunlardır: Hoca, Sultan, Üstad, Dede Sultan, Molla, Ağa, Girâmî, Efendi, Kuzu, Padişah, Devletlü, Ağazâde, Paşa, Hacı, Deli, Kabasakal, Derviş, Karakaş, Beşe, Beğ, Çelebî, Seyyid, Avrat, Kadın, Mîr, Dalkavuk, Veled-i Zina, Çıfıddan Dönme, Çingâne, Çehre Züğürdü, Bennakcı, Kırkdört, Kavaklı, Yüzüncü, Kayıkhâneli, Şeyh, İmam, Müezzîn, Çukadâr, Yağlıkçı, Hizmetkâr, Kahveci, Kayyum, Çorbacı, Odabaşı, Tanbûri, Meyhâneci, Sâki, Berber, Dellâl, Meddâh, Hokkabâz, Bezirgân, Şair, Peşkir Ağası, Haffaflar Kethûdası, Çiftlik Kethûdası, Barutçu, Hazinedâr, Kapûdan, Bostancı, Sûbaşı, Asker, Hekimbaşı, Vilâyet Âyanı.

Esere, tarih araştırmalarında orijinal bir kaynak hüviyeti kazandıran bu gibi kıymetli bilgileri yukarıda zikrettikten sonra, eseri tez çalışmamızın konusu haline getirmekte önemli

¹⁴⁰ Metin vrk. 47a.

¹⁴¹ Metin vrk. 48a.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Süreyya Şahin, "Aforoz", *TDVİA*, I, s. 412, 413.

¹⁴³ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, III. kitap, 1. bsk., İstanbul Kasım 1999, s. 210, 211.

bir role sahip olan “Okuma ve Meclis Kütürümüz”deki yerini de inceledik. Aşağıda konuyla ilgili teferruat mevcuttur.

g. Eserin Okuma ve Meclis Kütürümüzdeki Yeri

Sözlü kütürün yazıya geçişle birlikte yazılı olarak aktarılması ihtiyacı zamanla kitap telifi ihtiyacını doğurmuştur. Yazıya ve yazılı nesnelerin tamamına “bitik” diyen Türkler kitapla İslâm öncesinde, Uygurlar’ın Budizm’i kabul ettikleri dönemde tanışmışlar ve oluşturdukları dinî ağırlıklı zengin edebiyatın ürünlerini kitaplar halinde kaleme almışlardır.¹⁴⁴

Ortaçağ İslam dünyasında ilmi faaliyetlerin oluşturulması ve bilginin naklinde en etkili olan yol, çeşitli şekillerle yapılan rivayet yoludur. Bu da beraberinde bir bilginin aktarılmasını sağlamak için ders halkalarının ve okuma meclislerinin oluşmasını beraberinde getirmiştir.¹⁴⁵ Osmanlı Devrinde kitap, saygın kitlenin ulaşabildiği bir iletişim aracıydı. Sosyal hayatta önemli bir yeri olduğundan dolayı sanatsallığına önem verilir, bu durum da kitapların maddi değerinin yüksek olmasına neden olurdu. Dolayısıyla kitaplar alım gücü yüksek kişiler tarafından rağbet görmekteydi. Bu durum beraberinde Ortaçağ İslam dünyasında ortaya çıkan ve yaygın hale gelen kitap okumanın bir mecliste sesli yapılması geleneğini Osmanlı coğrafyasında yaygın hale getirmekteydi. XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı’da kitap geleneğini yazma eserler temsil etmekteydi.¹⁴⁶ XVII ve XVIII. yüzyılda Kahire’de asıl mesleği müstensihlik olan meslek erbabı dışında birçok kişi yazma eserleri istinsah etmeyi ikinci iş edinmiş, hızla çoğalan bu kitaplar Osmanlı coğrafyasında yazma eserlerin sayısını günden güne arttırmıştır.¹⁴⁷ İbrahim Müteferrika ile Yirmisekizçelebizâde Mehmed Said Efendi müşterekliğiyle Osmanlı bünyesinde ilk Türk matbaasının kurulması ve 1729 yılının başlarında Vankulu Lugatı’nın basılmasıyla artık basma eserler de kütür hayatımızda yer edinmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Nebi Bozkurt, “Kitap”, *TDVİA*, XXVI, s. 121.

¹⁴⁵ Erünsal, *a.g.e.*, s.40,41.

¹⁴⁶ Nisa Ökdem, *XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı’da Kitap Kütürü*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s.10, 11.

¹⁴⁷ Engin Cihad Tekin, *Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı’da Kitap Ve Kütüphane Kütürü (1453-1699)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, s. 72.

¹⁴⁸ Afyoncu, “İbrâhim Müteferrika”, *TDVİA*, XXI, s.326; Ayrıca Osmanlı’da Matbaacılık ve İbrahimMüteferrika hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

Hikâyelerin sözlü kültür olarak dilden dile anlatıma dayalı temelleri zaman içinde değişerek bunların yazılarak kitap haline getirilmesi, kitapların da zamanla daha fazla kitleye ulaşması hikâyeye türünde kaleme alınmış eserlerin de geniş kitlelerce okunmasına vesile olmuştur.

Kitap telifinin geldiği nokta, beraberinde bir sosyallik faaliyeti olarak insanların toplanıp birlikte yahut münferiden kitap okudukları okuma meclisini doğurmuştur. Tez konusuna esas aldığımız bu eserde bulunan derkenarlar da bu okuma meclislerinin muhtevası hakkında ipuçları vermektedir. Zira derkenarlarda bulunan ve eseri kimlerin, ne zaman, nerede ve yalnız başına mı, toplulukla mı yahut bir hatip marifetiyle topluluklara mı okuduğuna dair bilgiler veren kırâat kayıtları¹⁴⁹ eserin okuma meclisindeki yerini bize gösterir. Bunun yanında bu kayıtlar, okuma meclislerinde her sınıftan insanın olduğunu bize göstermesi bakımından da kayda değer görülmektedir. Bu kayıtlarda bazı farklılıklar olmakla birlikte genellikle okuyan ve dinleyenlerin isimlerini, eserin okunduğu yeri ve okuma işleminin yapıldığı tarihini görmektediriz. Bununla birlikte bazen çok ince detayların da verildiği görülmektedir.¹⁵⁰

Eserde kırâat kayıtlarını da ihtiva eden 1165-1230 (1752-1815) tarihleri arasında düşünülmüş 42 adet derkenar bulunmaktadır. Eser üzerindeki derkenarların çokluğu ve derkenarların muhtelif mekanlarda kaleme alınmış olması da göstermektedir ki *Mısır Vâlisi Koca Ca'fer Paşa Hikâyesi* okuyucuları ve dinleyicileri tarafından oldukça rağbet görmüştür.

Eserin İstanbul, Gebze ve Halep'te okunduğunu bu kayıtlar sayesinde öğrenmekteyiz. Ayrıca bu kayıtlardan birinde, kitabı Galata Sarayında Derviş Mehmed'in kırâat ettiği söylenmektedir¹⁵¹ eserin Galata Sarayı'na ve “*Bu kitâbı Enderûn u hümayunda Derviş Sinan kırâat eylemiştir*” ifadesiyle de¹⁵² Topkapı Sarayı'na dahi girdiğini öğrenebilmekteyiz.

Eserin Galata Sarayı'nda okunduğunu gösteren bir diğer kayıt da 1230 yılında Hüseyin Ağa isimli bir şahsa aittir ve düştüğü notta “*Bu kitâbı Galata sarayında orta odada berber Eğlence Hüseyin Ağa kırâat etmiştir*”¹⁵³ demiştir. Hüseyin Ağa'nın mesleğinin berber olduğunu anladığımız bu kayıta isminden önce gelen Eğlence'nin lakabı olduğunu ve bu

¹⁴⁹ Kırâat kayıtları için bkz. Topuzoğlu, a.g.m., s. 436, 437.

¹⁵⁰ Erünsal, a.g.e., 64, 65.

¹⁵¹ Metin vrk. 10a.

¹⁵² Metin vrk. 33a.

¹⁵³ Metin vrk. 19a.

lakabın yeteneği çerçevesinde güldürü özelliğine sahip olması ile ona mâl edildiğini tahmin etmek mümkündür.¹⁵⁴

Eser buralardan İstanbul’da başka çeşitli evler, konaklar ve yalılarda da okunmuştur. Bu bilgiyi ihtiva eden kırâat kayıtları eserde oldukça fazladır. Bu kayıtlardan eserin okunduğu mekanın kaydı düşen kişinin kendi hânesi olabileceği gibi başkasının hânesinde de toplanılıp okunduğunu ve çeşitli meslek ve zümrelerden kişilerin dinlediği görülmektedir. Örneğin 1222 tarihli bir kayıtta; kitabın Balâd civarında Mollâ Aşıkî mahallesinde, Sadık Ağazâde İbiş Ağa’nın konağında bir Derviş tarafından okunup, Gülşenîye Tarikatından Gürcüzâde Şeyh Hasan Efendi, Kayıkçılar Kethüdâsı Seyyîd Ahmed Ağa ve es-Seyîd Nûri Efendi’nin dinlendiği belirtilmektedir.¹⁵⁵ Eser, Gebze’de de, vilâyet ayanı olan Halil Efendi’nin hânesinde Hafız Molla Muhammed tarafından okunmuştur.¹⁵⁶

Bu kayıtlar, eserin ilgi çekici bir yönünü öne çıkarmaktadır. Zira sarayda okunan bu hikâyeye kitabı aynı zamanda herhangi bir hanede de okunmakta, berberin dinlediği bir kitap vilâyet âyanına da okunmaktadır. Eseri okuyup dinleyenlerin meslekleri, sosyal statüleri, yaşadığı şehirler farklı olduğu gibi yaşları ve mensubiyetleri de farklılık göstermektedir. At Pazarı Canbâzlarından Hasan Efendi’nin kırâat eylediği¹⁵⁷ hikâyeyi, Peşkir Ağalarından Süleyman Ağa da okuduğu¹⁵⁸ gibi aynı hikâyeyi Kavak Sarâyı bostancılarından Deliormanlı Kavaklı Yüzüncü Velî Mustafa Paşa da okumuştur.¹⁵⁹

Eser İstanbul dışında Halep’de bir kahvehanede de okunmuştur. Mesela eserde bulunan bir derkenarda; “Halep’de Arslandedeoğlu kahvesinde kırâat edildiği”¹⁶⁰ söylenir ve aynı derkenarda hikâyeyi dinleyen “Hacı” lakabı ile dörk kişinin isimleri verilmiştir. Eserin İstanbul dışında Halep’te okunmuş olması esere olan rağbetin ne denli yüksek olduğunu bize göstermektedir.

Derkenarlardaki kayıtlardan eseri okuyan kişilerin kimin oğlu olduklarına ait bilgilere de rastlanmaktadır. Mesela 1210 tarihli “Çiftesaray yakınlarında” tutulan bir kayıtta Çiftlik Kethüdâsı ve Yahudilikten dönme Çingene Murad’ın oğlu Çöpçilizâde Çok Söven Çürük Velî

¹⁵⁴ Tülün Değirmenci, konuyla ilgili çalışmasında “Berber’in isminin önündeki lakabı okuyucunun bu işe olan yeteneğini ima eder” demiştir, bkz. Değirmenci, a.g.m., s. 20.

¹⁵⁵ Metin vrk. Zahriye.

¹⁵⁶ Metin vrk. 49a.

¹⁵⁷ Metin vrk. 31b.

¹⁵⁸ Metin vrk. 21a.

¹⁵⁹ Metin vrk. 41b.

¹⁶⁰ Metin vrk. 27a.

Cevâhir'in okuduğuna dair bir not bulunmaktadır.¹⁶¹ Ayrıca bu kayıt, dönemin ilginç lakaplarına da örnek mahiyetindedir.

Eseri kadınların okuduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Zira kitap üzerindeki kırâat kayıtları ile bunlarda geçen isimler veyahut herhangi bir derkenarda böyle bir bilgi yoktur. Bilakis kitap içerisinde bulunan ve argonun da ötesinde bir dil ile yazılan küfürleri göz önüne alırsak¹⁶² bu küfürlerin kadınlara okutmak istemeyecekleri düşüncesiyle kitabın daha çok erkekler arasında dolaştığını söylemek yerinde olacaktır. Ancak her ne kadar bu eserin kadınlar tarafından okunup okunmadığını bilemesek de, kadınların da kendilerine mahsus okuma meclisleri olduğunu biliyoruz.¹⁶³ İsmail Erünsal, kadınların genel olarak evlerde okuma meclisi düzenlediğini söyler ve bu meclislerin bazılarında icazet verdikleri erkeklerin de bulunduğunu belirterek, bu kayıtlarla ilgili örnekler vermektedir.¹⁶⁴

Hikâyedeki 1208 tarihli bir kayıt, hikâyenin Beşiktaş'ta Hayreddin Paşa mahallesinde Yağlıkcı Selim Ağa tarafından kırâat edildiği söylemektedir.¹⁶⁵ Tülün Değirmenci, aynı kişinin başka bir hikâye kitabı olan *Firuz Şah Hikâyesi*'ni de okuyup, aynı kırâat kaydını düştüğünü tespit etmiştir.¹⁶⁶ Bu husus eseri okuyan kişilerin okuyucu profili hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Bazı kırâat kayıtlarında eserin kahvehane, konak yahut benzeri ne tür bir mekanda okunduğunu belirtmeden sadece okuyan kişilerin ismini vermekle iktifa edilmiştir. Mesela Aksaray'da Selim Ağa¹⁶⁷, Çifte Saray¹⁶⁸ karşısında ise Hekimbaşı Efendi'nin çukadarlarından Mehmed Said Ağa'nın okuduğunu söylemiş, bunların adı geçen semtlerde hangi mekanlarda okuduklarından bahsetmemiştir. Benzer içerikli diğer bir kayıtda da; "At Pazarında Kulbeli Molla Hasan tarafından kırâat edildiği" söylenmektedir.¹⁶⁹

Kırâat kayıtlarından anlaşılacağı üzere, eser okuyucuları tarafından kimi zaman çok beğenilmiş, kimi zaman beğenilmeyerek derkenarlarda eser hakkında uygunsuz ifadeler yazılmıştır. Kumkapı'da Çavuşbaşı odasında Gebzeli Yüzbir Cemaatinin yoldaşı Molla

¹⁶¹ Metin vrk. 30b.

¹⁶² Metin vrk. 5a, 18b.

¹⁶³ Değirmenci, a.g.m., s. 36 .

¹⁶⁴ Erünsal, a.g.e., s. 70,71.

¹⁶⁵ Metin vrk. 5a.

¹⁶⁶ Değirmenci, a.g.m., s. 24.

¹⁶⁷ Metin vrk. 13a.

¹⁶⁸ Metin vrk., 48b.

¹⁶⁹ Metin vrk. 34b.

Ahmed okumuş, dinleyen arkadaşları kitabı gayet beğenmiş ve kendi ifadesiyle kitaptan hazzetmişlerdir.¹⁷⁰ Aynı şekilde bir kırâat kaydına göre İbrahim Ağa isimli bir şahıs birkaç arkadaş ile kitabı okuyup çok beğenmiştir.¹⁷¹ Bundan başka, kitap Taşra Kıldarı Meddâh bin Çeşmi Sadullah Mîr tarafından okunmuştur. Okunduğu ortamda çok beğenilmiş olacak ki “safa eylendiği” ve özellikle Sadullah Mîr’in biraderi Abdullah Mîr’in kitaptan çok hoşnut olduğu söylenmiştir.¹⁷²

Yukarıda bahsedildiği üzere kitabı okuyup beğenmeyen bir de okuyucu bulunmaktadır. Mesela kitabın istinsah edildiği tarihten yaklaşık olarak yarım asır sonra, 1209 tarihli isimsiz bir derkenarda kitabın çok uzatıldığını ve bu kadar uzatılacak bir hikâyesinin olmadığı söylenmektedir.¹⁷³ Şikayet ihtiva eden bu derkenarların bir örneğini Cemal Kafadar Telhisi Mustafa Efendi adlı bir bürokrat tarafından tutulan günce üzerine yaptığı araştırmayla bize sunmakta ve yaklaşık olarak güncenin yazıldığı tarihten bir asır sonra bu kaydın yazıldığını söylemektedir.¹⁷⁴ Bu derkenarların, eserlerin yazıldığı tarihten bir hayli sonraki yıllarda yazılmış olması, okuyucuların o zamanki perspektifini bize vermesi bakımından ehemmiyetlidir.

Eserdeki derkenarlar eserin nerede, kim tarafından okunduğu, eserin okuyucusu tarafından beğenilip beğenilmediği gibi bilgiler vermekle beraber okuyucuların dua ve temennilerini de içermektedir. Mesela hikâyedeki kahramanın yaşam tarzı yüzünden üzülen valide karakteri için bir okuyucu “*Allah nine validatesine yardım etsin ve öncekinden daha iyi duruma getirsin*” diye dua etmiştir.¹⁷⁵ Yine başka bir kayıta dalkavuklar üzerine bir beddua edilmiş, hikâyede geçen ve mirasyedi gençlerden birinin çok para harcaması üzerine okuyucu “onca malın yok yere harcadığının ve telef edildiğinin” tespitini yapmıştır.¹⁷⁶ Eserdeki isimsiz bir kayıta, hikâyede tasvir edilenler gibi kötü kimselerden muhafaza olunmak için Allah’a dua edilmiştir.¹⁷⁷

Kırâat kayıtları, bazen o kadar detaylı olmaktadır ki, İsmail Erünsal bir kayıta okunan eseri istinsah edenlerin, okuma meclisinde uyuyanların, konuşanların, geç gelenlerin ve

¹⁷⁰ Metin vrk. 1b.

¹⁷¹ Metin vrk. 14a.

¹⁷² Metin vrk. 23b.

¹⁷³ Metin vrk. 3a.

¹⁷⁴ Cemal Kafadar, “Ben ve Başkaları, On Yedinci Yüzyıl İstanbul’unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılar”, *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 47, 48.

¹⁷⁵ Metin vrk. 17b.

¹⁷⁶ Metin vrk. 17a.

¹⁷⁷ Metin vrk. 31a.

okuma meclisini kaçıranların isimlerinin verildiğinden bahsetmektedir.¹⁷⁸ Bu ayrıntının bir örneğini de eserimizde görmekteyiz. Zira eserimizde yer alan bir kayıta, okuyucunun o anki açlık tokluk durumundan bize haber verilmektedir. Mesela okuyucuya içmesi için tütün ikram edildiğinde, henüz aç olduğunu ve açken tütün tüketmediğini belirten bir kayıt mevcuttur.¹⁷⁹

Eserdeki notlar, yukarıda geçen çeşitli bilgileri vermesi bakımından bizler için ziyadesiyle önemli olmasına rağmen, o dönem, bazı okuyucuların bu notlardan rahatsız olduğunu yine bu notlardan tespit edebilmekteyiz. Örneğin, okuyuculardan biri kendi yazdığı derkenarda bu notları yazan okuyucuları kastederek notları yazan herkese ağır küfürler etmiştir.¹⁸⁰ Bu küfürler dahi okuyucuların kitap üzerine not düşmesine engel olmamıştır. Eseri okuyup, yazdığı derkenarda eseri okuyanlara, muhtemelen eseri beğenmediği için, doğrudan küfür eden kayıtlar da mevcuttur.¹⁸¹ Ayrıca derkenarlarda küfür edenlere küfürle cevap verildiğini gördüğümüz başka kayıtlara da rastlamaktayız.¹⁸²

Bu derkenarlar ve ihtiva ettiği kırâat kayıtlarının hatırlanma arzusu ve tarihe not düşme çabasının yanında okuyuculara mesaj verme niyeti taşıdığı ve bunun için yazılan notların varlığı da bilinmektedir. Örneğin bir notta okuyucu, kitabı aldığı kişiye kitap tavsiyesinde bulunmakta, Cafer Paşa'nın hikâyesini okuduğunu fakat bundan başka elinde iki kitabın daha olduğunu, bunlardan birinin Camasbnâme, diğerinin de Tanbûrî Ahmed Çelebi Hikâyesi olduğunu, onların da okunması gerektiğini ve okuyunca ibret alınabilecek kitaplar olduğunu söylemektedir.¹⁸³ Burada bahsi geçen Camasbnâme, Abdî mahlaslı bir şairin II. Murad adına muhtemelen Farsça'dan çevirisini yaptığı, Danyal Peygamberin oğlu Câmasb'ın başından geçen olayları ve Şahmaran'ın yanında geçirdiği günleri anlatan iç içe geçmiş üç hikâyeden oluşan öğüt ve ders çıkarılacak maceralı bir şekilde anlatıldığı bir eserdir.¹⁸⁴ Bahsi geçen diğer hikâye ise, Tanbûrî Ahmed Çelebi Hikâyesi'dir. II. Osman döneminde geçmekte ve Bursalı Ahmed Çelebi'nin başından geçen olayları anlatmaktadır. Bu hikâyede dönemin eğlence yaşamı, tiryakilik ve kahvehane kültürüne ait birçok öge bulunmaktadır.¹⁸⁵

Eserin okuma ve meclis kültüründeki yeri konusunda bize gerekli malumatı sağlayan derkenar ve kırâat kayıtları, kitaba ulaşmanın zor ve kitabın da kıymetli olduğu bir dönemde

¹⁷⁸ Erünsal, *a.g.e.*, s.65.

¹⁷⁹ Metin vrk. 25b.

¹⁸⁰ Metin vrk. 6a.

¹⁸¹ Metin vrk. 18b.

¹⁸² Metin vrk. 18b.

¹⁸³ Metin vrk. 16b

¹⁸⁴ Hanife Koncu, '*Abdî'nin Câmasbnâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, s. IX-XI.

¹⁸⁵ Nutku, *a.g.e.*, s. 199.

eserimizin gayet ilgi gördüğünü göstermektedir. Bu kırâat kayıtlarının listesi aşağıda görüldüğü gibidir.

KİRÂAT KAYDI	YER-MEKAN	TARİH	VARAK
Bu kitâb Balâd kurbunda Mollâ Aşıkî mahallesinde, tahmîs içinde Kahve[ci] Sadık Ağazâde İbiş Ağa'nın konağında Konyacı(?) dervîş kırâat etmiştir. Tarîk-i Gülşenîyeden Gürcüzâde Şeyh Hasan Efendi, Kayıkcılar Kethüdâsı Seyyid Ahmed Ağa, es-Seyîd Nûri Efendi dinleyüp safâyab olunmuştur	Balad-Kahveci Sadık Ağazâde İbiş Ağa'nın konağı	7 Rebîü'l-âhir 1222 14 Haziran 1807	Zahriye
Bu kitâbı Kumkapı'da Çavuşbaşı odalarında Gekbûzeli Yüzbir Cemâatinin Yoldaşı Molla Ahmed kırâat etmiştir, ve yâran gayet hazz etmiştir	Kumkapı-Çavuşbaşı Odaları	16 Rebîü'l-evvel 1165 2 Şubat 1752	1b
Bu kitâbı Kapalı Fırın Haremeyn Kisedârı İbrahim Efendi'nin konağında kâtip Mehemed Emin Efendi kırâat eylemiştir.	Kapalı Fırın Haremeyn Kisedârı İbrahim Efendi'nin konağı	29 Rebîü'l-âhir 1207 14 Aralık 1792	1b
Galata'da Altmış birinci Cemâatin kahvesinde Selim Usta kırâat etmiştir. El-ma'lûm	Galata-Altmış birinci Cemaatin kahvesi	2 Rebîü'l-âhir 1201 22 Ocak 1787	2a
Beşiktaş'da Hayreddin Paşa mahallesinde, Yağlıkcı Selim Ağa kırâat eylemiştir.	Beşiktaş-Hayreddin Paşa Mahallesi	14 Ramazan 1208 15 Nisan 1794	5a
Bu kitâbı Sarây-ı Galata'da seferli odasında Dervîş Mehemed kırâat etmiştir.	Galata Sarayı	Tarihsiz	10a
Aksarây'da Selim Ağa kırâat şüd.	Aksaray	12 Şevval 1216 15 Şubat 1802	13a

Hala bu kitab (...) İbrahim Ağa kırâat idüp birkaç ehlibba hazz etmişlerdir. Ma'lûm-ı sa'âdet ola.		Tarihsiz	14a
Benim birâderim bu kitâbı okudum velakin bundan başka iki kitâb var birine Camasb diyorlar ve birine Tanbûrî Ahmed Çelebî diyorlar onları okuyun da bakın bir kerre dünyâda âdem neceğiz imiş ve neler gelürmüş âdemin başına bakın sultanım bu dahî çok şeydir.		Tarihsiz	16b
Bu kitâbı Galata Sarâyında, Orta Oda'da Berber Eğlence Hüseyin Ağa kırâat etmiştir. Bosnalı Atâ	Galata Sarayı	1230 1814/15	19a
Bu kitâbı Peşkir Ağasının Süleyman Ağa kırâat eyledi, velakin Mısır hikâyet ma'lûm oldu. Mısır'da ele girdi, her bir hikâyet kitâbı bunun gibi uvurlı(?) kitâb ehliydi pek iyi olur.		Tarihsiz	21a
Bu kitâbı taşra kılarda Meddâh Bin-çeşm Sadullah Mîr kırâat eyleyüp yazana azîm safâ-bahş eylemiştir. Birâderim Abdullah Mîr pek mahzûz olmuştur.		9 Muharrem 1212 4 Temmuz 1797	23b
Reşid kırâat		Recep 1207 Şubat/Mart 1793	24b
Haleb'de Arslandedeoğlu kahvesinde kırâat olunup Hacı Bulgur(?), Hacı Mıntıka(?), Hacı Kanbel(?), Hacı Şemender(?) gayet safâ itmiştir.	Halep-Arslandedeoğlu Kahvesi	Tarihsiz	27a
Bu kitâbı Çiftesarây kurbunda Çiftlik Kethûdâsı Cıfıddan Dönme Çingâne Murad'ın oğlu Çehre Züğürdü Çöpçilizâde Çok Söğen Çürük Velî Cevâhir kırâat eylemiştir.	Çiftesaray Kurbu	2 Muharrem 1210 19 Temmuz 1795	30b

Bu kitâbı At Pazarı Canbâzlarından Hasan Efendi kırâat etmiştir.		25 Şaban 1226 14 Eylül 1811	31b
Bu kitâbı Haffaflar Kethüdâsı oğlu Mehmed Efendi kırâat etmiştir.		1 Muharrem 1225 6 Şubat 1810	32b
Bu kitâbı Enderûn [u] hümâyunda Derviş Sinan kırâat etmiştir.	Topkapı Sarayı	Tarihsiz	33a
Bu kitâbı İncirliköy civarında Ali Efendi yalısında Barutçu İbrahim Ağa kırâat idüp, safâlanmıştır. Barutçu Ethem İbrahim.	İncirliköy-Ali Efendi Yalısı	22 Rebî'ü'l-evvel 1215 13 Ağustos 1800	34a
Bu kitâbı At Pazarında Kulbeli Monla Hasan kırâat eyledi.	At Pazarı	27 Şaban 1224 7 Ekim 1809	34b
Bu kitâbı Kavak Sarâyı bostancılarından Deliormanlı Kavaklı Yüzüncü Velî Mustafa Paşa kırâat şüd		1 Muharrem 1110(?) 10 Temmuz 1698(?)	41b
Bu kitâbı A'mâ Efendi kırâat eyledi, sâgir çelebî dinledi.		Tarihsiz	44b
Bu kitâbı Çifte Sarây karşısında Hekimbaşı Efendi'nin çukadarlarından Mehmed Sa'id Ağa kırâat eylemiştir.	Çifte Saray Karşısı	29 Cemâziyü'l-evvel 1210 11 Aralık 1795	48b

Bu kitâbı Geybûze’de vilâyet âyanı olan Halîl Efendi’nin hânesinde Hafız monla Muhammed kırâat eylemiştir. Yârânı gayet safâ etmiştir.	Gebze Vilayet Ayanı Halil Efendi’nin Hanesi	1 Ramazan 1160 6 Eylül 1747	49a
--	---	--------------------------------	-----

h. Eserin Dili ve Üslûbu

Eser sade ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır ve içerisinde bol miktarda deyim bulundurmaktadır. Bu deyimlere örnek olarak şunlar gösterilebilir: “Yabana gitmek, nazar buyurmak, devletlü olmak, parsa düşürmek, lenger vermek, ağız etmek, bağrına basmak, pusad etmek, büre büre oynamak”

Eserde beyit ve dörtlükler de kullanılmış ve anlatıma bunlarla zenginlik kazandırılmıştır. Eserin zahriyesinde yer alan ve “İsmail Efendi” isimli biri tarafından yazıldığı anlaşılan bir beyit şudur;

*Eğerçi hâli müşkildir kesânın dünyâda kâm almak.
Bütün dünyâ değer câna adûdan intikâm almak.*¹⁸⁶

Eserin diğer bir sayfasında da müellifini bilinmeyen bir dörtlük şu şekildedir:

*Ey benim rûh-ı revânım kâmil,
Ya nevar beni döversen âmil,
Ben seni döverdim ammâ olurdun hâmil,
Eğer olmazsam hâmil döverim seni ben âmil*¹⁸⁷

Eserde Bâkî’ye ait bir beyit de yer almaktadır ve şu şekildedir:

*Seni Yusuf’la güzellikte sorarlarsa bana,
Yusuf’u bilmezem ammâ seni alâ bilürim*¹⁸⁸

¹⁸⁶ Metin vrk. Zahriye.

¹⁸⁷ Metin vrk. Zahriye.

Bunlar haricinde hikâye türünde kaleme alınmış olan Tûtînâme¹⁸⁹ adlı eserde yer alan bir beyit eserimiz içerisinde de kullanılmıştır:

Gel ey nâsih ko pendî hâl-i dilden bî-habersin sen,

*Benî dîvâne kıldı ol perî bilmem nedersin sen*¹⁹⁰

Eserdeki bir dörtlüğe Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde de rastlamaktayız:

Ayağım adım atmaz bir yere meyhâneden gayri,

Elim bir nesne tutmaz sâkîya peymâneden gayri,

Koy gavgayı ey vâ'iz kulağım nesne gûş itmez,

*Sürâhî gulguliyle, na'râ-i mestâneden gayri,*¹⁹¹

Eserde rastladığımız bu beyitler, özellikle diğer XVII. yüzyıl kaynaklarında da karşımıza çıkması bakımından önemlidir. Zira dönemde meşhurluğunu koruyan veya güncel şiirler hikâye bünyesine dahil edilerek canlılığını korumuş ve hikâyenin dili zenginleştirilmiştir.

¹⁸⁸ Metin vrk. 24a., Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehra Koçak-Aslan, *Bâkî Divanı'nda Sevgili Ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001 s.72.

¹⁸⁹ Ziyâeddin Nahşebî, “Tûtînâme”, *TDVİA*, XLI, s. 446.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Behçet Necatigil, *Tûtînâme Behçet Necatigil'in Kaleminden*, Can Yayınları, İstanbul 2009, s. 188.

¹⁹¹ Metin vrk. 25a, 25b. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 213.

TRANSKRİPSİYONDA İZLENEN USÛL

Eseri Latin harflerine çevirirken basit transkripsiyon usûlü izlenmiştir; Arapça ve Farsça kelimelerde yer alan uzun sesli harfler (â, î, û) şeklinde, yine Arapça ve Farsça kelimelerde (ğ) gayın ve (ق) kaf harfinden sonra gelen uzun sesli harfler (ā, ī, ū) şeklinde gösterilmiştir.

Metnin anlaşılır kılmak amacıyla bizim tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli parantez içerisinde [] , metinde okunamayan kısımlar ise üç nokta (...) ile gösterilmiştir. Okunuşundan şüphe edilen bir kelimenin ardına (?) işareti getirilmiştir. Ayrıca metne nokta, virgöl, noktalı virgöl, soru işareti, tırnak işareti gibi eklemeler yapılmıştır. Varak numarası metnin okunmasını kolaylaştırmak için muhafaza edilmiştir (Örneğin: [1b]). Eserde verilen beyitler *italik* olarak belirtilmiştir. Sayfa kenarlarında olan derkenarlar, dipnot olarak verilmiş, aynı sayfada birden fazla derkenar mevcut ise aynı dipnot altında yıldız (*) işaretiyle gösterilmek suretiyle alt alta yazılmıştır. Metnin iç kapak ve zahriye kısmında bulunan notlar [1b] numaralı varakta dipnot olarak gösterilmiştir. Bunlardan başka, metinde daha sonradan ekleme yapmak maksadıyla bırakıldığı düşündüğümüz boşluklar da () şeklinde gösterilmiştir.

(METİN)

[1b]¹⁹²Mısır Vâlisî Koca Ca'fer Paşa'nın a'câib hikâyesi

Râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı âsâr ve muhaddesân-ı rûzgâr bu kıssa-i mergûbe ve bu sergûzeşt-i mahbûbe bu tarz üze r'ân ve bu derece üze beyân eylemişlerdir. Merhûm ve mağfûr Sultân Murâd Hân, *aleyhir-rahmet ve 'l-gufrân*, zamân-ı saltanatları asrında cihân emn ü emân ve sâye-i sa'âdetlerinde zemîn ü zamân müstahkem âbâdân olup, hakkâ ki saltanat-ı Osmânî ve ferd-i sahib-kırân olsa sezâdır. Sânî-i kahramân ve'l-hâsıl bir pehlivân-ı cihân idi. Beş on vakitte Mısır'ın vâlisî Ca'fer Paşa ki, Koca Ca'fer Paşa demekle ma'rûf idi. Vilâyet-i Mısır'da hakimü'l-vakt olup hîn-i vilâyetde halk-ı Mısır âsûde-hâl olup ve Ca'fer Paşa dâimâ Mısır'ın [2a]¹⁹³ içinde kâh kol ile ve kâh tebdîl ile gezüp temâşâ iderdi ve zâlimlerden mazlûmların hakkın alıvirüb vâkı'a kurt ile koyun yürüyüp birbirine zulmü olmazdı ammâ günlerden bir gün Ca'fer Paşa yine Mısır'ı tebdîl-i seyrân iderken bir mahalle gelüp gördü kim bir çeng ü çegânedir sâzu söz hengâme işidüp hengâmenin aslına vâkıf olmak için birine eyitdi, "Oğlan var gör bu hengâmenin aslı nedir bana haber getir" didi. Çukadar ol dem içerü girüp gördü kim bir kahvehânedir içi belîğ ammâ belîğ dolu insân ve bir kol çengi meydânda raks ider, cevelân iderler. Çukadar dahî gelüp eyitdi, "Sultânım kahvehâne imiş ve bunda hod izn-i şerîfiniz vardır, meydânda bir iki köçek oynadup çalarlar" diyince Ca'fer Paşa eyitdi, "Çün öyledir ben biraz girüp temâşâ ideyim" diyüp, kapudan içeriye girdi. Gördü kim vâkı'a bunda [2b] bir cem'iyet var ki dinlemez ve iki dâne mahbûb ve mümtâz köçekler var ki misilli sebkât etmiş değil, cevelân iderler ve hem bâ'is-i cem'iyet anlar imiş.

Ca'fer Paşa ortalığı gözden geçürüp gördü kim, halk dîz be dîz oturup iğne bıragacak yer yok, ak sakal, kara sakal, kumral sakal, kır sakal, değirmi sakal, uzun sakal, kısa sakal, köse sakal, müzellef sakal, pek sakal, kara sakal, kara bıyıklı, sarı bıyıklıca, kumral bıyıklıca,

¹⁹² [İç Kapak:] Bu kitâb Balâd kurbunda Mollâ Aşîkî mahallesinde, tahmîs içinde Kahve[ci] Sadık Ağazâde İbiş Ağa'nın konağında Konyacı(?) dervîş kırâat etmiştir. Tarîk-i Gülşenîyeden Gürcüzâde Şeyh Hasan Efendi, Kayıkcılar Kethüdâsı Seyyid Ahmed Ağa, es-Seyîd Nûri Efendi dinleyüp safâyab olunmuştur. Fi 7 Rebûlâhir Sene 1222.

Beyt: *Eğerçi hâli müşkildir kesânın dünyâda kâm almak. Bütün dünyâ değer câna adûdan intikâm almak.* İsmail Efendi.

[Zahriye:] Gice ne yediğin gördüm hemân gel beni söyletme yohsa sen

Ey benim rûh-ı revânım kâmil,

Ya nevar beni döversen âmil,

Ben seni döverdim ammâ olurdun hâmil,

Eğer olmazsam hâmil döverim seni ben âmil

* [Derkenar:] Bu kitâbı Kumkapı'da Çavuşbaşı odalarında Gekbûzeli Yüzbir Cemâatinin Yoldaşı Molla Ahmed kırâat etmiştir, ve yâran gayet hazz etmiştir. 16 Rebûl'evvel Sene 1165

** [Derkenar:] Bu kitâbı Kapalı Fırın Haremeyn Kisedârı İbrahim Efendi'nin konağında kâtip Mehmed Emin Efendi kırâat eylemiştir. Fi gaye-i R Sene 1207

¹⁹³ [Derkenar:] Galata'da Altmış birinci Cemâatin kahvesinde Selim Usta kırâat etmiştir. El-ma'lûm Fi 2 R 201

sırma bıyıklı, ve dört kaşlı delikanlı nevcivân, ulu ayak böyle izdihâm gördü kim bir köşede iyice tâze civânlar oturup, arka arkaya virmişler ve yanlarında bir oturacak yerceğiz var. Ca'fer Paşa anların yanına varup oturdu. Andan kahveci bir fîncân kahve eline virdi. Ca'fer Paşa dahî alup kahvecinin yüzine bakdı. Gördü kim bir dilîr-ra'nâdır kim felekde [3a]¹⁹⁴ misilli sebkât etmemiş ve bir şûh müstesnâdır kim rahm-i mâder cihâne bedelin getürmemiş, envâ' kumaşlar giyüp tâvus-ı cinâne dönmüş, belinde murassa' hançer bıçak, meyânında ibrişim peştamâl, gelüp fîncân alurken nezâketler eyleyüp müşterinin nakd ü cânın almak ister.

Ca'fer Paşa tahsîn eyleyüp yine etrâfı gözden geçürüp ol yanında olan iki nevcivâna ol dem nazar eyledi. Gördi ikisi yek-çeşm ve birer elleri çolak ve ağızları eğilmiş ve burunları bükülmüş ve birer ayakları sakat, lâkin bunların ikisinde dahî birer hüsn var kim gûyâ Yusuf-ı sâni kendüleridir ve birbirinden tefâvütü yokdur, ikisi dahî bir sedefden hâsıl olmuşdur. Bunların hüsnü terâvetine hayrân olup, bunların ikiside böyle mücrim olduklarına ta'accüb idüp, bir hoşça nazar [3b] eyledi. İkisinin dahî sağ gözi yok ve sağ elleri çolak ve sağ ayakları sakat, Ca'fer Paşa çün bu ahvâlî görüp, hayreti ziyâde oldu. Andan dönüp yüzün bunlardan yana idüp dikkat eyledi. Gördi bunlar Mısır uşağına benzemez, “İstanbüllü olmak gerek” diyüp, kahveciye işâret eyledi. Bunlara kahve virdiler, bunlar nûş idüp ba'dehû Ca'fer Paşa birine yanaşup, “Oğul bu yerliye benzemezsin ne yerlisin?” didikde, ol mücrîm dahî çün Ca'fer Paşa'dan bu su'âlî gûş eyledi. Âh idüp eyitdi, “Sultânım İstanbüllüyüz” didi. Ca'fer Paşa eyitdi, “Ya bu yanında oturan karundaşın mıdır?” didi. Eyitdi, “Hayır ben geldim bu dahî benim ardımca geldi” didi. “Ve sen böyle mücrim iken İstanbül'dan bu araya nice geldin ve sen anadan böyle mi doğdın?” diyüp [4a] su'âl eyledi çün eyitdi, “Sultânım, sergüzeştım tavîldir. Bir gün bir gıce nakl eylesen dükenür ma'nâ değildir” diyüp, gözlerinden incü dânesi misâl yaşlar akup, bu kerre Ca'fer Paşa bunu koyup ol birine varup eyitdi, “Oğul sen de İstanbüllü mısın?” diyince ol dahî bir âh idüp eyitdi, “Belî devletlü peder! Ben dahî İstanbülde olurum” didi. Ca'fer Paşa buna dahî su'âl idüp, “Neden böyle mücrim olmuşsın” didi. Ol civân dahî eyitdi, “Sultânım, benim sergüzeştım hadden birûn ve kıyâstan efzûndur” diyüp, ol dahî gözlerinden dâne-i lû'lü-i şehvâr gelip ruhlarının üzerine dizdi. Çün Ca'fer Paşa bunların hâlin görüp ziyâde terâkküm eyledi, andan yerinden kalkup taşra çıkdı. Çukadârlarına eyitdi, “İçerde şöyle iki dâne mücrim tâzeler vardır. Anları alup sarâya [4b] getürin” diyüp gitdi.

Oldem sarâya gelüp çukadâr dahî içeri girüp ol iki derdmendi alup “Yörün sizi Ca'fer Paşa ister” diyüp götürdiler. Bunlar dahî tefekkür idüp eyitdiler, “Acebâ Ca'fer Paşa bizleri

¹⁹⁴ [Derkenar:] Bunu bu kadar uzadacak ne vardır biraz da kayısı getir âna bakalım?. Sene 1209

neyler ola?” diyüp, gitdiler çün sarâya yetdiler. Nerdübândan yukarı çıkup, çukadâr bunları kahve odasına oturdup ve ellerine kahve virüp, kendü paşa huzûruna varup eyitdi, “Sultânım emriniz nedir? Ol iki dâne derdmendi getürdim” didi. Ca’fer Paşa “Varun getürün içeri” didi. Bunlar der varup ol iki derdmendi alup Ca’fer Paşa’nın huzûruna getürdiler. Bunlar der içeri girüp, temennâ eyleyüp, el bağlayup turdılar, andan Ca’fer Paşa bunlara oturun. Bunlar der oturdılar âdâb ile andan Ca’fer Paşa “Ta’âm gelsün” didi meğer ta’âm hâzır u [5a]¹⁹⁵ müheyyâ ta’âm vakti imiş, ta’âm gelüp bunları kendi sofrasına oturdup envâ’ ta’âm gelüp yiyüp andan ta’âm tamâm oldukda, sofrâ kalkup leğen, ibrik gelüp ellerin pâk eyleyüp, andan kahveler gelüp, duhânlar gelüp içülüp vaktâki keyifler germ â germ olup, ol derdmendler duka heybet üstüne karınların toyurup, huzûr eyleyüp ol dem Ca’fer Paşa bunların yüzine bakup eyitdi, “Oğullar hoş geldiniz safâ geldiniz, kademler getürdiniz, keyifler nicedir?” diyüp, “Kemâlîn buldı mı?” diyüp bunlar der du’â eyleyüp eyitdi, “Devletlü efendim bihamdülillâh mürğ-ı cân kafesinden tayerân idüp, kassâb-ı ecel eline dahî almamış gerçi lütf-ı hüda nısf kodı ahvâlimiz diğerk-gûn, lâkin hâlîyâ mâ-dâm ki bu cân bedenden tayerân etdi lütf-ı mevlâya şükürler olsun” diyüp sükût eyleyüp, andan Ca’fer Paşa [5b] meselâ ney, tanbûr, nefîr ve kemân miskâl bunun emsâli sâzlar çalunup zevk-i safâlar idüp ammâ tanbûrun terennümâsı bana hoş gelüp tanbûr çalmağa dahî heves idüp uzaktan ânı tahsîl eyleyüp, kemâle irdim ve şol kadar üstâd oldum ki ta’bîri mümkün değil. “Ben dahî onbeş onaltı yaşına dahî girdim pederim bir gün hasta olup mizâc-ı şerîfin bozup tiz hekimler gelüp eyitdiler, “Bunu sû-i bilür” diyüp şöyle ma’cûnlar virüp gitdiler. Ammâ ki fursatı günden güne müştedd oldu. Aslâ ilâc-pezîr olmayup gitdikce ağırlaşdı. Hatta bir gün nice yanına çağurup “Var oğul İmâm Efendi’yi ve Mü’ezzîn Efendi’yi çağır gelsün, zîrâ benim ömr âhire irdi. Gayri ma’lûmum olup, bâri bir [va]siyet kılalım” didi. Ben ağlayup eyitdim, “Devletlü peder, niçün öyle dîrsin? Çıkmadık [6a]¹⁹⁶ canda ümîd var. İnşâllâh dahî çokdan ömr sürüp bâkî olunuz” diyüp, gözyaşların revân itdim. Andan kalkup İmâma varup eyitdim, “Buyurun sizi pederim ister, ziyâde hastadır” didim. Vesâ’îrin dahî da’vete hizmetkârlar irsâl eyledim, varup çağırdılar andan eve geldim.

Kapu çalındı gördim İmâm Efendi ardınca Mü’ezzîn ardınca Kayyûm vesâ’îr cemâ’at, Hâcî Hoca, Deli Veli, Hâcî Ahmed, Hâcî Mehmed, Hâcî İbrâhîm, Kabasakal İbrâhîm Ağa dahî Dervîş Receb Ağa, Selîm Ağa, Hâcî İvâz, Hasan Odabaşı, Velî Odabaşı, Kırksekiz bölüğün çorbacısı Karakaş Mustafa Ağa, Hüseyin Beşe, Ömer Beşe, Abdurrahman Beğ, ve’l-

¹⁹⁵ [Derkenar:] Beşiktaş’da Hayreddin Paşa mahallesinde, Yağlıkcı Selim Ağa kırâat eylemiştir. Sene 14 N 1208

¹⁹⁶ * [Derkenar:] Buna ne kadar isim yazdımsa cümlesinin siki götüne olsun.

** [Derkenar:] Buna ne kadar isim yazanlar varsa, bunu yazanlara siki ile götüne olsun (...)

hâsıl cümle a'yân-ı mahalle ekâbir ve segâ'ir cümle içeriye girüp pederim hâl ü hâtrın su'âl itdiler ve bakdılar pederimin gayri va'de tekmîl olup, irci'î emrine kulak urmuşki ne taraftan hitâb gelür diyü **[6b]** ol dem pederim gûyâ uyurdu, uyandı. Mest idi, ayıldı bu kerre gözün açup etrâfa nazar saldı. Gördi İmâm Efendi başı ucunda, ben dahî ayağı ucunda oturdım. A'yân-ı mahalle cümle oturup, pederimin hâlin su'âl eylediler. Pederim âh eyleyüp eyitdi, "Komşular bana âhir hakkın helâl eyleyiniz, zîrâ gâlibâ mevtimizdir" diyince bunlar birden eyitdiler, "Öyle dime çıkmadık cânda ümîd var dahî nice zamân sıhhat üzre olasız, hüdâ ol günü göstermeye" diyüp, ba'dehû dönüp pederim ol dem beni katına çağırdı bende yanına varup elim eline alup ve bana nasîhat idüp, "Oğul sakın sefâhet etme ve kim yârân ile konuşma ve benim oturmaduğım yerde oturma, iş sürü akça kazan, nâmerde muhtâc olma" diyüp, sadâyı kesti. Gayri ma'lûm olduki ölüm menziline irdi. Oldem İmâm okumağa başladı, Yâsîn-i Şerîf tamâm **[7a]** oldu. Cânın Hakka teslim eyledi, dünyâdan gözlerin yumdı, ol dem ağlayarak halk dağılup teşhîz [ü] tekfîne meşgûl oldum. Evin içinde bir vâ[ve]ylâdır bir ben tarafa gidüp ağlarum, vâlidem bir taraftan ağlar. Nâ-çâr yuyup, öd-i anber ile tütsüleyüp hem abanos ağacdan tâbût yapıdurup, andan namâzın kılup vatanına irsâl eyleyüp, yalnız biragup ağlayarak eve geldim.

Gice gündüz ağlayup pederim içün yâs-ı mâtem eyledim ammâ bu günlerde aslâ evden taşra çıkmadım. Bir gün bizim kadîmî yârânlardan Ahmed Çelebî dirler bir mukallid varidi çıkageldi ve segirdüp elim öpüp eyitdi, "Sultânım başınız sağolsun, pederiniz âhirete göçmüş, ol yerde yatdıkça Hakk te'âlâ sizlere çok yıllar ömürler vire" diyü geçüp oturdu. Andan buna kahve virüp hâl ü hâtrın su'âl eyledim. Ol dahî eyitdi, "Bendeki sultânım yigirmi beş gündir bunda değildim, **[7b]** bir dost ile Bursı'ya gitdim çün geldim Tosun Beğ'e râst gelüp cenâbınızı su'âl eyledim cevâb itdi kim, onların pederin fevt olduğın didikde bende hâtrınızı su'âl eyleyü geldim ve Tosun Beğ ve İdrîs Çelebî sizlere selâm ve du'âlar eyleyüp, hâtrınız su'âl eyleyüp, dest-i şerîfinizi bûs iderler" didi. Ben dahî aleyk alup "Ya niçün anları böyle götürmediniz?" didim. Eyitdi, "Sultânımın şimdi ateşi vardır diyü gelmeğe hicâb ediyorlar" didi. Ben eyitdim, "İmdi lütf eyle yarınki gün buraya teşrîf eylesünler, yine evvelki gibi gelüp gitsünler. Nevar pederim öldü ise? Benim dahî vücûdum sıhhatde yârân anları alup getir" didim "Nola baş üzre" diyüp, elim öpdü gitdi. Ben dahî ol veled-i zinâ geldüğünden ol kadar hazz eyledimki ta'bîri mümkün değil, gûyâ dünyâ benim oldu. Zîrâ bunca gün peder firâkiyle taşra çıkmayup ağlamakdan **[8a]** göz açmazdım bu kerre böyle yârân elime girdikde ne kadar hazz eyledim. Sürûrumdan turup oturacak hâlim kalmadı ammâ veled-i zinâ dahî anlara varup eydür kim, "Müjde veled-i zinâlar, size bir pekçe kanı damlar sergüzeştım var lâkin bâd-ı

hevâ söylemem, eğer değmez ise ben size bir âlî ziyâfet eyleyim” didi. Anlarda “Söyle bakalım eğer harcın görür ise baş üstüne” didiler bu dahî başlayup bana gelüp, ben dahî safâ idüp anlara selâm gönderüp da‘vet itdiğim işidüp çün bunlar işitdiler şâd olup, “Bu günden sonra â‘lem bizimdir, şimden sonra kör olsun bu felek!” diyüp irtesi gelecek olmuşlar, çün ol gice geçüp sabâh oldu bunlar dahî “Eli boş varmak olmaz” diyüp, birer gurus çıkarp beş tabla yemiş ve iki tabla reyhân donanup gelmişler.

Ben dahî pencereden bakup “Acebâ şunlar ne zamân gelür?” dirken gördim [8b] İlerü Ahmed Çelebî bilüp gelüp kapuya geldi. Çalup ben dahî gördükde “Açın” didim. Açdılar bu dahî içeri girüp selâm virüp elim öpdü, ba‘dehû “Efendim anlar dahî hâk-i pâynıza yüz süregeliyorlar, ben kulunuzu ilerü gönderüp sükûb eyledi. Ânı görüp turdım, tablalar[1] içerüye yürüyüp getürdiler. On yedi dâne veled-i zinâ her biri çekirdekten yetişme, heb gelüp birer birer elim öpüp, du‘âlar eylediler ve ol yemişleri ve reyhânları arz eyleyüp, “Efendim küstâhlık eyledik, ma‘zûr ola” diyüp ben dahî “Ne zahmet idi?” diyüp kabûl eyledim. Anların geldüğün görüp, “Oturun” diyüp, teklîf eyledim oturdular. Ben dahî bunlara ta‘zîr idüp, “Bre yâdigârlar! Bunca zamândır bizi gelüp yoklamadınız, sizler hakîkatsiz imişsiz. Tatalum ki peder ki ölmüş, ya ben sağ olduktan sonra bu kapu kapanur mı? Yine [9a] ahabb cem‘ olup, zevk [ü] şevkde olayım” didi[m].

Andan yine ta‘âm sipâriş etdim idi, hâzır olmuş getürüp meydâna simât döşendi. Ta‘âm gelüp yediler, üzerine sükkerî şerbetler nûş eylediler, ba‘dehû musâhabete oturup her biri bir güne süver açup, “Meselâ birâder bizim uşak üç gündir hasta olup yatur, gice uyhu uyur değil”, “Yâ birâder bizim tahta havlı yıkılmış, komşumuz yapmam der. Bir gün arz-ı hâl iderim”, “Yâ birâder meğer Yakûb Çelebî evlenmiş lâkin kızı dahî bozamamış” diyüp musâhabet [etti] ammâ ben bundan hazz etmeyüp eyitdim, “Yârân ol müzâkere tursun. Hani bizim eski zevkimiz? Bize Selim Ağa neyi getürdün mi? Meselâ Meşkâlî Hasan Çelebî sâzını getürdün mü? Bir sâz faslı idelim” diyüp oğlana eyitdim, “Var şu tolabdan bizim tanbûrumu çıkar. Pederim vaktinde bir tanbûr yaparmış [9b]¹⁹⁷ idim” sedefkârî oğlan dahî getürüp önüme kodu ve bir Hind işi, çam pullu sedefkârî dâ‘ire getürüp, sâzlarını birbirine uydurup bir fasl eyledik. Andan sâzların biragup, bir fasl yine musâhabet idüp, ve‘l-hâsıl ahşam olup bunları ol gice alvirüp, sabâhtan cilveler idüp, çün sabâh oldu. Bunlar gitmeğe izin istediler, ben dahî bunlara beşer altın ihsân idüp, “Lütf eyleyin yarın yine gelin, zevk idelim.” didi[m]. Bunlar dahî du‘âlar idüp, gitdiler. Ben dahî evde oturup, pederimin mâlın deftere getürüp, gördüm hayli mâl var dükenür ma‘nâ değil.

¹⁹⁷ [Derkenar:] Bu arada bir rican etmişdir Mehemmed Ali.

Meselâ otuz sekiz bin yaldız altunu var, andan gayri bin tokuz yüz kîse akçe dahî var sâ'ir akaratden mâ'adâ akardan dahî yevmî üç bin iki yüz beş akçe gelür ve cevâhir taşlar ve incüler ve yâdigâr taşlar, **[10a]**¹⁹⁸ bıçaklar, hançerler kaçan bunları temâşâ eyledim ve eyitdim, “Bunları pederim benim için saklamışdır ki oğlum zevk [ü] safâ etsün” diyü mülâhaza idüp, vasiyyet ve pederi ferâmûş eyledim. Çün irtesi gün oldu, gördüm yârân cümle gelüp oturdular. Ol gün dahî ahşama dek deliksizce zevk idüp, ahşam bunları yine koyuvirmedim. Ta'âmlar yenüp bir vakt oldu, ânı gördüm. Yârânın birinin ismine Tosun Mabbın(?) dirler idi, bir bucağa düşüp, yüzün dîvâra eylemiş bir şeyi tenâvül ider şeklinde. Bende eyitdim, “Tosun Beğ nedir ol?” didim. E[y]itdi, “Hayr efendim” diyüp, yine işine meşgûl oldu. Bu kerre ol yârânlara su'âl eyledim. Anlar eyitdiler, “Sultânım keyfe dâ'ir bir şey, bir şerbet vardır ânı iher” didiler. Bende e[y]itdim, “Şol şarâb didikleri murdâr olmasun?” didim. Eyitdi, “Hayır sultânım! Anun katresi harâmdır, **[10b]** o değil lâkin buna darçın suyu dirler” diyüp meydâna çıkardı. Bende bakdım bir ağır kokusu var, dönüp ol dem yârân eyitdi, “Sultânım içerseniz bir fîncân mâni' değildir. Keyfiniz açup sizedir şetâret verir” diyüp, ak şeytan kara şeytan olup, bana bir fîncân içirdiler. Çün bir fîncân içdim, berbat bir İçmesi var istifrâ ideyazdım. Ânı gördüm meğer ellerinde hâzır imiş, ağzımadır bir anacir sokulup ânınla acısın def' itdim. Bir dahî sundılar ânı da içdüm, ammâ turarak. Beni alup gözleri[m] karardı, meğer kim evvel içmeyen âdemi azıcık serhoş olurmuş. Bana bir şetâret geldi. Kalkup meclisde büre büre oynayup, gayri iş budır kim göynümü hazır diyüp, “Yârân dahî varmı aceb şol şerbetden?” didim. Meğer herbirinin koynunda birer yatık şişe var imiş. Meydâna kodular. Kimi **[11a]** kırmızı, kimi beyaz ba'dehû â'lâ yolundan bir meclis tonatup içmeğe meşgûl olduk. Gitdikcedir şarâbın abazı(?) başıma çıkup, beni alup bu üslûb üzre sabâha iki üç sâ'at kalınca zevk idüp, ba'dehû câme-hâblar bıragupistirâhat eyledik.

Çün sabâh oldu, kalkdım. Beni bir baş ağrısı alup vücûdum aslâ tutmaz, ağzımın lezzeti yok, yârân dahî kalkup ben eyitdim, “Yârân! Bilmen bana ne olmuş? Başım ağrır, elim ayağım tutmaz” didim. Yârân eyitdi, “Sultânım anun ilâcı yanımızdadır” diyüp, bir şişe arak çıkarup birer fîncân virdiler. Andan eyitdi, “Sultânım bu baş ağrısı ahşam içilen bâdenin hâridir. Bu def' ider, bundan gayri bir şey def' itmez” didiler. Andan biraz dahî ben giceki zevki yâd idüp, “Ne dîrsiniz yârân bu gice dert üzerine zevk **[11b]** eyledik ben böyle zevk, ömrümde zevk eylemedim idi” didim. Yârân dönüp eyitdiler, “Halîl Ağa dahî sen ne gördin? Ahşamki zevk bir şey değildir. Görmedüğinden sen ânı bir zevk sanursın, bunda cilveli olurki ma'lûm-gâne siz eğer kim giderseniz bir terkîm idelimde yarın sizinle bir yere gidelim. Ol

¹⁹⁸ [Derkenar:] Bu kitâbı Sarây-ı Galata'da seferli odasında Dervîş Mehmed kırâat etmiştir.

zamân görün zevk [ü] safâ nice olur” didiler. Benim cânıma minnet, giceki zevk kemâl-i mertebe aklım ugrıladı, “Emân yarın gidelim! Sizler beni yarın gelüp evden alup”[didim] Bunlar, “Baş üstüne lâkin kavlinizden dönmen” didiler. Bende eyitdim, “Hayır benim cânıma minnet” diyüp, kavl [ü] karâr eylediler. Ol gice yatup gözüme uyku mı girer?

Çün sabâh namâzın idi, yerimden turup giyinüp ol mahall kapudır çalındı. Açup baktım, Ahmed Çelebî zîrâ ol bizim kara kulağımız idi. Gelüp, “Sultânım cümle yârân filân berber dükkanında size **[12a]** muntazırlardır gider misiz?” didi. Ben dahî “Giderim” diyüp, buna uyup, varup ânları berber dükkanında bulup kaldurup eyitdim, “Ey yârân kangı tarafadır azîmetiniz?” didim. “Karşu Galata’ya” didiler. “Pek ma’kûl” diyüp, Unkapanı’na inüp iki çifte bir kayığa gitdim. Ahmed Çelebî ile binüp sâ’irleri dahî bir kayığa süvâr olup, Arab Kapusu’na çıkdık. Andan Balık Pazarı’na varup yârân eyitdi, “Halîl Ağa şundan balık alalım” diyince ben dahî “Sen pazar eyle” didim. Ahmet Çelebî kâfiri çağurdup, “Bize balık buçuk tarak tartun. Mercân, kefâl, lüfer ve’l-hâsıl envâ’ından düz” didi. Ol kâfir bir tabluya tüzüp getürdi. Ahmed Çelebî, “Söyle kaç akçe istersin?” didi. Kâfir elli guruş istedi. Çün ben elli guruşun sadâsın işitdim kendü kendüme eyitdim, “Yâ cânım ne olacak şu kadar balık” dirken **[12b]** Ahmed Çelebî “Bende kırkbeş guruş vireyim” didi. Kâfirin cânına minnet gûyâ pazar yaptı. Ben bilmem meğer veled-i zinâ, kâfir ile o[r]tak imiş evâilleri var imiş. Mecnû’ düzdüğü balık beş altı guruş anca iderdi, bâkîsin sonra pay iderler imiş. Andan balıkları bir oğlanın başına virüp yolladı.

Lazkara’nın istişhârlığı zamân çünki varup içeri girdik. Çün meyhâneci kâfir, bu veled-i zinâları gördü, güldü. Ânlar dahî beni gösterdiler, yâ’ni “mîrasyedi” didiler. Kâfir dahî “Hey sultânım safâ geldiniz” diyüp, yukarı çıkardı ve hazine odasına oturdu. Andan ol veled-i zinâlar dönüp eyitdiler, “Bre bennâkçı! Göreyim seni bâdenin pek eyüsinden, mekrûhundandır” diyüp, sipâriş idüp, ol dahî getürüp meclisi muheyyâ idüp, donatdı ve sürâhiler ile bâde ve billûr **[13a]**¹⁹⁹ kadehler getürdüp, meyhânecinin meğer bir Urum tâzesi hizmetkârı var imiş. On üç, on dört yaşında ammâ şol hadden güzeldir ki tâbir olunmaz ve gerdân önde bir akçe kadar beni var ki Rum harâcı denir. Ol İsevî tâze dahî sîm sa’idlerin sığayup, eline kadeh alup olda sâkîlik eyledi. İşte elinden her ne ise zerre zehir nûş iderim bir mikdâr şarâbın zevki gelüp, serhoş olup, “Getüre meydâna çeng âlâtın, dem bu demdir” diyüp, meyhânecinin sâzı çok getürüp meydâna dökdi. Yârân dahî birbir alup biri ney, biri tanbûr, biri çeng, biri kopuz, biri santûr, biri kânûn, biri nefîr, biri miskâl ve iki dâ’ire ve’l-hâsıl envâ’ sâzlar ile ağaz idüp,

¹⁹⁹ [Derkenar:] Aksarây’da Selim Ağa kırâat şüd. Fi 12 L Sene 1216.

terennümler eyleyüp, uşşâkdan başlayup, bûselikte karâr eyleyüp, bestenigârdan **[13b]**²⁰⁰ başlayup, gerdâniyyede karâr idüp, ahşama dek bu uslûb üzre zevk [ü] safâ eyleyüp çün, ikinci okundu. Yârân dönüp eyitdi bana, “Sultânım ahşam oldu gidelim” didikde ben ise eyitdim, “Ne oldınız! Böyle zevk ele mi girer?” didim. Anlar eyitdiler, “Sultânım yarın yine gelüriz, eğer gice kalmak lâzım değil, yarın yine gelürim” diyüp, meyhâneci’[y]i çağurup eyitdiler, “Oğlan ne kadar şarâb içmişüz, gel akçesin al” didim. “Sultânım az oldu, kırk iki gurus beş pâre olmuş” didi. Kırk iki güzel beş pârenin aslı ne ola bildimki gûyâ i’timâd olunsun diyü bende el cebe idüp akçesin virdim, ba’dehû ol aradan kalkdık benim ise ayak üzerine turacak hâlîm yokdur. Hele ne hâl ise, güçle bir kayığa binüp Bağçe Kapısı’na çıkup **[14a]**²⁰¹ andan hânemize revâne olup, yârâna sipâriş eyledim ki, “Yarın erken gelin beni evden alup bunda gelelim” didim. “Nola baş üstüne” diyüp, gitdiler.

Çün eve gelüp, ayaklarım birbirine dolaşup, ahşamda olup halk câmi’ içinde namâz kılarken eve girüp yukarı çıkdım. Çün vâlîdem beni bu hâlde görüp eyitdi, “Oğlan sen bugün nereye gitdin?” didi. Bende eyitdim, “Hayr vâlîde kadın, vallâhi Uzun Çarşu’ya vardım idi. Biri yârânın beni Uşşâkî’den yana götürüp bana bir akçelik ma’cûn yedirdi. Andan gayri bir yere varmadım, ve ne bir şey gördüm” didim. Dönüp gûyâ inandı yine eyitdi, bir hades vâlîdem eyitdi, “Getür ağzın koklayım” didi. Bende kokladup vâlîdem çün şarâp râyihasın alup eyitdi, “Oğlan Tengri seni ondurmaz, pederin **[14b]** dahî dün ölüp, sana böyle vasiyyet eyleyüp ısmarladı” diyüp, vâfir ta’zîr eyledi. Ammâ benim bir kulağımdan girüp ol bir kulağımdan çıkdı.

Gel ey nâsih ko pendî hâl-i dilden bî-habersin sen,

Beni dîvâne kıldı ol perî bilmem nedersin sen

Hele ol gice ol hâl ile yatup, irtesi kalkup Ahmed Çelebî dahî gelüp biraz arak getürmüş mahmûrlık bozdım. Andan yanıma yüz altun alup, yine Lazkara Meyhânesi’ne revâne olup, ammâ yârân meşreb alışdırup suyumca giderler ammâ benim ise mahbûb dost olup tâzelere dikkat eyledikde, “Efendim şol tâzeye nazar buyurun vâkı’a ne hüsne mâlîk ağız, burun yerinde” diyüp, medh iderlerdi. Bende başdan ayağa nazar eyleyüp, bârekallâh diyüp, göğüs geçirüp, âh iderdim. Ba’dehû yine **[15a]** meyhâneye girüp içerken, yârân birisi zarâfet eyleyüp, meclisden kalkup, “Şimdi gelürim” diyüp, gitdi. Bende yârâna eyitdim, “Aceb Receb Çelebî nereye gider ola?” didim. Eyitdiler, “Yabana gitmez, siz zevkiniz görün” didiler.

²⁰⁰ [Derkenar:] Her kim eline alursa bu cöngi, virsin şeftali itmesin cengi.

²⁰¹ [Derkenar:] Hala bu kitab (...) İbrahim Ağa kırâat idüp birkaç ehlibba hazz etmişlerdir. Ma’lûm-ı sa’âdet ola.

Bende yine zevke başlayup, arası çok geçmedi bakdım, Receb Çelebî geldi ve yanında bir oğlan ziyâde güzel, bunda bir kaş göz var kim çeşm-i gazâl, her bir a'zâsı mümtâz ammâ esbâb yohsulı. Başında bir fes, üstine bir kalınca dülbend sarık ve sırtında bir eski çuka, bir mâvî cellâlî ve bir köhne çuka mintan ve ayağında kırmızı dizlik, imâm musa bezinden pejmürde kıyafet ammâ çamur içinde altun ne resme gösterirse bu dahî böyledir ve öylece **[15b]** gelüp selâm virüp, ayag üstüne turdı. Bizim Receb Çelebî “Otur Ahmed Ağa” diyüp işâret eyledi. Ol dahî oturup, bir iki kadeh nûş eyledikde bâdenin keremiyyeti gül ruhlarının üstüne nakş olup, ol yanağın al al kızılı kızıl olup, gözleri mestâne yüzine bakdıkca akıl dâ'iresinden çıkarıyorum andan Receb Çelebî işâret eyleyüp, “Sâkîdar olsun” diyüp, ol Çelebîye işâret eyledi. Baş üstüne diyüp, kadeh eline alup, devre başlayup meclis âhar olup, ahşama karîb kalkup gitdik. Andan yârâna sipâriş eyledim, “Sende bu Çelebî[y]i alup gel!” diyüp, Çelebînin eline iki altun virdim, ol dahî elimi öpüp gitdi ve yârâna sipâriş itdimki, “Yârân evde zevk **[16a]** idelim ve hem bu gice kalalım” diyüp, birine yigirmi altun virüp, “balıkları alup gel”, birine dahî bâde sipâriş itdim. Bende eve gelüp ol gice yatup ammâ ol oğlanın aşkı beni alup hayâlimden çıkmaz, dâm-ı zülfüne esîr olmuşım, çün sabâh olup cümle yârân gelüp, mezbûr Receb Çelebî ol tâze ile gelüp oturdılar. Zevk [ü] safâ idüp, yatak mahallî Ahmed Çelebî[y]i bana bağışlar, “Beraber yatalım?” didim. Olda, “Sultânım şimden girü sizindir, nice dilermeniz öyle idin” didi. Ben dahî alup, bir gayri otaya girüp ol gice âlem eyleyüp, sabâh oldukda ev hammâmında cümle yârân ile soyunup safâlandık.

Andan ol dilbere benim gönlüm düşdi, ânı cândan ziyâde sevip, mahabbet eyledim. Hammâmdan çıkup, oğlana birer kat esbâb; fıstıkî hâre kaftan, nar çiçeği çuka biniş, sincâbî kürk kaplı istakozî çakşır, meneviş kavuk, selâhurî sarık, cevâhir hançer ve bıçak, pezdul sâ'at **[16b]**²⁰² ve'l-hâsıl bin guruşluk urba ile giyürüp kuşadup ve eline dahî elli altun virüp, “Vâlîdene harçlık olsun” didim ve Receb Çelebî'ye dahî yigirmi altun pûzevenğiyye virüp, irtesi birin dahî getürdi. Âna dahî gönül virdim, ânıda giyürüp kuşatdım az vakitte yirmi beş oğlan sevüp ser-fîrâz oldım. Her birine sefâhet kemâ-kân yerinde yârâna hod yazlık kışlık, ceblerine harçlık hâsılı nukûd tükenüp, akâretler satup, olda dükendi gördümki yârânın ikisi eksildi, “Cânım Murâd Ağa ve Receb Ağa nice oldu?” didikde, “Hastadır” didiler. “Filân kandadır, öldü didiler. Aslı yok biraz mâl peydâ idüp, diyâr-ı âhara gitdi. Hâsılı pâreyi dügetdik, müflis fî emân arkamda bir kat esbâb olda köhne olmuş, bir gün kendü kendüme

²⁰² [Derkenar:] Benim birâderim bu kitâbı okudum velakin bundan başka iki kitâb var birine Camasb diyorlar ve birine Tanbûrî Ahmed Çelebî diyorlar onları okuyun da bakın bir kerre dünyâda âdem neçiz imiş ve neler gelürmüş âdemin başına bakın sultanım bu dahî çok şeydir.

gelüp, tefekkür idüp, pişmân **[17a]**²⁰³ oldum. Emândan sonra hâtırına nasîhat-ı peder ol gün geldi. Vay ben ne sefâhet eyledim ol kadar mâlî elimden aldıldım ve ol veled-i zinâlar her biri devletlü olup, kimi bedestânda tolabda oturup ve kimi Mısır’a bâzîrgân olup içinde âdem varidi. Yetmiş sekiz kîse akçe alup, çün bir akçeyedir muhtâc oldum. Vâlîdem[e] dahî kezâlik bir küçük evceğiz aldım idi. Koca sarâyı satup, vâlîdem ile anda oldum ve pederim vaktinde bir tanbûr yaptırmış idim, ânı dahî satmayup turırdım. Bir akçeyedir muhtâc ammâ mukaddemâ gûş iderdim.

Yârân Mısır’ı meth iderlerdi, “Ümmü’-d-Dünyâ murâd kapusudur” dirler idi. Hâtırına geldi kim tanbûrı yayla alup, Mısır’a revân olam ve Mısır’da ehl-i ma‘ârife rağbet iderlermiş belki Lûtf-i Hakka mazhar düşersem, biraz akçe peydâh iderim ümidiyle birgün Bağçe Kapusuna inüp, su’âl eyledim, “Belî bir kalyon vardır Mısır’a gidecek, **[17b]**²⁰⁴ iki güne dek kalkar” didiler. Beşiktaş önündedir ol dem şâd oldum. Gelüp vâlîdeme ahvâlî beyân eyledim. Vâlîdem dahî râzı oldu. Ammâ bir pârem yok kim kayığa virem kalyona varam. Vâlîdemin elin öpüp, devletlü vâlîde eğerçi sende bir şeyi komayup cümle yok itdim, ammâ yine sen bulursun bir yerde beş guruş bulsanda yol harçlığı etsem didim. Vâlîdem ağlayup, “Oğlan gördün mi yârânın kimseye fâ’idesi var mı imiş?” didi. Bende ağlayup, “Vâlîde kadın benimde şimdi aklım başıma geldi. İnsâf eyledim.” Vâlîdem dahî eyitdi, “Oğul benim akçem ve akçe ider bir şeyim yokdur. Lâkin parmağımda yüzüğüm, kulağımda küpem bedestâna götürüp satayım ânı alup harçlık eyle” didi. Kulağından küpeyi ve parmağından yüzüğün çıkarup elimedir virince, ben dahî alup, bedestâna varup, dellâle virüp murâd eyleyüp, bin dörtyüz kırk **[18a]** akçeye çıkdı. Akçesin alup, götürüp vâlîdemin eline virdim. Vâlîdem dahî sekiz guruşun bana virüp, dört guruşun kendüye harçlık alıkode. Bende elin öpüp, sekiz guruşu alup ve tanbûru alup toğru gümrük önüne gelüp, bir kayığa binüp, Beşiktaş önünde kalyona vardım. Cümle hâzır olmuşlar. Bâzîrgânlar tolmuşlar çün beni gören, “Delikanlı kimi ararsın?” didiler. Ben dahî “Sultânım kimseyi aramam, lâkin İstanbul’da kimsem yokdur. Mısır’a gideceğim” diyince, içlerinden bir kır sakallu kimse, Seyyidî Ahmed dirlerdi bana dönüp eyitdi, “Oğul sen Mısır’a mı gidersin? Orada bildigün var mı?” [didi.] “Hayır efendim” didim. “Hoş imdi gel bana hizmet eyle, Mısır’a varıncaya ye iç, Mısır’a vardıkda Allâh işin râst getüre” didi. Bende herîfin elin öpüp, ol gice orada **[18b]**²⁰⁵ kalup, irtesi bir muvâfık rûzgâr esmeğe başladı. Bunlar dahî demürin alup, yeleklerin koyuvirüp, “Vir elin diyâr-ı

²⁰³ [Derkenar:] Allahı (...) dalkavukların Allah-ı azîm hazretleri kabir azabından ve cehennemden ayırmaya, ne müşkildir ki bu kader mâlî telef ede.

²⁰⁴ [Derkenar:] Allah-ı Azîmü’ş-şan hazretleri şu nine validesini evvelkinden âla eyleye. Amin ve’l mürselin.

²⁰⁵ * [Derkenar:] Hazret-i Âdem’den ilâ yevmi’l-kıyâma ne kadar kabuklu var ise götüne girsin.

*** [Derkenar:] Bu kitâbı okuyanın anasını sikim.

*** [Derkenar:] Her kim bu kitâb[ı] okursa bu bâlâdaki yazıyı yazana sövmesse anasını sikim.

Mısır” diyüp tuka tuka(?) gitmede, on iki gün deryâda gezüp, bir gün İskenderiye göründi. Bunlar şâd olup, ben dahî şâd oldım. Zirâ on iki gün kalyonun içinde cânım sıkılmış idi. Hele timur bıragup, taşra çıkup bende taşra çıkdım. Tanbûrum elimde bir gayri şeyim yok. Seyyidî Ahmed’in elin öpüp, “Sultânım gayri Mısır’a geldik bende varayım işime gideyim” didim. Olda, “Oğul bu Mısır değildir, buna İskenderiye dirler. Mısır’a dahî hayli vardır” didi. Ben dahî, “Yâ sultânım ben Mısıradır nice gidebilürüm?” diyice, döndi bir girâmî çağırdı, beni gösterüp, “Şol delikanlu Mısır’a gidecek” didi. Olda bir eşek getirüp, ben dahî süvâr olup revâne oldık.

Zahrın [19a]²⁰⁶ şimâlin diyerek Mısır’a vardıkda, döndi gîrâmi eyitdi, “Konağın nerde?” demek imiş, ben Arapça bilmem, gîrâmi ise Türkçe hiç bilmez. Hele bir yerde beni indirdi ben dahî gezerek gördüm, hân teşkilinde bir bina lâkin kalabalık, birine su’âl eyledim; “Bu arada ne vardır, bu girüp çıkma nedir?” didim. Ol kimse eyitdi, “Buna Hân-ı Halîl dirler, Mısır’ın bedestânıdır ve esîr pazarı budır” didi. Girüp biraz temâşâ eyledim, andan bir yere dahî vardım, gördüm bir kapuda yine bir kalabalık var giren çıkan belürsüz su’âl eyledim; “Hârabe kahvesi dirler” didi. Bende içeri girüp gördüm bir kahvehâne bunda insân mâlâmâl tolalar santranc tamalar mangala oynayup, bir tarafda meddâhlr için bir sandâlîye vaz’ itmişler. Yanına bir hezâren asma öndül dahî asmışlar ve bir tarafına bir çöğür asmışlar ve bir tarafına [19b] hokkabâz tağarcığın asmışlar. Her tarafı ehli ma’ârif iki dâne köçek dahî oynar oyun için hâzırlanmış, çün Tanbûrî Çelebî kahvenin böyle zîynetin görüp gelüp bir mahfî yerdedir oturup ve tanbûrın dahî yanına vaz’ idüp dayadı. Oldem eline kahve virdiler içdim ba’dehû yıkıldım, köçekler meydâne çıkup cevelân idüp, bel bozup, göbek oynadup ve gerdân kırup yârânın ağzı suların akıtdı. Andan akçe düşürüp oturdı. Ardınca meddâh sandâlîye üzerine çıkup, el çırpup “Hattâ dost” diyüp, Arabî bir kasîde okuyup, andan “İşte benim sa’âdet-mendem, zamân-ı sâbıkda” diyüp, bir sergüzeşt nakl eyledi. Ammâ Türkçe değil, Arapça idi. Hiçbir şeyi anlayamadım, olda akçe düşürüp oturdı. Andan hayâzîl mum yakup, perdenin [20a] ardına girüp, bir oyun oynanup olda akçe düşürüp firâr andan sonra, hokkabâz “Çıka çıka şimdi çıkar acâ’iba garâ’ib şimdi çıkar acâ’ib” diyüp oyunu tamâm andan şâ’irler karşuya karşı çöğürlerin ellerine alup, “Dost benim, cânım benim, devletlü sultânım benim” diyüp, birbirlerine nazîre söyleyüp, tamâm pârsaların alup firâr andan, bir kimse dahî kol oynadup halkı güldüre güldüre kırdı. Olda tamâm oldu, gördüm meydân hâlî kaldı. Ben dahî “Gün bugündür, bizde hünerimiz arz idelim, görelim hûdâ ne göstere?” diyüp, tanbûrı elime alup gılâfindan çıkardım. Halkı gördüm cümle benden yana bakup: “Acebâ şol delikanlının

²⁰⁶ [Derkenar:] Bu kitabı Galata Sarâyında, Orta Oda’da Berber Eğlence Hüseyin Ağa kırâat etmiştir. Bâki Sene 1230 Bosnalı Atâ

elindeki ne ola?” [diyüp] biri eydür “Çöğürdür be cânım”, “Çöğür öyle mi olur?”, “İşte baksana”, “Hayır bildim nedir, iki telli yekzer” biri de eydür “Be hey âdemler! Ne mücâdele idersiniz? **[20b]** Bu kâfire düzen dirler. Hayır deryâ düzen dirler ben bildim nedir, bilmesem işte son söz budur, Çelebîye soralım?”, “Sonra sor, şimdi bakalım çal gerek ne asıl çalsa gerek sonra soralım aceb İstanbûl’dan mı geldi bre?” , “Hayır sultânım” der.

Frengistân’dan ne bildik söylesem, ben dahî düzmeğe başladım, tamâm düzerdim andan bir fasl işidenlerin ağzı sulanup mest-i hayrân oldular. “Sad âferin delikanlu, olursa böyle olsun. Bre kahveci fîncânı alda gel, Çelebî’nin pârsasın düşür” didiler. Bende gûyâ tâze ve istiğnâ idüp “Tursun sultânım, ben akçe için çalmadım, belki kendümi bildirmek için çaldım.” [didim.] “Hayır Çelebî şimdi sen bize bir zevk bahş eyledin ki ömrümüzde böyle bir zevk görmedik” diyüp, kahveci fîncânı alup cümle devr idüp, getirüp fîncânı önime dökdi. Gördüm vâfir **[21a]**²⁰⁷ pâre hakkâ şükr eyledim, kîseye koyup koynıma koydım ammâ gayri halk yanıma gelüp, “Çelebî sen ne yerlisin ve bunun adına ne dirler?” [didi.] Ben dahî “Sultânım İstanbûl[lı]yım, bunun adı tanbûrdır”[didim.] Meğer Mısır’da tanbûr yok imiş, bunlar der eyitdiler, “Çelebî yarın yine bir fasl idersin”, [didiler.] Bende “Nola sultânım” didim. Halk dağıldı, ba’dehû kahveci yanıma gelüp, “Çelebî konağın nirededir?” didi. Bende “Hayır sultânım konağım yok” [didim.] “Ne söylersin bana, nırde yatarsın?” [didi.] Bende “Bilmem” didim. “Ey oğul işte kahve benim değil senindir, işte bir oda yat kalk günde bir fasl eyle, hem akçe kazan ve hem zevk eyle” didi. Meğer kahveci bir baba âdem imiş, Seyyid Nasûh dirler imiş. Bununla baba oğul olduk, ol gice ol arada olup irtesi sabâh oldu, cümle yârân yine gelüp otırdılar. İbtidâ’ **[21b]** yine bir fasl köçekler oynadıktan sonra kahveci bana işâret eyledi, “Nevbet senindir, sen çal sonra meddâh söylesün” didi. Bende tanbûru alup, bir fasl eyledimki feleğe, zühre elinden çengini yere urup ferâgat eyledi. Andan kahveci pârsamı düşürdi, önime dökdi bende koyun aşı eyledim.

Bu hâl üzere kâmil kırkbeş gün ol kahvede karâr eyledim ve yüz yigirmi gurus tahsîl eyledim, yiyüp içdiğümden mâ’adâ, ammâki Deveciler Hanı’nın yanında bir kahve dahî var imiş kahvecisine Seyyidî Muhammed [dirler²⁰⁸] imiş, çün benim şöhetim cihânı tutdı. Beğler, beyzâdeler kahveye gelüp tanbûrım gûş iderler. Ammâ Seyyidî Muhammed’in kahvesi hâlî kalup, yârân varmaz oldu. Cümle, Harâbe kahvesine gelüp, beni dinlerler. Ol dahî bir gün Seyyidî Nasuh gelüp hâl [ü] hâtrın **[22a]** su’âl itdikten sonra, “Sultânım sizin Tanbûrî Halîl Çelebî öyleden sonra sizde fasl ideyor, izin virseniz de ikindiden sonra bizde fasl eylese”

²⁰⁷ [Derkenar:] Bu kitâbı Peşkir Ağasının Süleyman Ağa kırâat eyledi, velakin Mısır hikâyet ma’lûm oldu. Mısır’da ele girdi, her bir hikâyet kitâbı bunun gibi uvurlı(?) kitâb ehliydi pek iyi olur.

²⁰⁸ Metinde sehven didiler yazılmıştır.

diyüp, Seyyid Nasuh'a niyâz eylemiş. Seyyid Nasuh dahî bana gelüp, “Bak a Halîl Çelebî ahvâl şöyle; ikinci faslın Deveciler Hân'ı yanındaki kahvede olduğın ricâ ederim. Zîrâ olda benim karındaşımdır, sen bir fasl dahî anda idüp, iki üç guruş dahî andan alursun” didi. Bende “Nola çünkü sizler izin virdükten sonra gidelim” diyüp, ol gün öyle faslın idüp akçe düşürdükten sonra meğer ol kahveci gelmiş Baba Nasuh dahî beni çağırdı. “İşte oğul bunun kahvesidir” didi. Bende varup “Buyurun” didim. Eyitdi, “Bu kahvede bir Çelebî var imiş, tanbûr çalar imiş ânı isterim” [22b] didi. Bende “Sultânım işte ol tanbûr çalan Çelebî benim” didim. Meğer ol zamân bir câzû avret²⁰⁹ vardı. Mısır'ın içinde şâyî' olup, bir güzel oğlı varidi. Bu tanbûrın ahvâlin işidüp, vâlidisine eyitdi, “Elbetde bana ol tanbûr çalan Çelebî[y]i tahsîl eyleyesiz” didikde, ol eyitdi kim o câzû avret “Hayr” der. Alup gelüp Halîl Çelebî'yi görüp ol dem Halîl Çelebî'ye eyitdi, “Oğul benim bir oğlum var dâr-ı dünyâda, ammâ pek güzel olduğün aslâ taşra çıkarmam. Sizin nâmınız şehir içine toldukdan sonra ilden öyle medhiniz söylenür. Bizim eve dahî bir avret gelüp, sizi medh eyledi. Oğulda on gündür bana niyâz ider ki; “Bana izin vir varayım ol tanbûr dinleyeyim” dir. Ben ise koyuvirmem, şâyed bir yaramaz göze dûş ola, ammâ benim oğlum lütf idüp benim da'vetim [23a] kabûl idüp, hanemize teşrîf idüp oğlum huzûrında bir fasl iderseniz sen bu kahvede bir ayda tahsîl eyledüğün şeyi alurdın gine gelürdün. Nihâyet oğlumın hâtrı içün, zîrâ ben sâz ömrimde sevmem ammâ nideyim, o oğul belâsıdır tek taşra çıkmayup evde eğlensün diyü ne yapacağım bilmem. Kerem eyle oğul, var tanbûru alda gidelim” didi.

Ben gitmek istemedim birkaç kimse, “Ne olur var bir fasl eyle, hayli akçe alursın virirler” diyüp, benim gönlüm yaptılar. Avret ise ziyâdece yalvardı. Bende nâçâr olup, tanbûru alup ol avretin ardına düşüp gitdim. Nasuh Paşa'ya bu işi söylemeyüp böyle hâtır etdim ki, varup avretin evinde bir fasl iderim. Andan ikinci faslına dahî yetişirdim diyüp, revâne oldım. Gide gide bir büyük [23b]²¹⁰ sarây kapusu önüne gelüp kapuyu açtı, içerü girüp bana bir evc gösterüp, “Şunda biraz otur” didiler. Bende biraz oturdım, avret içerü gitdi. Gûyâ benim oturduğım yer bir selâmlık şeklinde, biraz oturdum. Ânı gördüm bir cârîye gelüp, “Buyurun sizi kadın efendimiz ister” didi. Bende kalktım bir hayli yer gitdim. Bir bağçe nihâyetinde bir âlî köşk, cârîye, “Varın yukarı” diyü gitdi. Ben dahî köşk nerdübânından yukarı çıkup baktım, avret arkası üzere yatmış ve ol oğlum didüğü oğlan dahî başında kırmızı irakıyye, sırtında taraklı kutnî entâri, avret ile ahvâl gayri çün bu hâli gördüm. Tiz geri dönüp nerdübândan aşağı inüp, bağçede gezinmeye başladım. Ânı gördüm köşkten ol avret, “Çelebî

²⁰⁹ Metinde kelime mükerrer yazılmıştır.

²¹⁰ [Derkenar:] Bu kitâbı taşra kılarda Meddâh Bin-çeşm Sadullah Mîr kırâat eyleyüp yazana azîm safâ-bahş eylemiştir. Birâderim Abdullah Mîr pek mahzûz olmuştur. Fi 9 M Sene 212

hû” diyü çağırđı. Bende nerdübândan yukaru çıkup gördim ol oğlan iki yasduğun ara yerine geçmiş, semmûre [24a] gark olmuş, başında meneviş kavuk, üstüne bir cündî sarık sarınmış gelen yüzine bakamaz, göz hıyrenür, ol dem ta‘accüb eyledim zîrâ ömrümde öyle güzel görmüş değil idim. Hokka dehen, çekme burun, gözler âhû, kaşlar ayru, cânım ruhları gül, lebleri mâl-i ince, miyân-ı hûri cenân âfet-i devrân Yusuf-ı sâni (),

Seni Yusuf’la güzelliğe sorarlarsa bana,

Yusuf’u bilmezem ammâ seni alâ bilürim

fehvası üzere () devr-i Yusuf’dan berü geldi cihâna böyle güzel diyüp, karşı varup oturup bunlara bir eyü fasl eyledim. Andan eyitdim, “Lütfunuz dâ’im olsun bana izin verin, gidelim zîrâ ikinci faslımız vardır geç kalmayalım” didim. Dönüp avret eyitdi, “Yok Çelebî şimdi sen bir fasl ile elimizden halâs olayım dursin. Olmaz ve bu gice ben seni koyuvmem, bu gice benim oğlum zevklendirirsin” [didi.] Ben ise, “Sultânım bu gice gideyimde [24b]²¹¹ yarın gine geleyim, zîrâ kahvecibaşıya söylemedim şâyet beni aramasunlar germ ile” didim. Avret gayri dönüp eyitdi, “Dinle Halîl Çelebî, seni koyuvmem, ne bugün ve ne yarın ve ne ay başında, bunda benim oğlum bunda eğlendir. Tâ ki usanınca usan geldikte sana vâfir altun virüp göndersem gerek” didi. Bende bozulup, bildim ki dâme giriftâr oldum, nişleyim elden ne gelür? Bu kerre oğlana niyaz idüp eyitdim, “Efendim, paşacığım, kuzum, pâdişâhım beni koyup gidem, sabâh yine erkenden gelem” didim. Ol kadar yalvardım ki eline ayağına düşüp niyâz eyledim. Makbûle geçmeyüp, bende me’yûs oldum. “Hoş imdi nolsa gerek, ha bir gice kalmak ile ne olur? Bâri şol tâze ile musâhabet idüp cilveler etdiğüm bana Baba Nasuh’un kahvesinden âlâdır” diyüp, aslâ keyfim bozmayup lenger virüp oturdım. Ol mahall meydâna ta‘âm geldü. Yiğirmi otuz [25a] dürlü sükkerî baklavalalar, kaymak baklavasına varınca ta‘âmı yiyüp, ellerimizi miskî sabunlar ile pâk yıkayup, ibrişimle tokuma peşkîrlere elimizi silip, andan elimize sandâldan, ûddan hilâller virdiler. Dişlerimizi karıştırup, ahşamda oldu. Gümüş şamdanlar geldi, kâfûrî mumlar sûzân eylemişler, andan emreyledi meydâna meclis getürdiler. Sürâhîler düzdiler, billûr camlar ele alup, bir câriye ismine Gülnûş dirler imiş, bazuların sıgayup, sîm-i sâ’idi dökme gümüş gibi beyaz eline sâgar alup, pür idüp avrete sundu. Avret

²¹¹ [Derkenar:] Reşid kırâat 1207 B.

de alup nûş eyledi, câriye alup yine pür idüp bu kerre Çelebîye virdi. Ol dahî nûş idüp, bu kerre câriye alup yine pür idüp bana sundu. Ben dahî alup nûş eyledüm.

*Ayağım adım atmaz bir yere meyhânedden gayri,
Elim bir nesne tutmaz sâkîya peymânedden [25b]²¹² gayri,
Koy gavgayı ey vâ'iz kulağım nesne gûş itmez,
Sürâhî gulguliyle, na'râ-i mestânedden gayri,*

gördüm bizim içdüğümüz bâdeye benzemez, meğer hurma suyu imiş. Bir dahî devr eyleyüp, ol dem bir pâre bâdenin keremiyyeti belirüp, elime tanbûrı alup mestâne bir fasl eyledim. Ol mâhrû nevcivân ise bir iki kadeh içtikden sonra mest olup, ruhlarının alı al kırmızısı kırmızı, gözü tas-i pür-hûne dönüp, başından kavuğın çıkarup ve el arkaya oldu ve kenâr arkadan gelenler dahî baş gösterüp, ()

*Çîn-i Mâcîn'e giden geldi sağ esen,
Benim şûrîde gönlüm kaldı zülf-i yârda*

fehvâsıyla ve arakiyyesin dahî gezer eyleyüp, ol zülf-i siyâh sehâb şemsi örtercesine gül ruhlarının üzerine serülüp benim dahî akl ve fikrim uğurlanup, ol dilberin dahî sevdâsıyla nolduğum bilmem. [26a] Ve'l-hâsıl nısfü'l-leyl olunca zevk idüp ba'dehû meclis kaldırıp, andan câme-hâblardır bıragup hâzır eylediler. Ammâ enson yaz vakti ol köşkte yatsak gerek ve köşkün iki tarafı bağçeye nâzır pencere ve bir tarafı bir havuz âlî köşk ile zemîn beraber ve bizim dahî vaktimiz ol havuzun bir tarafında yatak yaptılar ve bir döşek dahî avrete yaptılar. Ben hemân döşeğime girüp yatdım.

Avret köşkten aşağı inüp, birazdan ânı gördüm. Geldi elinde bir kişinin başı havuzun kenârına kodı ve bir pâre kağıda bir şeyi yazup, ol kellenin alnına yapışdırdı ve kendi döşeğine girüp yatdı. Ammâ ben ne fikr ederim Yâ Rabb! Şol avret eyü avret değil, şunlar uyusa da ben de kalkup firâr eylesem ammâ kapular kapalıdır. Lâkin anahtarlar avretin

²¹² [Derkenar:] Burada bir duhan iç demişler, içmem (...)

cebinde olduğu ma'lûmum oldu [26b] ve avret dahî soyunup kaftanın ayağı ucda komuş idi ve oğlan ile sarılıp yatdılar. Bunlar ise pek serhoş gördüm ol sâ'at uyuya kaldılar. Horlayup kaldılar, bende fırsatı ganîmet bilüp, ol dem yerimden kalkdım. Ânı gördüm ol avretin havuz kenârında koduğu kelle lisâne gelüp eyitdi, “Koma müsâfir kalktı kadın hû” diyüp, avret uyanup, bende yerime yatdım. “Yâ Rabb! Ne belâya uğradım?” didim. Oldemdir avret eyitdi, “Bre yat aşağı, elimden halâs olmazsın” diyüp, yine uyuyakaldı. Biraz yatup bir müddet yine kalkdım, kelle yine, “Koma müsâfir kalktı anahtarları almağa gidiyor” diyüp çağırır, ben yerime kaçdım. Avret uyanup “Yat aşağı, yoksa benden zarar görürsün eğer kurtulurum dersen mümkün değildir. Hemân ırzın yerinde iken edebinle yat” diyüp, uyudu. Ben ise ol [27a]²¹³ kellenin söyledüğüne ta'accüb eyleyüp lâkin, “Bu kelle de iş yok, iş alındaki kâğıtda başı söyleden ol kâğıd Yâ Rabb! Şol başa nişleyim ki bana mâni' olmaya?” dirken derûnuna gûyâ ilhâm-ı rabbânî oldu ki, “Başı havuzun içine at” didiler. Bende ol dem usul ile yerimden durdın, ayak sürünüp ve “Kelle[y]i Yâ Hakk!” diyüp, kelleye bir depme urdum. Kelle dahî ol dem suyun içinde bende, “Şükür şundan hâlas oldum” diyüp, gayri bî-pervâ yerimden turup, anahtarlara toğru gitdim. Kelle ise suyun içinde boğuk boğuk feryâd ider, “Kadın hû! Müsâfir kalkdı, miftâhları aldı gidiyor” diyüp çağırır, lâkin sesi çıkmayup su içinde olmağıla boğuk boğuk bende miftâhları aldım ve tanbûrum dahî aldım, zîrâ lâzım. Köşkün kapusun açup gitdim. Baş gine feryâd idüp, “Müsâfir gitdi. Kapuyı [27b] açdı, bre kadın kalk” der. Ben ise giderim orta kapuyu dahî açdım. Ammâ gayri kellenin sadâsı işitmezem, Hakka hamd iderek gitdim. Sokak kapusuna gelüp, ânı dahî açarken meğer avret uyanup kellenin sadâsın işitmiş idi. Ardımca çağırıp, “Nereye bre puşt! Elimden cânını hâlas ider miyim sanursın?” diyüp, ardımdan geliyor. Benim aklım başımdan gitdi. Ben ise kapuyı açamadım, elim ayağım kesildi. Ânı gördüm, avret geldi saçların perîşân eylemiş, bende şaşup kapuya dayanmışım. Bu da bana bir sille-i Arabî şöyle urdı kim başım fırladı, kıyâs eyledi sandım ve bir tarafa çatladı. Bayılmışım, bir vakitden sonra gözüm açdım. Gördüm sabâh olmuş, bir sahrâda yaturdım. Sağ gözüm görmez, sağ elim elim tutmaz, sağ ayağım yürümez avret silleyi sağ yanağıma urdu idi. Bildimki silleden oldu. Ben dahî sürünerek Mısır'a geldim [28a]²¹⁴ ve bir değnek peydâ idüp, ol kahveye gelüp gördüm. Ardımca bu dahî bana benzer geldi. Sonra siz geldiniz, işte sultânım size başım[a] gelen serencâmı beyân ve böyle mücrim olduğumun encâmın beyân eyledim” diyüp sukût eyledi.

²¹³ [Derkenar:] Haleb'de Arslandedeoğlu kahvesinde kırâat olunup Hacı Bulgur(?), Hacı Mintika(?), Hacı Kanbel(?), Hacı Şemender(?) gayet safâ itmiştir.

²¹⁴ [Derkenar:] Ah Efendim Ali, Ah Ah Ah Efendim Ali, Kalilnih(?) Ahmed Çavuş Ali.

Çün Ca'fer Paşa bu garip ahvâli gûş idüp, “Hay mel'un eğer elime girer isen ahdim olsun seni ateşe yakup, külünü havaya savurayım” diyüp andan eyitdi, “Şimdi ahşam namâzını kılalumda ol birinde söyledüp ahvâline vâkıf olalım” diyüp, namâzı kıldılar. Ba'dehû meydâna ta'âm gelüp yediler. Ellerin yuyup, ba'hedû kahve içtikten sonra Ca'fer Paşa dönüp, “Ey delükanlu sende söyle ahvâlini görelim, seninde dâdın kimdendir işidelim bizde âna göre iş edelim” diyince dönüp ol civân eyitdi, “Sultânım benimde dâdım ol mekkârrdan lâkin benim ahvâlîm [28b] ne gûnedir, gûş iderseniz nakl ideyim” didi. Ca'fer Paşa dahî söyle diyüp, gûş-ı hûşın andan yana tutdu. Ol civân dahî ağız açup, sergüzeşt âğâz idüp eyitdi, “Ey benim sultânım, benim pederime Hoca Cemâleddîn dirlerdi. Mısır bâzirgânı idi ve her yerde ve Mısır'da birkaç ortakları varidi ve bir karındaşı dahî vardı. Ol da Mısır'da ortak pederim beş altı yüz kîse sermâye kullanır idi. Ömrü dahî altmış yaşına varup aslâ bir evlâdı olmamış, bu kadar hasenât işlerdi ve bu kadar güzel câriye ve nikâhla hüsnâ hüsn neseb-i sâhib-i pâkîze kızlar alup, aslâ birinde aslâ eser-i veled zuhûr etmeyüp, gayri kabahati kendünde bulup, bir zamân etıbbâya düşürüp bu kadar şerbetler, ma'cûnlar ve hablar alup, birinden dahî menfa'at bulmayup, andan sonra zâviye-nişîn olan fukarâ ve meşâyihden istimdâd du'â taleb [29a]²¹⁵ eyleyüp, aç toyurup, esbap giydürüp ve dâ'ima niyâz idüp, Rabbü'l-kerîm'den bir evlâd isterdi. Ammâ bir gün yine pederim ise esîr pazarına varup, bir câriye almak ister. Cümle esîrleri görüp geçirüp ammâ (...) muvâfık düşmez, ammâ bir esîrci pederi çağırup eydür, “Hacı Ağa câriye mi istersiz?” demiş. Pederim dahî eydür, “Şöyle bir câriyeye baktım ammâ meşrebime muvâfık görmedim” demiş. Ol dahî eyitmiş, “Sultânım bir yerde bir câriye var, işitdim satılık imiş, eğer ânı alursanız ammâ meşrebe göre ammâ akçesin çok ister” diyüp pederim dahî, “Nola alurım” diyüp varup, çün peder câriye[y]i görüp beğenür, bin üç yüz guruşa pazar idüp alır. Eve götürürken nâgâh pederimin önüne bir dervîş gelüp “Seyyidullâh” diyüp, “Dünyâlık” diyüp talep eder. Pederim dahî elin koynuna sokup bir altun virir. Andan eydür, “Dede sultân du'âdan unutma, Tengriden [29b] bir murâdım vardır. Senden dahî himmet isterim” demiş. Ol dahî e[yi]tmiş, “İstedüğün bana söyle, ana göre du'â edeyim.” Didikde, “Dede sultân, şu yaşa geldim bir evlâdım olmadı” didikde, “Var bu gice alduğun câriye ile cem' ol. Hudâ sana bir evlâd rûzî kıla, var işin âsan ola” diyüp, dervîş yürüyivirdi. Çün pederim eve gelür, ahşam olup ol câriye ile cem' olur. Mevlâ ana bir veled verüp, gündün güne hâmlı büyüyüp, zuhûr eyledi. Pederim kurbân kesüp fukarâya tasadduklar eyleyüp çün hâmlı tamâm olup, bir gün beni toğurmuş, pederim işidüp secde-i şükr idüp, hareme gelmiş. Beni kucağuna alup, bağrına basup adım Süleymân komuş. Dadılar, dâyeler tâyin idüp, beslemeye meşgûl olmuşlar.

²¹⁵ [Derkenar:] Merkopa Sultan.

Ben dahî büyüyüp yedi sekiz yaşına kademdir basdıkda bir hoca ta‘yin eylemiş, olda günde bir kerre gelüp ta‘lîm-i ilm iderdi. Üç yıl kâmil andan okudum, üstâd oldum. Pederim dahî hocaya dahî vâfir in‘âmlar [30a] ve ihsânlar idüp, üç sene dahî geçdi. Güzellenüp, boy çeküp, âfet-i devrân oldum. Günden güne hüsnüm terakkî bulup ziyâde müsennâ oldum. Ammâ bir gün hastalanup ziyâde zebûn olup ol gün imâm, mü‘ezzîn, a‘yân-ı mahalle birkaç kimse hâtırın sormağa geldiler. Gördüler kim ahvâlîm diğér-gûn bu kerre İmâm Efendi dönüp eyitdi, “Sultânım hâlin inşallah eyüdir. Elem çekme. Lâkin benim sultânım bir vasiyyet kıldınız mı? Zîrâ sıhhate işaretdir. Söz ölüm götürmez, Tengri te‘âlâ dahî çok yıllar size ömür virsün” diyüp, sükût eylediler. Pederim dahî beni katına getürdüp eyitdi, “Gel oğul! Elim tut oturayım” didi. Ben dahî kaldırıp ardına bir yastık kodum, oturdu. Andan yüzüme bakup eyitdi, “Oğul! Vasiyyetim evvel oldur kim benim oğlum, ben öldüğüm zamân beni filân yere defn idesin. Lâkin eyülere yoldaş ol, kemlerden ırag ol, ve babamın mâlî çoktur, dükenmez diyü yemeğe çalışup sefâhat eyleme. Bir yanından yine [30b]²¹⁶ kazanmağa çalış eyit sürü akçe kazan. Nâ-merde muhtâc olma. Girüsü gelmeyen mâl tiz dükenür. Oğul, İbrâhim ve Selim, Yusuf, Kenân köleleri âzâd eyledim. İmâm Efendi, cemâ‘at şâhid olun. Haremde dahî Gülnûş, Lalegül’ü ve Zeyneb’i âzâd eyledim” diyüp sükût eyledi. Andan gözün açup, yine bana bakup eyitdi, “Oğul buna çün İstanbul dirler. Bunda veled-i zinâ çokdur, mâlını elinden alurlar” diyüp gayri kelâm söylemedi. Ânı görüp İmâm Efendi Yâsîn-i Şerîf okuyunca pederim cânın Hakk’a teslîm eyledi. Ben ise ağlamağa başladım. Hele teşhîz [ü] tekfinin görüp, gasl eyleyüp, namâzın kılup, mezâristana götürüp defn eyledik. Ezin cânib bu taraftan kırk dâne veled-i zinâ var imiş, dalkavuk dirler imiş bir gün haber alurlar kim Hoca Cemâleddîn hasta imiş, eğer şol herîf ölürse devlet bize yüz göstere dirken, bir gün haber alurlar ki bugün Hoca Cemâleddîn merhûm olmuş dirler, anlar dahî [31a]²¹⁷ bir araya gelüp, içlerinden bir veled-i zinâ[y]ı rehber idüp, göz kulak olurlar. Ammâ bende çün pederim defn idüp, cümle ihvân gitdikten sonra ben firâk-ı pederime tâkat getüremeyüp, mezârın üstüne kendim atup, feryâd idüp, bükâ-yı cân idüp tururken ânı gördüm. Bir taraftan bir kara bıyıklıca herîf mezârın ayağında ağlayup eydür, “Ah efendim seni dünyâ gözüyle bir dahî göremedim” diyü ağlar. Gözlerinden yaş, yağmur misâl şapur şapur dökülür. Çün ben bunun hâlin görüp eyitdim, “Âdem noldun ben ağlarsam yeri var kim pederimdir, sen niye ağlarsın?” didim. Çün ol kimse benden bu sözü ol dem işidüp eyitdi, “Hey sultânım sizler Hoca Cemâleddîn’in evlâdı mısınız? Bilemedim efendim on üç yıldır diyâr-ı âhârda idim. Geldim, eve varup veliyyü’n-ni‘am efendim ile buluşup dest-i şerîflerin bûs idem diyüp, gördüm bir

²¹⁶ [Derkenar:] Bu kitâbı Çiftesarây kurbunda Çiftlik Kethûdâsı Cıfıddan Dönme Çingâne Murad’ın oğlu Çehre Züğürdü Çöpçilizâde Çok Sögen Çürük Velî Cevâhir kırâat eylemişdir. Fi 2 M Sene 210.

²¹⁷ [Derkenar:] Ah efendim gözü yaşı veled-i zina şerrinden Allah muhâfaza eyleye.

mâtem var. Ol aradan bende âh idüp bu araya geldim, velâkin efendim ben pederden ayrıldıkda [31b]²¹⁸ üç yaşında idim. Bir oğlu vardı, adına Süleymân Ağa dirler idi, sizler acebâ Süleymân Ağa dirlerdi siz misiz?” didi. Bende “Belî” diyince, hemân mezârdan kalkup, beni koçup gözlerimden öpdü. Ben dahî “Buyurun hâneye gidelim” didim. Nola diyüp gelürken ammâ ben ise aslâ turmayup ağlarım. Gözlerim kızıl kızıl olup, mercâna dönmüş. Döndü ol kimse, “Efendim ağlamağ vücûduna yazıktır, hayr ile Hakk te’âla sana ömür virsin. Ölmüş ardınca ölmüş yok, eğer ağlamak ile pederin hayât bulursa, varalım bir iki yüz âdem tutup mezârın etrâfında ağlasunlar. Lâkin ağlamak fâ’ide virmez” diyüp, gûyâ bana bu âdem nasihatler ider, çün eve geldim bunu oturdup kendim hareme gitdim, gördüm vâlîdem saçların yolup, başın taşlara urup feryâd ider. Ben dahî yanına varup “Vâlîde kadın, ağlamağa [32a] kavî öyle olur” diyüp, başın birden kaldırdım ve câriyelere ta’âm sipâriş idüp, “Taşra şöyle bir müsâfirim vardır” [didim.] Anlar dahî hâzır idüp, hizmetkârı dahî bir hizmete yollayup geldim. Ol kimse ile musâhabete teziyye(?) bir kahve getürdiler, bununla nûş eyleyüp bunu su’âl eyledim. Ol dahî eyitdi, “Sultânım on iki sene mukaddem ziyâde fakirü’l-hâl idim. Pederin benim hâlim görüp beni çağırđı ve bana bir kîse akçede virüp beni çırağ eyledi ve aslım dahî Kütahya’dan olup, vilâyetime gitdim. Ol akçe[y]i sermâye idüp, hayli meblağ kazandım diyü sana anun için geldim idiki veliyyü’n-ni’am efendim ile görüşüp ve mübârek dest-i şerîflerin bûs idem lâkin buluşmak mümkün olmayup elhamdülillah sizler ile buluşup görüşdük” didi. Bende ismin su’âl eyledim, “İbrâhim” didi. [32b]²¹⁹ Bende, “İbrâhim Ağa lütf eyle bunda oldukça bize gelüp yokla, zîrâ yalnız idemem ve çarşu, pazar gezüp yârân ile konuşmak bana münâsib değıl, bâri seninle eğleneyim” didim. Andan meydâna ta’âm getürüp yedik. Ba’dehû İbrâhim Çelebî gitmek için izin istedi, bende izin virüp sipâriş eyledim. Ol dahî elim öpmek istedi, komadım. Ba’dehû gitdi. Bende evde oturup üç gün taşra çıkmadım. İbrâhim Çelebî dahî geldi, ânı gördüm dördüncü gün gelüp selâm virdi. Hatrım su’âl eyledi. Ben dahî, “Sultânım peder firâkına tahammül idemezim” diyüp, gözlerimden yaş revân itdim. Bu kerre İbrâhim Çelebî dönüp, “Hay Süleymân Ağa öyle itme, vücuduna yazıkdır ve sen kaç gündür taşra çıktın mı?” diyüp su’âl eyledi. Bende, “Hayır bir yiredir gitmedim” didikde, “Etme Süleymân Ağa, âdem böyle dîvâne [33a]²²⁰ olur. Bunun taşra şartı budurki tebdîl-i havâ için birkaç gün gezüp gönlün açılsun, yoksa böyle evde oturmak ile dahî beter gam ve kasâvet esr ider. Germ ile gel bugün seni bir yere götüreyim, biraz gezelim” diyüp, beni kaldırup, bende buna uyup gitdim. “Ne tarafa gidersiniz?” diyüp, su’âl eyledim. “Efendim bugün Cum’a günidir hazret-i Eyüp’e gidelim. Bugün erbâb-ı zurafâ cümle andadır” diyüp,

²¹⁸ [Derkenar:] Bu kitâbı At Pazarı Canbâzlarından Hasan Efendi kırâat etmişdir. Fi 25 Ş Sene 226.

²¹⁹ [Derkenar:] Bu kitâbı Haffaflar Kethüdâsı oğlu Mehemmed Efendi kırâat etmişdir. Gurre-i M Sene 1225.

²²⁰ [Derkenar:] Bu kitâbı Enderûn [u] hümayunda Derviş Sinan kırâat etmişdir.

musâhabet iderek Bağçe Kapusuna inüp, bir kayığa süvâr olup, çekülüp gitdik. Dönüp bana, “Efendim Balad’a varup, andan çıkup karadan gidelim” didi. Bende, “Pek ma’kûl” diyüp, iskeleden çıkdım, giderken bir Yahûdi’nin evinden birisi, “İbrâhim Çelebî hû” diyü çağırdı. Bu dahî bakup, “Selim Ağa bunda mısın?” didikde, “Buyurun İbrâhim Çelebî” [33b] diyüp, da’vet eyledi. Dönüp bana eyitdi, “Efendim giderseniz içerü bakalım ne ister? Bizi da’vet eyledi, bir ma’kûl du’âcınızdır hâlîyâ tersâne emininin kız karındaşının oğludur” didi. Bende “Nola varalım anınla dahî görüşelim” didim.

Andan kapudan içerü olup, yukarı çıkdık. Ol Çelebî dahî bizi karşılayup, ikrâm idüp, oturduk. Meydâna bâde getürdiler, meclis donadup, bana dahî içmek teklîf itdiler. İçmek istemedim, “Efendim bunun fâ’idesi çoktur. Evvelâ gam ve kasâveti def’ ider” diyüp, âkıbet içirdiler. Meğer veled-i zinâlar kollar imiş, biri dahî geçer gibi ânıda da’vet idüp, “Birâder bir ma’kûl Çelebîdir, pederine Hoca Sinân dirlir. Bâzîrgân idi, şimdi Mısır’a gidüp, seksen kîse akçe bozıtdı” diyüp, buna dahî ikrâm eyleyüp ve’l-hâsıl birbir gelüp [34a]²²¹ bir âlî cem’iyyet olup, meydâna sâzlar dökülüp bir fasl eylediler. Ol gün otuz iki nefer âdem gelüp, ba’dehû ahşama iki sâ’at kala gitmek üzere oldılar. Bende el cebe idüp meyhânecinin akçesin bi’t-tamâm virüp, bu hâl üzere ol veled-i zinâlar beni ekl idüp, az vakitte yiğirmi beş avret sevüp, giydürüp kuşadup sekiz ay deyince fülûs-ı ahmere muhtâc oldım. Pederimden kalan mâlî fi’l-hâl cümlesin çürütdüm. Yârân dahî kalmayup dükendü, bazı yârândan nakl olunurki, “Züğürtlük bizi çok yârândan ayırdı” dirlir bir habbe kalmayup bir vâlîdem var, bir köhne evde ol mahall aklım başıma geldi. Gûyâ uyurdım uyandım, mest idim ayıldım. Hâlîme nazar idüp, bir hâle varmışımki üzerimdeki esbap iki guruş etmezdi. Kendi kendime düşünüp pişmân oldum ammâ [34b]²²² neden sonra vâlîdem dahî bir kurî hâsırda kalup, “Dostlar beni ayb eylemeğin, çekdiğüm oğul belâsıdır” diyüp, ağlardı. Bir gün vâlîdem beni yanına çağırup, “Oğul bu kadar mâl az vakitte ekl altından girüp, üstünden çıkup şimdi ne yapsan gerek? Elinde bir san’atın yokturki işleyüp bir kâr üzerinde olsun” didi. Ben ise, “Vâlîde nişleyim? Tengri’nin emri böyle imiş, mukadder böyle imiş” diyüp, gözlerimden bârân misâl göz yaşların akıdup, vâlîdem dahî ağlayup, “Oğul sana bir iş var lâkin, yeri uzak yer olmağla gitmede güçlük var oğul, hâlîyâ Mısır’da bir ammin vardır. Hem pederinle ortak idi, eğer anun yanına vararak görüp, hâlîne rahm idüp, seni bir çırağ iderdi ammâ pek uzak” didi. Ben dahî, “Amân vâlîde kadın, benimde aklım şahâdet iderki devlet bana yüz göstere [35a]²²³ idi. Acebâ nice olur, ne takrîb ile Mısır’a gitsem?” diyüp, fikr iderken derûnuma geldi kim,

²²¹ [Derkenar:] Bu kitâbı İncirliköy civarında Ali Efendi yalısında Barutçu İbrahim Ağa kırâat idüp, safâlanmışdır. Fi 22 Ra Sene 215. Barutçu Ethem İbrahim.

²²² [Derkenar:] Bu kitâbı At Pazarında Kulbeli Monla Hasan kırâat eyledi. Fi 27 Ş Sene 1224.

²²³ [Derkenar:] Kayıkhâneli Kırkdört Mustafa

“Varayım bakayım, Beşiktaş önünde Mısır’a gider gemi var mıdır?” diyüp vâlidemin elin bûs idüp, “Sultânım varayım göreyim, gider kalyon var mıdır?” diyüp, izin aldım. Andan Bağçe Kapusu’na gelüp, bir kayığa süvâr olup, Beşiktaş’a revân oldum. Gördüm iki kalyon var, şâd olup kalyonun birine çıkup, aşağı yukarı temâşâ iderken meğer gemi hâzır imiş, timur koparup, yelken açup gitmiş, benim haberim yok. Ben ise bir yerde yatup uyuyakalup uyanup bakdım, gördüm gemi gideyor. Cân başıma sıçrayup ağladım. Biri yanıma gelüp eyitdi, “Delikanlı ne ağlarsın?” diyince bende, “Sultânım gemiyi seyr iderken gemi kalkmış, ben uyuyakalmışım” [didim.] Beni kapudân huzûruna götürirler ahvâlîm nakl idüp [35b] ve Mısır’da ammim olduğun beyân eyledim. Ammâ vâlidemden izin almayup, vedâ’ etmedim. “Mümkün olsa varup vâlidemin elin öpüp, du’âsın alsam” didim. Kapudan bir yahşi âdem imiş. “Oğul şimdi gitmek mümkün değildir, zirâ Yedikulle önüne geldik ve kayık bulunmazki seni gönderem” [didi.] “Ammâ Sultânım yanımda dahî akçem yok ve nevâlem yok, karnım aç” didim. Dönüp eyitdi, “Oğul elem çekme, benim ile bile git akçe lâzım değil, ye iç Mısır’a varınca ben ne yersem sende âni ye” didi. Benimde gönlüm olup, “Siz bilirsüz” diyüp, elin öpdüm. Bana ta’âm virdiler. Yiyüp karnım toyurdular.

Tâ Mısır’a varınca bu gûne çok gidüp, bir gün Mısır’a dâhil olup, ammim su’âl eyledim. Gönüllüyân Kapusunda Küçük Hasan Çavuş dirlermiş, bulup vardım elin öpdüm. Bana nazar idüp, “Oğul nedir murâdın, bir su’âlîn mi var?” didi. Bende eyitdim, “Sizin [36a] sultânım İstanbul’da bir karındaşınız var mıdır? Hoca Cemâleddîn nâmında” diyince eyitdi, “Belî, varidi lâkin merhûm oldu” [didi.] Bende eyitdim, “Ben anun oğluyum, başıma şöyle hâl geldi” diyüp, dönüp ayağına düşdüm. Ağladım, ol dahî bana rahm idüp bile refâkat idüp olda ağladı. Andan gözlerimden öpüp eyitdi, “Elem çekme oğul! Pederin öldüyse bende pederin makâmındayım. Yanımda ol. Mâlîm çok lâkin evlâdım yok. Bende öyle fikr iderimki; Yâ Rabb şol sene geldim bir evlâdım olmadı” diyüp, “Şimdi Bârî-i te’âlâ seni bana gönderdi, işte benim dahî ömrüm âhir oldu” diyüp, beni alup evine götürdi. Ehli görüp ol dahî beni evlâd idinüp, nice gün ömrümüz dahî zevkle geçüp, bir gün ammim dahî hasta olup, vasiyyet idüp, olan mâlın bana bildürdü. [36b]²²⁴ Ol dahî merhûm oldu. Defn idüp geldükden sonra, birgün evlenmek murâd idüp, “Bârî bir câriye alam” diyüp, Hân-ı Halîle varup, esîrleri temâşâ eyledim. Gördüm meşrebe mutâbık bir esîr yok. Oldem bir hâtun bana eyitdi, “Çelebî esîr mi istersiz?” [didi.] Ben eyitdim, “Esîr isterim, lâkin gönlüm istediği yok” diyince, avret eyitdi, “Çelebî benim Hân’ım filân yerededir. Eğer teşrîf idüp gelürsenüz, görülmedik câriyelerim vardır anları görüp beğenirsiniz ol dem pazar ider alursız, ammâ bahalucadır, bilmem girebilir

²²⁴ [Derkenar:] Be hey efendim (...) Bu kitâbda münasebeti vardır

misiz?” dedi. Bende eyitdim, “Sultânım cânıma minnet, gönlüme muvâfık bir câriye buldukda bin altuna alırım, işte koynumda bin altun, eğer istediğim gibi çıkarsa virüp alırım” [didim.] Ol dahî “Ardımca gel hânemiz uzak değildir” dedi. Bende ardına düşüp bir sokağa girdik, nihâyetinde bir büyük sarây içeri girüp seyr **[37a]** eyledim. Bir müzeyyen sarây, bunun kaldırımları çakıltaş dōşenmiş, yukarı çıkup avret soyundu. Andan el çarpup câriyeleri da‘vet idüp, anlar dökülüp benim karşumda el kavuşup turdılar. Cümlesin gözden geçürdim. Birin bile beğenmeyüp tururken, yanımda bir pencere var bağçe tarafına bakarken ânı gördüm. Bağçenin bir tarafında bir köşkün içinde bir kız oturup nakş işler, ammâ pek güzel, pekçe dikkat eyledim, baktım. “Çelebî bağda ne var, şunda nazar eyle yoksa murâdın câriye almak değildir?” diyince ben eyitdim, “Sultânım bunlar da olmaz lâkin şol bağçenin içinde köşkte nakş işleyen câriye midir? Yohsa kızın mıdır?” didim. Eyitdi, “Âna mı bakarsız? Hayır kızım değildir, câriyedir ammâ küçükten alıp evlâd yerine besledim ve hem hazinedârımdır lâkin mâni‘ değil, eğer gönlün sevdi ise **[37b]** vireyim” dedi. Bende safâ idüp “Amân Sultânım işte bin altun, eğer virirseniz lütf idersiz” didim. Dönüp eyitdi, “Sana bir söz söyleyim; ben ol kızı akçe ile virmem. Bin altun değil, yüz bin altun virseler bir murdâr kılın virmem. Lâkin bir ma‘kûl Çelebîye benzersin, sana devlet olayım, dâr-ı dünyâda evlâdım yok, seni kendime oğul idünüp ve ânıda kızım gibi besledim, azâd ideyim İmâm, Mü‘ezzîn çağırıp, nikâh ideyim. Bu arada güyeğü gir ben senden harc istemem. Bizim harcımız ile on âdem dahî olur ve benim mâlım çok, oturup zevk ile safâda ol” diyüp, ol kızı çağırdı. Ol kız dahî yerinden durup bin nâz ile geldi. Çün nazarıma erişdi. Bunun hüsn-i ziyâsın görüp nazar eyledim. Gördüm Züleyhâ-i sâni hokka-i dehan seyb-i gabgab buna ta‘aşşuk eyledim. Mest ve hayrân oldum andan **[38a]** avret eyitdi, “Çelebî beğendiniz mi?” diyince, ben eyitdim, “Sultânım, tamâm gönlüm muktezâsınca lâkin, bahâsın takdîr etmeyüp şöyle bir iş iderim” diyü, cevap buyurdunuz bende, “Bir esîrinim dilerse kapunda hizmetinizde istihdâm eyle, dilerse beni bir murâd maksûdına vâsıl eyle” diyüp, ol avretin elin öpdüm. Ol dahî tiz câriyenin birin taşra gönderüp, birazdan ânı gördüm. İmâm, Mü‘ezzîn ve bir iki kimse içeri girüp selâm virdi. Geçüp oturdular andan avret dönüp, “İmâm Efendi benim hazinedârım filân câriyemi çırağ’ etmek istemiştin, bu Çelebî bir ma‘kûl olmağla bunu dahî oğul idünüp, yanımda benim iç güyegüsi etsem gerek. Lütf idüp nikâh eyleyin” didikde, İmâm Efendi ol dem nikâh eyledi. Bin altun ağırlık ve bin altun nikâh idüp, mehr-i muaccel ile nikâh olundu. İmâm, Mü‘ezzîn, **[38b]** “Allah mübârek eyleye” diyüp, gitdi. Dönüp avret bana eyitdi, “Şimdi sen varup nen var ise mâlın alup bu araya getürirsin” dedi. Bende “Baş üstüne” diyüp, birkaç bin altunum varidi ânı alup, vesâir eyüce esbabım giyinüp dahî kuşandım. Sâir evde dōşemelerin bıraktım. Gelüp ol altunları cümle avrete teslim eyledim. Avret bir câriyeye virüp, tolaba gönderdi. Çün

ahşam olup, beni bir odaya koyup ta'âm virdiler. “Biz gelini donadalım” didiler. Ben ise, “Be cânım anun düzeceği yerinde” diyüp, cânım kalaca kaldı. Ba‘dehû yatsudan sonra beni çağırup, beni bir odaya götürdüler envâ‘ dîbâ ile döşenmiş ve odanın bir köşesinde ol kızı duvag ile el bağlayup turmuş. İki rek‘at namâz kılup, du‘â eyledim. Duvağın kaldırup, meydâna tavuk getürdiler, bende diz [39a] çöküp ol tavuğu iki bacağından tutup ayırdım. Benim cânım bu mahall imtihân mahallidir avret beni erin ol zamân imtihân idermiş, eğer ol dem birden bire yapuşup yırtarsa andan havf üzere olurmuş, eğer bî-mecâl olup, yırtamayup kalursa avret ol kimseden korkmayup, bildiği gibi kullanur imiş.

Yârânın biri nakl iderki; “Bir kimse evlenmek murâd idüp ve mahallede bir kız var imiş, ikiside küçükden bir yerde büyümüşler birbiriyle mahalle uşağı ana ata söğüşler ammâ ol kız alur ol gice ve‘l-hâsıl ol tavuğu bir tafz(?) avret görüp eydür, “Buda evvelki gibi eşek ancak bunu istediğim gibi oynadım” der. Günden güne avret buna dik gelür, herîfi söylemez herif, azâr ideyim sanup çekiştikte (...) alup aslâ bozulmaz ammâ herîfin cânına kâr eyleyüp [39b] Eyâ ne işledim kıza dahî muhabbeti var koyuvirse idemez bir gün bize nakl iden yârâna râst gelüp hâl [ü] hâtır soruşdukdan sonra ol kimse avretinden şikâyet idüp, “Birâder şöyle bir kız aldım idi, lâkin beni âdem yerine komayup hâlîm diğer-gün olup, bana ne nasîhat idersiz” diyüp, tedbir ister ol yârân dahî “Ahşam eve vardıkda hatunu ile musâhabet arasında kadının birine darılup, hemân tutup bacağından tutup iki pâre idersin avret geldikte gayri sende korkup hatrın sayar” dimiş. Ol dahî şâd olup, eve varır ol dem gûyâ darılup hemân bacağından alup iki pâre ider, avret ol hâlî görüp bu kerre kahkaha ile güler eydür, “Pûh Çelebî, âferin ol gice gerek idi. Şimden gerü anun fâ‘idesi yoktur”dir. Bundan meal buna ol gice tavuğu iki pare itse idi avret gayri [40a] havf üzere olurdu. Biz yine sözüme gelelim çünkü tavuğu yediler, andan câme-hâblar bırakulup, soyunup döşeğe girilüp yatdılar. İşte alt üste olup biri birimizden murâd alup, murâd virüp çün sabâh oldu. Kalkup ev hammamı yakmışlar, varup gusûl eyledim, andan gelüp oturup meydâna sofrâ koyup, kahveler kahvealtı getürdiler. Ol kız ayağ üzere el bağlayup turdı. Bende kıza hitâb idüp, “Kadınım, gelindi otur kahvealtı idelim” didikde, “Sultânım ben ne kemterim, bir câriye kim siz efendim ile oturup ta'âm yemek küstâhlıktır. Ben câriyeyim sonra yerim” didikde bende, “Ey efendim, sensiz benim boğazımdan geçmez. Bu ne dimektir, sen benim başım beraberî[sin], sensiz bana ta'âm yemek harâmdır, lütf idüp gel beraber yiyelim” didikde, “Hayır efendim bana ol teklîfi eyleme” diyüp, elim öptü bende gayri [40b] ikdâm etmeyüp, “Ha bugün yalnızca yiyelim” diyüp, kahvealtı idüp, kahveyi içüp ol câriye dahî bana ol kadar hizmet eyleyüp, ubûdiyyet iderdiki ben dahî tahsîn iderdim. Andan kalkup varup devletim olan avretin elin pûse eyledim. Ol dahî

arkam sığayup, “Oğul Hakk te‘âlî seni berhudâr eylesin” diyüp, bir fâhir samur kürk arkama giydirdi. Andan bende elin tekrar pûse idüp, kalkup, “Sultânım izin ver varalım biz dahî sokağa çıkup, biraz gezeyim bir kimsede biraz akçem var alayım” diyüp, destûr istedim. Ol dahî, “Var oğul hüdâ işini asân eyleye” didi. Bende taşra çıkup, gezmeğe başladım. Ahşam oldukda yine eve gelüp ta‘âm meydâna gelüp, kız yine ta‘âma oturmayup el kavuşup turdı. Bende, “Buyurun oturun” didikde, “Hayır efendim ben size hâlim ifâde eyledim siz huzûrunuzda **[41a]** olun” diyince ben hayrân olup, hoşındı(?) “Sen bilirsün” diyüp, sabâh yine benimle bile oturdu. “Yemez be cânım niçün böyle idersin?” didikde, “Efendim ben bir kemter câriyeyim, sizler benim efendimsiniz edeb değil midir ki ben sizinle bir sofraya el sunup yiyeyim?” diyü. Bende tahsîn idüp, “Olursa böyle olsun” diyüp, zevk idüp ittifâk tefâhur sanurdım.

Gündüzler taşrada gezüp, gice eve gelürim ve bir akçe harc görmem bu minvâl üzere yigirmi beş gün safâ idüp, yine bir gün kahvede otururken birkaç yârân gelüp musâhabet idüp, her biri avretinden bir gûne şikâyet idüp ve kimi şükrânelik idüp medh iderler. Ol mahall nevbet bana geldikde ben dahî, “Yârân benim zevkim dünyâda olmaz, meğer kim cennetde ola” didikde, “Nice bakalım söyle” didiler. Bende eyitdim, “Yârân yigirmi beş gündür olsun şöyle bir kız **[41b]**²²⁵ aldım. Bir devletlü hatunun câriyesi imiş, azâd eyleyüp, çırağ eyleyüp bana verdi ve aslâ bir akçe harcım yokdur. Ahşam eve varup ta‘âm hâzır yerim ve ehlim dahî ol kadar hüsnâdırki, yüzüne nazar itdikte safâ iderim ve bana şöyle hizmet iderki nazarı yok ancak bir ayıbı var, benimle bile oturup yemek yemez bana eydür, “Siz efendisiz ben câriye olam, mümkün değildir ki efendi ile beyle oturmam” diyüp, “Ancak ahvâlîm böyledir” didikde anda olan yârân eyitdi, “Anun bir ahvâlî vardır. Sen ânı gözet” didiler. Bende şüpheye düşdim, “Olsun bu gice gözidem, bakayım nişler” diyüp, ahşam oldu eve geldim ta‘âm geldi, yine avret oturmaz ikdâm eyledim yine evvelki gibi niyâza başladım çün mukayyed olmayup, yidim yatak mahalli olup yatdı hemân ben uyurulmağa urdım, horlamağadır başladım. Avret gördi uyur, kıyâs idüp, **[42a]** usul ile yanımdan kalkup vardı, tolabdan bir kundak şeklinde bir boğça getirüp benim göğsüme kodı, ve beni örtüp gitdi. Bende kalkdım ol kundağı açdım, gördümki içinde bir âdem eli kurımış, kadîd olmuş. Görünce hayrân olup, yine sarup kalkdım avretin ardına düşdüm. Giderek mezâristana vardı ve yanınca bir kazma almış, bir mezârı kazmağa başladı. Bende, “Zâhir bu avret kefen soyucudur” diyüp, bakarken, tamam mezârı kazup içine girdi ve bir bıçak alup getürmüş, meyyitin karnın yardı ve içinden yüreğin çıkarup ağzına atup yutdı. Ben gayri avretten ikrâh eyleyüp, dönüp avretten evvel gelüp, döşeğimedir

²²⁵ [Derkenar:] Bu kitabı Kavak Sarâyı bostancılarından Deliormanlı Kavaklı Yüzüncü Velî Mustafa Paşa kırâat şüd Fi 1 M Sene 1110(?)

yatdım ve ol âdem eli olan kundağı göğsüm üstüne kodum. Meğer ol elin sâhibesi ol imişki uyur âdemin üstüne kodukda aslâ [42b] uyanmaz imiş, almayınca ben çün uyumamış idim, “İşim râst geldi, zâhir avretin her gice kârı böyle imiş” diyüp, uyurluğa urdım.

Ânı gördüm avret geldi üstümden ol boğça[y]ı alup, girüp koynuma yatdı. Ben ise avretten korkup, “Yâ Rabb hâlim nice olur?” diyüp, “Yâhud beni bir gün yer ise” diyüp, efkâra daldım. Çün sabâh olup, uyanup kalkdık andan meydâna kahvealtı gelüp, yine ayağ üstüne el bağlayup turdı. Bende, “Ah efendim niçün böyle idersin, yiğirmi beş gündür ki benimle oturup ta’âm yemezsin” diyüp, biraz payasladım bu kerredir dönüp eyitdi, “Efendim ben size ahvâlîm ifâde eyledim. Siz rahatınızda olun, ben câriye layık değildir efendimle bir sofrada ta’âm yemeğe, edebden hâricdir” didikde, bende gayri gazaba gelüp, “Ammâ benimle oturup bile ta’âm yemezsin lâkin şimdi bende [43a] söylerim” didikde, “Ne söylesek gerek?” diyüp bakdım, çehre[y]i değiştirdi gayri benimde uyağım topuğuma çıkup, “Ben senin gice ne yedüğün gördüm, hemân gel beni söyletme yohsa sen bilürsin” diyüp, güyâ korkutsam gerek. Ol da, “Ya ben ne yedim kadının” didikde, “Gice mezâristana gidüp meyyitin karnın yarup, yüreğin yedin hemân şimdi bir gâzab ile öldüreyin, bak bre nâbekâr kahpe-i rûzgâr” didikde, ânı gördüm avret bu kerre gözlerin belirdüp, ağzın depredüp ol hüsn zîbâ tahvîl olup, bir acûze avret oldu. Yüzü, gözi buruşmuş çün ben bu hâli gördüm, bir kerre yerimden kalkup, delirmeğe avretin saçından tutup döge döge öldürim, avret bu kerre bir na’ra çıkarup, bana bir sille-i Arabî şöyle urdı kim gûyâ âsuman başıma yıkıldı. Kıyâs eyledim ve dâire-i akıldan çıkup bayılmışım, [43b] bir vakit oldu uyanur gibi oldum. Gözüm açdım, gördümki gün doğmuş bir gözüm görmez ve bir elim tutmaz ve bir ayağım tutmaz, sürünerek Mısır’a geldim ve bir değnek peydâ itdim, ol kahveye geldim idi, gördüm bu dahî bana benzer oturur. Ol dahî, ol mahall sizler dahî geldiniz ahvâlîmizi su’âl eylediniz, işte ahvâlîm budurki nakl eyledim didikde, çün Ca’fer Paşa bu kerre gözlerin sıkıp, ağlayup, “Be uşaklar sizlere ne pek gadr olmuş, lâkin şimdi sizler ikinizde ol avretin şerrine mi uğradınız, yohsa gayri midir?” didikde, “Hayır efendim, ikimizin dahî hâli ol avretlendir, zirâ ol evi ikisi dahî bilüp, nişânların biri birine sağlık vermişler idi”. Bu kerre dönüp Ca’fer Paşa eyitdi, “Şimdi sizler ol evin ne tarafda olduğun bilir misiz?” didikde, “Belî sultânım bilirüz” [44a] didiler.

Ca’fer Paşa emr eyledi, “Tiz sûbaşyı çağırın” didi. Varup getürdiler, Ca’fer Paşa hazretleri dönüp eyitdi, “Be kâfir nedir benim zamânımda bu gûne işler olurda, sen niçün gözetmezsin. Zâhir avretleri hasta kesüp, aylık alup sende bu işde şerîksin” didikde sûbaşy yir öpüp, “Efendim benim bu işlerden haberim yokdur, cümle nâsın ma’lûmıdır lâkin emr-i şerîfiniz olursa tecessüs idüp arayalım, olaki mevlâ râst getüre” didikde, paşa dönüp, “İşte

bunlar evi bilürler, sana göstereyim ve sende askerlerini alup varup ol mekkâre[y]i saçından tutup, huzûruma getir ve eğer bu işde müsâmaha idüp, avreti kaçurup yâhud ihmâl idersen, anun yerine seni katl iderim, sonra bildim bilmedim dimeyesin” diyüp, muhkem tenbih eyledi. Sûbaşî dahî taşra **[44b]**²²⁶ çıkup, yigirmi otuz âdem ile evi muhâsara idüp, kapuyu çaldılar. Bir câriye gelüp, “Kimdir?” didi. Sûbaşî eyitdi, “Kadın evde midir ânı isterim?” didikde, meğer avret yukaruda şehnişîn imiş, câriye gelüp, “Sultânım bir herîf gelmiş, kapuda sizleri ister” didikde, avret pencereden bakup gördi kim sûbaşî vâfir âdemle gelüp evi muhâsara idüp tururlar. Cân başına sıçrayup, “Gördünüz mü puştlar bizi duyurdu, iş anları öldürmek idi” diyüp, tiz aşğa inüp kapuya gelüp eyitdi, “Sultânım kadını neylersiniz” didikde “Ca’fer Paşa ister, getirsem gerek”[didi.] “Sultânım kadın evde yoktur. Üç gicedir yabandadır dahî gelmedi” diyince, “Yok olmaz Paşa’nın fermânı budurki evi basarım zîrâ ol evdedir” diyince, avret eyitdi, “Gel ağa var git sana bin altun vereyim, **[45a]**²²⁷ Paşa’ya bulamadım di” didi. “Hayır ben evi basarım bulursam getiririm, bulmazsam hâl gayri olur zirâ benim başım gider, bulmazsan seni yerine katl iderim” didi. “Açın kapuyu” diyüp, ikdâm idince, avret dahî yine düş olup bildi, ol dem sihre meşgûl oldu.

Bunlardır çün gördüler kapuyu açmaz, emr eyledi “Kırın kapuyu” diyince, balta ile kırmağa başladılar. Ammâ mümkün olup açmadılar. Meselâ taş örme bir kal’a dîvarı olsa aslâ te’sir etmeyüp, güyâ sedd-i İskender misâl kavî idi. Ol kadar ikdâm eylediler, açamadılar yukarudan ise çün avret çağurup, “Varın gidin yohsa benden zarar görürsüz” diyüp, feryâd ider bunlar gördüler ol hâlîyle kapu açılmaz, beş on âdem kapuya bekçi koyup, şâyet kaçmaya diyü andan sûbaşî Ca’fer Paşa’ya varup, “Sultânım varup emriniz **[45b]** üzere muhâsara eyledik, lâkin mel’ûn taşra çıkmayup kapuyu kırmak murâd eyledik, sihirle kapuyu pûlâd eylemiş zor dilâver yiğitler bu kadar balta urdılar, ölmediler açmadılar bakî fermân sizindir” didikde, Ca’fer Paşa kendi binüp iki yüz atlı ile evi muhâsara idüp, kapuyu ura gördiler, olmadı fethi imkân bulunup açmadılar, avret gördü paşa kendi gelmiş bu kerre sihrin yenileyüp metîn eyleyüp, paşa hazretleri dahî gördi. Ahvâl böyle zîr-destlik ile olmaz ve bu sihre metîn eylediğin bilüp, “Yiğitliğe sığmaz” diyüp, etrafında olan evlere su’âl idüp, “Dîvarlardan aşılmaq mümküni var mıdır?” didikde, “Belî efendim, bizim evin ardı anların bağçesi dîvarı vardır, meğer ordan geçülürse olur ve illâ gayri yirden mümkün değildir” didiler.

²²⁶ [Derkenar:] Bu kitâbı A’mâ Efendi kırâat eyledi, sâgir çelebî dinledi.

²²⁷ [Derkenar:] (...) şehbâz ola dilâveri mümtâz ferâmuzı çokdır amma (...) ferâmuzının anasını siker ferâmuz (...) çohdır Ermeni tuzcılar ma’lûmınız olsun (...)

Ca'fer Paşa dahî ol eve gelüp kırk elli âdem ile **[46a]**²²⁸ içeri girüp bakdılar vâkı'a bir dîvar lâkin ziyâde yüksek çün evin sâhibi ol dîvarı böyle yüksek gördükde dönüp, "Sultânım bu dîvar ezelden böyle değil idi, alçak idi gâlibâ sihriyle böyle göstermiş" didi. Ziyâde yüksek çıkması muhâl, şöyle ma'mûrki güyâ kirec-i horasan ile henüz yapılmış, bakmak murâd idüp çalışsın mümkün değildir, andan âciz olup döndüler ve kapuya kaçmasun diyü kırk elli âdem ile sûbaşı[y]ı bekçi ta'yin idüp ol gice beklediler. İrtesi yine gelüp gördiler yine evvelki gibi nâçar olup ol gice Ca'fer Paşa Hakka münâcat idüp, niyâz eyledi. Hakk te'âlî niyâzın kabûl idüp, çün sabâh oldu. Meğer Mısır içinde bir şeyh zâviye-nişîn vardı. Hazreti Ebâ Bekr evlâdından idi, ismine eş-Şeyh İbrâhim derlerdi, ol gün Ca'fer Paşa eş-Şeyh İbrâhim'e **[46b]** haber irsâl idüp, da'vet eyledi. Geldikde, "Sultânım şöyle bir kâre düşvâr vâkı' olup olursa sizden olur, olmazsa ne mümkün olmadı fethine bir çâre bulamadık kerem idüp kadem rencide buyurup ol evin üstüne varup göresiniz" didikde "Nola varalım olaki hüdâ râst getüre" diyüp, ol aradan yine sürüp avretin sarâyına irdiler. Şeyh İbrâhim çün gelüp kapuya irdi. "Göreyim sedd-i İskender gibi misin?" [didi.] Ol dem yerden bir avuç toprak alup, üzerine ism-i a'zam okuyup üfleyüp andan kapuya ol toprağı serpüp emr eyledi, "Urn balta[y]ı diyüp" fi'l-hâl üç dört dâne kişi balta ile urup pâre pâre idüp kırdılar. Çün kapu kırıldı içeri girüp etrâfı aramağa başladılar ibtidâ' eş-Şeyh İbrâhim girüp ism-i a'zam okuyup ardınca **[47a]**²²⁹ sâir nâs girüp kapuyu kapadılar. Bu taraftan çün kapu açıldı, avret şaşup sihrin bekledi ben de çekin? bilmeyüp hayrân olup bakakaldı. Andan bunlar dahî avretin üzerine vardılar, avret bir tarafa kaçdı. Yetişüp tutdılar ol dem Şeyh İbrâhim emr eyledi, avretin burnun kulağın kesdiler gayri sihri bâtil olup, kâr itmesün içün andan cümle câriyeler tutup, on yedi nefer câriye bunlar buldılar. Cümle mâlın mühürleyüp, andan bunları alup sarâyadır geldiler andan Ca'fer Paşa emr ile meydâna bir ateş yakup, câzû[y]ı ateşe yakup, külün havaya savurdı çün câzûyı ateşe yakdılar. Oldem bir tarafa çıtladı, avretin sihri bozulup ol iki civânların gözleri görüp, elleri ayakları eyü oldu. Sihrin esîri kalmayup bi'l-cümle bâtil olup çün avretin şerrinden **[47b]** emin oldılar.

Ca'fer Paşa emr eyledi câriyeleri huzûrına getirip, "Gördünüz mi kadınıınızı nişledim, şimdi sizide ateşe yakayım mı?" didikde, meğer üç câriye sihir öğrenmiş idi emr-i sitâd olmuşlardı sâir câriyeler dahî anları gösterüp, "Bunlarda sâhirlerdir, ateşe yakın bizler bir şeyi bilmeyüz" diyüp özr eylediler. Ca'fer Paşa dahî ol üç câriyelerki câzûdır, anları dahî ateşe yakup, külün havaya savurdılar, andan cümle âyan ile kalkup Ca'fer Paşa avretin sarâyına vardılar. Kapuyu açup içeri girüp ânı gördüler kim yigirmi otuz nefer âdem uşağı yukaru

²²⁸ [Derkenar:] İshak.

²²⁹ [Derkenar:] (...)

gezüp tururlar. Ca'fer Paşa anları görüp hayrân olup, “Bizler bu sarâyı kûşe-be-kûşe aradık. Bu arada bir kimse yok idi. Yohsa bunlar dahî câzû mıdır?” diyüp tururken çün ol herîfler gördiler **[48a]** bir cemâ'at kimesneler kapuyı açup gelürler, anlar dahî seğirdüp, Ca'fer Paşa'nın önünde du'â idüp, karâr eylediler. Ca'fer Paşa bunlara su'âl idüp, “Sizler kimlersiniz? Biz dünki gün evi cümle aradık, hiç kimse yok idi kapuyı müdürleyüp bekçi koyup gitdik idi. Sizler nireden zuhûr eylediniz?” didikde anlar dahî, “Sultânım bizler dahî herbirimiz bir vilâyetden olup, bu avretin eline düşüp, mâlımızı alup bizleri birer eşek, kimimizi köpek şekline koyup, bunca zamân hayvan şeklinde idik, demin bir tarak çatladı bizler dahî şeklimize girdik. Ahvâl ne olduğun bilmeziz” diyüp, sükût eylediler. Ca'fer Paşa bunların hâlîn görüp, “Elem çekmen bizler câzûyı ateşe yakdık, kurtuldınız” diyüp, mâlî cümle meydâne getürüp, andan otuz nefer âdeme avretin mâlından üçer **[48b]**²³⁰ üçer kîse akçe ihsân idüp, her birin vilâyetlerine gönderdi. Bakî kalân mâlî cem' idüp, ol iki derdmend mîrasyedilere bahş eyledi. Anlar dahî du'â idüp, ol kadar mâl-ı firâvanı alup, andan dönüp Ca'fer Paşa Tanbûri Halîl Çelebî'nin yüzüne bakup eyitdi, “Halîl Çelebî şükr şol avretin oğlu aceb bir tarafa firâr mı eyledi?” diyince, Halîl Çelebî “Hayır bir yire gitmedi, lâkin câriyeler arasında olmak gerek” diyüp, câriyeleri soydılar, oğlanı bulup Hân-ı Halîl önünde salb eyledilerdi.

Tanbûrî Halîl Çelebî ve Süleymân Ağa mâlî üleşüp, on bir câriye ve sarâyı Ca'fer Paşa'ya değdi, ol iki civânlar dahî diyar-ı Mısır'dan beşer kîse akçe bozunup, İstanbul'a gelüp zevklerin satup, vâlîdelerin sıhhatde bulup elin öpüp başlarına gelen serencâmların nakl **[49a]**²³¹ eylediler ve olur alup döşediler. Kullar ve câriyeler alup devlet yine anlara yüz gösterdi. İkişer yüz kîse akçeye mühr urup, diyar-ı Mısır'a ve Yemen'e işleyüp, bâzîrgânlık eyleyüp bâkî eyyâmların zevkiyle geçirüp, âkıbet anlarda bu köhne cihândan el yuyup, bekâya irdiler. Kıssadan hisse imiş ehl-i dile maksûd, maksûd ne imiş anla gel ey ârif ve dâna ve'l-hâsıl kıssadan hissedir âkil olanlar fehm iderler. Rahmet bu kitabın müellifine, ve kârîne ve kâtibine ve sâmin ve âmin diyene olsun. Âmin.

Tahriratı; Fi 5 Şehr-i Ramazan Sene 1144

[49b] (...) Fi 5 N 1192 **[50a]** “În nîz beguzered” yani “Bu da geçer”.

²³⁰ [Derkenar:] Bu kitâbı Çifte Sarây karşısında Hekimbaşı Efendi'nin çukadarlarından Mehmed Sa'id Ağa kırâat eylemiştir. Fi 29 Ca Sene 1210.

²³¹ [Derkenar:] Bu kitâbı Geybûze'de vilâyet âyanı olan Halîl Efendi'nin hânesinde Hafız monla Muhammed kırâat eylemiştir. Yârânı gayet safâ etmiştir. 1 Ramazan-ı Şerif 1160.

BİBLİYOGRAFYA

1. YAZMA ESERLER

ABDÜLKERİM B. ABDURRAHMAN, *Tarih-i Mısır*, SYEK, Hekimoğlu Ali Paşa, nu. 705.

2. KAYNAK ESERLER

AHMEDÎ, *İskender-Nâme İnceleme-Tıpkıbasım*, haz. İsmail Ünver, TDK, Ankara 1983.

DAŞ, Mustafa, *Du Loir Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi (XVII. asırda İstanbul)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, I. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Şubat 2006.

---, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, III. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Kasım 1999.

---, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, VII. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Nisan 2003.

---, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, IX. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Mart 2005.

---, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, X. kitap, 1. bsk., YKY, İstanbul Ekim 2007.

GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, II, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, I, II, TTK, Ankara 1990.

MUSTAFA KOÇI BEY, *Koçi Bey Risaleleri*, haz. Seda Çakmakçioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, I, Ankara 1981.

SAYERS, David Selim, *Tıflî Hikâyeleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

3. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AFYONCU, Erhan, “İbrâhim Müteferrika”, *TDVİA*, XXI, s.324-327.

AYDIN, Mehmet Akif, *Osmanlı Devleti’nde Hukuk ve Adelet*, Klasik Yayınları, İstanbul 2017.

BOSTAN, İdris, “Kahve”, *TDVİA*, XXIV, s. 202-205.

---, “Güzelce Ali Paşa”, *TDVİA*, II, s. 424-425.

BOZKURT, Nebi, “Kitap”, *TDVİA*, XXVI, s. 120-121.

CAN, Aykut, *Seyyîd Hasan Sohbetname I Cilt (1071-72/1660-61) İnceleme-Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, “Kadıızâdeliler”, *TDVİA*, XXIV, s.100-102.

ÇETİN, İsmet, *Türk Halk Hikâyeleri İçinde Hikâye-i Ugru ile Kadı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988.

DEĞİRMENCİ, Tülün, “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı’da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Güz 2011, sayı: 13, s. 7-43.

ERÜNSAL, İsmail E., *Ortaçağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

GEVREK, Hasan, *Hikayet-i Sipahi-i Kastamoni ve Tuti-i Şekeristan (vr.28-54) (İnceleme-Transkripsiyon-Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

GÖNCÜ, T. Cengiz, *Harem ve Cariyelik*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2011.

KAFADAR, Cemal, “Ben ve Başkaları, On Yedinci Yüzyıl İstanbul’unda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılar”, *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yayınları, İstanbul 2009. s. 39-71.

KAVRUK, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, MEB Yayınları, İstanbul 1998.

---, İskender Pala, “Hikâye”, *TDVİA*, XVII, s. 491-493.

KOÇAK-ASLAN, Zehra, *Bâkî Divanı’nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Eski İstanbulda Meyhâneler ve Meyhâne Köçekleri*, Doğan kitapçılık, İstanbul 2002.

KONCU, Hanife, ‘*Abdî’nin Câmasbnâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK, Ankara 1966.

---, *Saz Şâirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, TTK, Ankara 2018.

LEVEND, Agah Sırrı, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, XV, s. 71-117.

LOKMACI, Süleyman, “Fransız Milli Kütüphanesi’nde Bulunan Onsekizinci Yüzyıla Ait Bir El Yazması: Resimli Osmanlı Tarihi”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2019, s. 23-44.

MAZIOĞLU, Hasibe, “Divan Edebiyatında Hikâye”, *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, TTK, Ankara 1985, s. 19-36.

NAHŞEBÎ, Ziyâeddin, “Tûtînâme”, *TDVİA*, XLI, s. 446.

NECATİGİL, Behçet, *Tûtînâme Behçet Necatigil'in Kaleminden*, Can Yayınları, İstanbul 2009.

NUTKU, Özdemir, “Meddah”, *TDVİA*, XXVIII, s. 293-294.

---, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, İş Bankası Kültür Yayınlar, İstanbul 1997.

ÖKDEM, Nisa, *XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı'da Kitap Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017.

SABEV, Orlin, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

ŞAHİN, M. Süreyya, “Aforoz”, *TDVİA*, I, s. 412-413.

TEKİN, Engin Cihad, *Avrupalı Seyyahların Bakış Açısından Osmanlı'da Kitap ve Kütüphane Kültürü (1453-1699)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.

TEKİN, Şinasi, *Eski Türklerde, Yazı, Kağıt, Kitap ve Kitap Damgaları*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

TOK, Özen, *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.

TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, “Kırâat ve Semâ Kaydı”, *TDVİA*, XXV, s. 436-437.

TUNÇ, Şafak, *Osmanlı Payitahtında Kahvehane ve Kahvehane Kültürünün Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

YAĞCI, Şerife, *Süheylî'nin Acâibü'l-Mesâir ve Ga râibü'n-Nevâdir'i-Metin ve Küçük Hikâye Üzerine Teorik Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001.

YALÇINKAYA, Şerife, “Süheylî, Ahmed” *TDVİA*, XXXVIII, s. 32-33.

YAZICI, Hüseyin, “Hikâye”, *TDVİA*, XVII, s. 479-485.

4. SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara 2010, s. 423.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, , Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2008.

EK: ESERDEN ÖRNEK GÖRÜNTÜLER

ادلود بود يك طشيره شعله بود و كم سبده
 هوا چون بر قاج كني كز ديب كو كلك اجلسون
 بوقسم بوبله اوده او خود مني ايله دقسه بتر
 بخم و فسادت اتر ادم كرم ايله كال بركون
 سني بريره كنده م سنان كزه لم ددوب بچيب
 قالد و دوب بنده نو كا او بوب كندم طرف
 كند و كنز ددوب سسوال ايلام افندم
 تركون جمع كوند و حضرت الويه كنده لم بر
 كون او باب خرافا جهله انده دي ددوب
 مصاصت ايله و ك مجي جو سندن استوب
 بر قايغه سوار او بوب چنگلوب كندك
 ددوب بوب بكا افندم بلاءه وادوب اذن
 جقوب فرادني كنده لم ددوب بنده بلب
 معقول ددوب اسكاله دن جقود كند ركن
 بر سهه نيك او دن بربسي ابراهيم جليبي
 هو دلو چاغز دي لود فقه بقبوب سلم افنا
 بونده مبسبين دد كده سوب و ك ابراهيم جليبي

در سینه است و اینها در سینه است و اینها در سینه است

بنده ابراهيم اغا لطيف ايله بونده او دل دقعه
 بزه كالوب بوقاله دنيا يا كني ايله قم و جاد سني
 باز كز ديب بادن ايله خوشي بجا مناسبت
 فكال باري سسكاله اكلنه دم دم اذن ميدان
 حلام كنود و بوب يك بعه ابراهيم جليبي كرك
 اجون اذن استاي بنده اذن و دود
 بسادش ايلام اولد و فقه الم او نيك استاي
 نومه دم بعه كندي بنده اوده او خود
 اوج كوني طشيره جقود ابراهيم جليبي دق
 كالايه ان كود ددوب كوني كالوب سلام
 دودي خاطر سسوال ايله بوب بندي
 سسوام بد و فراغت عمل ايله حزم ددوب
 كوز كرمدي باشي روان استدم بركره ابراهيم
 جليبي ددوب هاي سسلمان اغا و ناله اينك
 وجوديك باذقد دسني قاج كنود طشيره جقود
 ددوب سسوال ايلاي بنده ضمير برده
 بونده كنندم دد كده انده سسلمان اغا بوبله دخوانه

ندف صکره والدم و فی و خودی حاصره قلوب
 دوسلری عیب ایلک جلد و کم ادغال بال
 سید و بوب اغلردی برکونی و الدم بی یان
 جاعزوب اوفال بو قلد مال از دقتده کل
 المندن کدوب او سوزدن جعوب سیدی
 زیایک کزک اکلده بر صغینک بو قلد کم
 ایلوب برکار اوزنده اولک ددک
 بنایس والده ضلیم تنک امریک بوب
 ایلن مقد بوبال اغنی و بوب کوز لر مدنی
 یازان منال کوزنلین ایلدوب والدم و فی
 ایلوب اوفال سکلن ایلن و اکلن برک
 اوزان بر اولملر کینه کوجک ک و از اوفال
 قالیب صحره بر عک و اددو هم بد کل اوزان
 ایلدی اکرا کت یانله و اددک خود و ا
 صاندر هم ایلوب سنی بر صراع ایلدی ایل
 یل اوزان و دی بستی امان والده قاده
 بنده علقه شهادت ایلدکم دولت بکایت و کینه
 ایلدی

ایلیک عیالجه اولد نه قریب ایل صحره کین
 دویب فکر ایلدکن دودنه کلدکم و اده م بقیم
 بختناش اوسنده صحره کلدکی و ادمید
 دویب والده مک الین یوس ایلوب سلطان
 و اده م کوره م کلد قلیون و ادمید دویب
 اذن الدم ایلن بخله قوسنه کلوب بر قایغ
 سوار اولوب بختناش روان اولد کور
 دیم ایلیم قلیون و ادمید اولوب قلیون
 برینه جعوب ایلانی یوناد و نایس
 ایلدکن مکر کیمی حاضر اغنی بخور و یارب
 یکن اجوب کینن بزم خرم یونان ایل
 بورد و یارب اولوب قلوب او یارب
 بقدم کوردم کیمی کیده خور جان یانله صحره
 اغلام بری یانله کلوب ایلدی دلم قالیب
 نه اغلرین دیننه بنده سلطان کیمی سیر ایلدکن
 کیمی قالیقشین او یوب قالمشینی قیودان
 صحره دیننه کیندر ل احوال نقال ایلدوب

۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰
 ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰
 ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰
 ۱۱۰۰ ۱۱۰۰ ۱۱۰۰

